

فهرست مضامین

نمبر صفحه	مضمون
۱	انتخاب از فارسی روز مره
۸	صحبت خویشی و قرابتی
۱۲	صحبت ناخوشی و بیماری
۱۴	صحبت غسل
۲۳	صحبت لباس پوشی
۲۴	صحبت حوادث و استخبار
۲۴	احتمال و شک
۲۴	تعجب
۲۵	تصدیق و انکار
۲۵	غصه و اندوه
۲۶	مشورت
۲۸	آداب مصاحبت اهل ایران
۳۰	خفتن و خوابیدن
۳۳	منفرد گفتگو
۳۵	بازء اطفال
۳۸	شکار
۴۰	تجیر مکان
۴۴	انتخاب از تاریخ ملوک ذکر احوال نادر شاه
۱۰۱	انتخاب از اخلاق جمالی لامع دوم در تدبیر منزل
۱۱۲	لمعه چهارم در سیاست اولاد
۱۱۵	لمعه پنجم در رعایت حقوق پدران و مادران
۱۱۹	لمعه ششم در سیاست خدم مغرب در بعضی لواحق
۱۲۲	سمت اول در وصایای اطفال سمت دوم در وصایای ارسطاطالیس

نمبر صفحه	مضمون
۱۲۸	تذکره مصطف
۱۲۹	{ انتخاب از رفعات میرزا غالب - رفعات میرزا قنیل و الشائے بهار عجم انتخاب از سکندر نامه
۱۵۴	خراج خواستن دارا از سکندر و جواب دادن او
۱۵۹	ترتیب کردن اسکندر لشکر را بحرب دارا
۱۶۳	راکے دادن دارا در کار اسکندر با خاصان خویش
۱۷۰	نامه دارا به اسکندر بتهدید و عتاب
۱۷۴	جواب نامه دارا از اسکندر
۱۷۸	مصاف کردن دارا با اسکندر در موصل
۱۸۳	پیروزی یافتن سکندر بر دارا و گشته شدن دارا
۱۹۳	تذکره شیخ نظامی بخوی مصطف سکندر نامه انتخاب از شاهنامه
۱۹۵	پرسیدن سراب نام و نشان سرداران ایران از بچیر
۲۰۲	ناختن سراب بر خیمه کاؤس و برکندن ییجا
۲۰۵	نبرد رستم با سراب
۲۱۲	گشته شدن رستم و سراب و ربائی یافتن رستم از او بچاره
۲۱۷	گشته شدن سراب بدست رستم
۲۲۲	فوتشدارو خواستن رستم از کاؤس { براسه سراب و ندادن او آن را
۲۲۳	زاری کردن رستم بر سراب و بردن { ناختن بر اینستان نزد زال و رودابه
۲۲۹	آنگهی یافتن مادر سراب از گشته شدنش
۲۳۲	تذکره فردوسی مصطف شاهنامه

انتخاب از فارسی روزمره

صحبت خویشی و قرابتی

مهر جان - او حالا سخن
گفتن می خواهد +
آقا نوروز - آخر او بمن
چه گفتن می خواهد ؟
مهر جان - نه دلم چه گفتن
می خواهد +
آقا نوروز - خیر بعد از عصر
شرقیاب صحبت خواهم شد +
مهر جان - او خودش اینجا
آمد است +
نوروز - آه مزد خدا -
غضب کردی مرا نه پیشتر چرا

مهر جان - آقا ! خیلی
عجب است که امروز شما
تشریف آوردید ؟
مهر جان - بنده خیلی
مشتاق زیارت نمودم +
آقا نوروز - نسبت بمن
چه خدمت است ؟
مهر جان - خواهر من میخواهد
سخن واجبی بعرض رساند +
آقا نوروز - بگوئیدش که
انشاء الله فردا حاضرم خدمت
می شود +

خبر نہ کزدی کہ من از بازار
 یک چیز غریب بہمت او بخشہ
 مے آوردم۔ پہلوئے پختہ
 قہوہ مے پختہ +
 ہرجان - حاجت چندی
 تکلفات نیست - میخواب سخته
 بشما گوید و برگردد +
 نوروز - خیر بگو در نجاست
 ہرجان - در حیاط نشسته
 با سونگی شما حرف مے زند +
 نوروز - برو صداش کن +
 ہرجان - صونا - صونا ہوئے!
 صونا - بے - آقا چہ میفرمایند
 ہرجان - کشتوم نہ را
 بگوئے کہ اینجا بیاید +
 صونا - در کجا؟
 ہرجان - در اطاق نوروز
 آقا +
 صونا - خانم! ہرجان آقا شالا
 در اطاق نوروز آقا صدا میزند

کشتوم نہ - سلام علیکم۔ ہارڈ
 نوروز - و علیک السلام
 خواہر - خوش آمدی پیارہ نشیں -
 قدم بر چشم - چہ طور تشریف
 آوردی - باعث تکلیف تو چہ
 بودہ است؟
 کشتوم نہ - پارو حزفا
 داشتہم بگویم +
 نوروز - بفرماید - من
 نشتر حرف شما ہستم +
 کشتوم نہ - کار واجبی
 دارم - غلوتے خواہم گفت +
 نوروز - اینجا بیج بیگانہ
 نیست شما آشکارا حرف بزنید
 کشتوم نہ - پیش روی
 مردم گفتہ نئے توانم +
 نوروز - در گوش من بگوئید
 کشتوم نہ - سرگوشی در
 مجلس زیبا نیست +
 نوروز - پیارہ پشتو نشتر حرف بزن

لے حیاط - آنگن - جو گھر کے سامنے نشست و برخاست کے محلے
 جارواری کھینچ کر بنائی ہوتی ہے +
 لے سونگی - محبوبہ +

کلثوم نمہ - خجہ مناسب است +
 نوروز - حالاً بگو مطلب شما
 چه چیز است +
 کلثوم نمہ - حرفیکہ من
 مے گویم باید کہ آں را پیش
 آیں و آں بروز ندہید کہ
 قلانی من چنیں و ہماں
 گفتہ است +
 نوروز - آہستہ چرا
 مے گوئی - بلند بگو گوشتم قدے
 سنگین است +
 کلثوم نمہ - من آہستہ
 ازاں حرف مے زنم - مبادا
 پشت دیوار کسے گوش داشتہ باشد
 و حرف مرا بشنود - پیش و سر
 شما نقل بکند +
 نوروز - نہ خیر - کسے
 نے شنود - تو حرف مطلب
 را بے تکلف بمن آشکار
 کن +

کلثوم نمہ - من خجے
 آیں مے ترسم کہ پسر شما
 یواشکی آید و حرف مرا گوش
 دہد +
 نوروز - خواہر حرف و بل
 گو - وقت مے گذرد - مرا از
 مقصدت حالی کن +
 کلثوم نمہ - مطلبم
 این است کہ پسر شما را رد
 زن بزدن مے دارد یا نہ ؟
 نوروز - چرا نہ دارد -
 انشاء اللہ بعد یک سال
 محو و سبیش را تدارک میدہم +
 کلثوم نمہ - ادب -
 تا یک سال کہ را انتظار
 خواہد کشید +
 نوروز - خواہر - چہ میگویی -
 در چشم زدن سال میگذرد +
 کلثوم نمہ - اگر تا یک ماہ
 شما تدارک نہ دہید - من

لے یواشکی اور یواش یعنی آہستہ + سہ حرف و بل - ادھر ادھر کی
 باتیں - مشرودک باتیں - قابل تڑک باتیں + سہ حالی کردن - آگاہ کرنا -
 خبردار کرنا - جتانہ +

مے سازی - چرا بر طفک نادال
شاخچہ بندی مے سنی +

کلتوم نہ - تویشل کیک
چشت را مے ہم گذاشتہ
نیک و بدت را مے زینہ
و مے دانی کہ مردم ہم
نمے بیند +

نوروز - راہ جزفا را
از عجا مے گوئی +

کلتوم نہ - آبادی شب
پسر شما عرق خورده توے
راہ با یکے از قراوتہا عذرہ
نہ کردہ است ؟ و قراولان
اورا ہمہ شب دشتاق
نہ کردہ اند ؟ و تا وہ
تومان مے از شما جریمہ برگرفتہ اند ؟
اوراول نہ کردہ اند +

دختر خود را بہ پسر گزمتہ باشی
نامزد مے گنم +

نوروز - زکے - اینچہ حرفات
کہ مے زنی - از سخت زہریں
زیر پایم لزیبہ +

کلتوم نہ - من شنبہ ام
کہ پسر شما براہ
اقتاد است +

نوروز - کلتوم نہ -
چہ بی مے گوئی - چرا پسر
مرا بدنام مے سنی +

کلتوم نہ - من خیلے
شنبہ ام کہ او پاسوز
کویلتا شد است و جتہ بازی
مے کند +

نوروز - زکے - از خدا
بتوس چرا از پیش خود حرفها

لہ گزمتہ - پولیس - چوکیدار - گزمتہ باشی پولیس افسر - تھانہ دار -
کوٹوال + لہ براہ بد اقتادان - بد چلن ہو جانا + لہ کولی - زٹٹی -
پیشوا + لہ جتہ - خالگی - پوشیدہ حراکات کوئے والی + لہ شاخچہ بندی -
تھمت دھرتا - جنتان ہاندھنا + لہ عرق - آج کل کے عجورہ میں شراب کو
کہتے ہیں + لہ قراول - چوکیدار - پھرہ دار + لہ دشتاق - زیر حراست -
حالات - جیل - قید خانہ - قید + لہ تومان - ایران میں ایک طلائی رستہ ہے
جس کی قیمت بقدر لہر کے ہوتی ہے +

گنٹوم نہ۔ شہا او را
نہ علم آموختہ نہ معرفت۔
بجز اینکہ شہا مملکہ گنبد و
او دوزاد۔ دیگر از دشتش
چہ برے آید +

نوروز۔ خیر او بیج کارہ
نہشت۔ بہ بنیم تو نامزدش را
چہ طور بدیگر کسے مے دی۔
گزمہ باشی سیکشت کہ پاتوے
کفش مار بکند +

گنٹوم نہ۔ اگر مے دہم۔
بہ بنیم شہا مرا بکدام قراولہا
دشتاق خواہید کرد۔ حالا میروم
از حرف شہا او را حالی میکنم +
نوروز۔ نہ خواہم۔ ماکریتیم۔
چاکریتیم۔ بندہ تو ایم۔ غلام
تو ایم۔ ایں حرفہا را بر زبان
میار۔ رابں کارہ از تو شائستہ
نہشت +

نوروز۔ بزرگ خود ماں
ز نهار شہرت ندہی کہ چہین
و پُچاں شد است +

گنٹوم نہ۔ مرا چہ
ضرور است کہ راز شہا را
شہرت بدہم۔ مزدوم شہر بہ
خود مے دانند کہ بچہ نوروز
آقا ہنچو شد است +

نوروز۔ زنکہ معلوم
مے شود کہ تو از حرف
کسے از راہ رفتہ عقل ترا
کسے دزدیدہ است در عالم
شباب اکثر از جواناں ہنچو حرکت
بفعل مے آید +

گنٹوم نہ۔ بے۔ من
ہم مے دانم کہ شہا خود تاں
او را ہنچو مار کردہ آید +
نوروز۔ من چہ طور
او را مار کردہ ام ؟

لہ مار۔ دیر۔ دیوانہ۔ منہ زور۔ سر چٹھایا ہوا۔ شیر بے ہمارہ
لہ شک۔ کمائی۔ یعنی تم کماد اور وہ مار دے اور ٹھہاری
کمائی اڑائے +

پکند و دُخترم در پس
پڑوہ از غم پکند +

نوروز - خواہر از ہراسے
خدا رحم کن و از خطایے
رفتہ اش چشم رہوش - آرندہ

رگزد چنیں کارما نخی اہر گشت +
کٹھوم نمہ - او رگزد چنیں

کارما گزد یا نگزد من
ہرگز عروس دُخترہ ام را
با نور چشم شما نمی کنم +

نوروز - برو اگر نمی سنی
نہ کن - ما ہم تھیلے شبنہ ایم
کہ دُخترت رود از پیش

روئے نا محرم می نشیند و
مثل گوریہا پیش ریں و آں
رفتہ می دہد +

کٹھوم نمہ - حالا کہ
ہمچو است - لائق نور چشم
خود دُخترہ پیدا رہنمید

کٹھوم نمہ - شما نہ نوکر
من باشید نہ چاکر من شما برادر

من باشید - اما پسرخود را
ہمچوید کہ ازین خیال مُقت زن
پڑوں بیفتند +

نوروز - حالا این حرفها
را کنار بگذار - بگو کہ تدارک
عروسیش را کسے دہی +

کٹھوم نمہ - تدارک عروسی کی؟
نوروز - عروسی دُخترہ ات +

کٹھوم نمہ - من ہرگز
دست دُخترہ خود بدست ہمچو
پسیر سر خود بالا برآمدہ نمیدہم +

نوروز - نہ خواہر تو اورا
سجان من بفروندی قبول
کن - او ہمیشہ غلام تو

باشد +
کٹھوم نمہ - واپسہ حرف است
کہ پسرخدا با چنیں خوش گذرانی

لے یعنی نکاح کرنے کے۔ یہودہ خیال سے باز رہے۔ بیفتند کے معنی
اہل ریاہن کے محاورے میں باز رہنے کے ہیں + لے سرخود بالا
برآمدہ - شتر بیہ مار + لے چٹکی - گاہن - ڈونہی - تیرہ تالی + لے قراون -
کولے ٹکالا - مٹکنا +

را پلڈا رید مطلق من این است
حالا کہ بخانہ تان رسیدید
ایں سخنا را پیش دُختره
بروز نیدید و از طرف پسر
من ایں انگشت توے انگشتش
رنگید *

مهر جان - مانام پسر شما
پیش او بر زبان آورده
نے تو انیم و تیکہ کس نام
تو چشم شما پیش او سے برد
خیلے بدش سے آید *

نوروز - مگر او ایں قرابت
رضا نیست ؟

مهر جان - بے او پیشتر
ایں قرابت حاشا سے کزد - من
بزور کے ایں کار بگزدنش
بشتم *

نوروز - آئے وائے رچہ
چارہ گنیم - مهر جان آقا
حالا تندرکی عروسی را جلد
باید کزد *

دُخترے کہ رود از پیش ایں
و آں بنشیند - لائق نور چشم
شما نیست *

نوروز - مهر جان آقا -
شما پیش ریائیید - و کلثوم نہ
را بفضا بنید کہ بما آرزوہ
نہ شود *

مهر جان - او از شما
آرزوہ نہ بود - شما خود از
سخنهای ناسزا او را آرزوہ
کزدہ اید *

نوروز - من کے باد سخن
ناسزا گفتہ ام - اگر بفرض
سخنے تا واجب از زبان
من برآمدہ باشد معاف
فرما عید *

مهر جان - ما صاحب
دُختریم - با رچہ حد داریم کہ
با شما سر برداریم - مگر شما را
سم ایچو حزما زیبا نیست *

نوروز - خیر ایں حزما

۱۰ حاشا سے کزد - یعنی رانکار کرتی تھی *

رہر جان - مگر تو ادرا

دین نے خواہی +

کلثوم نہ - جیلے ہم سے آید

کہ رُویش را بہ دینم - وقتیکہ

من رُویش را سے دینم زہرہ ترک

سے شود +

رہر جان - اگر تُو دینش

خوش نے آید بزو در پس

آں لنگہ در قاتم شو +

صحبت ناخوشی و بیماری

شیخ حسن - سلام علیکم

سید جان +

سید جان - وعلیک السلام

یا شیخ! مزاج چہ طور است؟

راہروز قدرے ناخوش بنظر

سے آئی - رنگ رُویت چرا

پریدہ است؟

شیخ حسن - یا سیدی!

سرم نیچلے دزد سے گند +

کلثوم نہ - آے وائے

صدائے پائے بیگانہ سے آید +

نوروز - چرا سے تُو سی -

بیچ بیگانہ نے تُو اند کہ اینجا

پا بگزارد +

کلثوم نہ - آخر راس

کبیت؟ کہ سرش را تو

کردہ یک راست بسمت اطاق

ما سے آید +

نوروز - مگر تو نے شناسیش؟

کلثوم - من نے شناسش +

نوروز - چرا نے شناسش؟

نیچلے خوب سے شناسیش +

کلثوم نہ - آخر پھر مائید

کہ راس گدام کس است کہ

ماہچو سرزدہ پیش ما سے آید +

نوروز - راس ہاں نہرزد

وخصرت است +

کلثوم - آے وائے چہ

خاک بر سر کُثم سجا بر کوم +

لہ سوزدہ - بے تھاشا - بے کھٹک - بے روک ٹوک + لہ زہرہ ترک

سے شوم - یعنی میرا دل پھٹتا ہے + لہ قاتم شدن - پریشیدہ ہونا -

اور قاتم کردن - پریشیدہ کرنا +

سپید جان - نصیب اعدا
 از کجی؟
 شیخ حسن - صبح رک از
 رخت خواب برخاستم دیدم رک
 سرم درد می کند +
 سپید جان - باعث ناخوشی
 چه بود؟
 شیخ حسن - دیروز بین
 راه سرم بگج خورد و پایم
 بهم پیچیده زمین خوردم -
 شب تب کردم +
 سپید جان - جاع ضرب
 رک زرسیده؟
 شیخ حسن - پیل دماغم
 ضرب خورد ورم گرفت است +
 سپید جان - دشت خود را
 چرا دراز نمی کشی؟
 شیخ حسن - مایهچر بازوم
 نیز درد می کند +
 سپید جان - در راه رفتن
 نیز اتو می کشی؟
 شیخ حسن - بشک تکان
 خوردم تعلم پایم زخم خورد و
 شد است +
 سپید جان - بے ایمین
 سبب است رک امروز تو بچه
 می لنگی +
 شیخ حسن - سینه پایم نیز
 زخم خورد است +
 سپید جان - بدلتور - چرا
 رجوع نمی کردی؟
 شیخ حسن - پیش ریش ساز
 رفته بودم زخمها را تخته بند
 کرد است +
 سپید جان - معلوم میشود رک
 شما از علاج دکتور می ترسید؟

له سرگبی - سر کا پھونا - دوران سر - مرض دوار - سر کا چکرانا +
 له زیں خوردن - سر پھانا + له در زمین اتو کشیدن - لنگرا کر چلنا -
 ہنکے ہنکے پاؤں ڈالنا + له لا شدن - گوشت کا ضرب کھا کر
 نرم ہو جانا - پس جانا + له دکتور - ڈاکٹر کا مفہم ہے +
 له ریش ساز - جراح +

شیخ حسن - مزور ہند از
 علاج دکنور تھیلے سے تڑسند +
 سید جان - آخر چرا ؟
 شیخ حسن - فقط بے عقلی +
 سید جان - نفع کہ بندہ
 در علاج دکنور وید است در
 علاج اطبا کم دیدیم +
 شیخ حسن - بلے دواسے
 شاں اندک و نفعش بسیار
 است +
 سید جان - بندہ تھیلے
 معتقد علاج دکنور ہستم +
 شیخ حسن - من ہم
 از دکنور براسے خود دوا
 آدرہ ام +
 سید جان - دیکھو رید
 دیکھو است - خدا نفع سے دیہ +
 شیخ حسن - خیر است ؟
 شما ہم امروز پتھو شرفہ
 ت گنید +
 سید جان - شب
 سوز کہ خود دوا نمودم - تزل
 بخوبی ام زور آورد است -
 شرفہ سے گنم +
 شیخ حسن - مگر شما
 پڑھیز نے گنید ؟
 سید جان - آدم تا کجا
 پڑھیز گند - از پڑھیز کردن
 جانم تنگ آمد است +
 شیخ حسن - چند روز
 دیگر ہم پڑھیز برا بر خود
 گوارا بکنید - وقتیکہ بہ شکلی
 صحت حاصل شد باز حاجت
 پڑھیز نیست +
 سید جان - خیر است -
 از چند روز رفیق شما را
 با شام سے رہنم ؟
 شیخ حسن - یک ماہ
 سے گزر د کہ از بام سرا
 با کلمہ پائین آمدہ بازویش
 در رفتہ حالت ناخوشی
 پیدا کردہ بستر شد است +
 سید جان - حالا
 احوال چہ طور است ؟
 شیخ حسن - احوال
 برہم خود دوا نمود بروز بدتر

گا ہے بیادتِ او میرید ؟
 شیخ حسن - بندہ اشب
 سر بالین او - بوم +
 سپید جان - مے گویند -
 برادر زلفش نیز تب کرد است +
 شیخ حسن - بلے +
 سپید جان - تب زور است
 یا ہر روزہ ؟
 شیخ حسن - ہر روزہ +
 سپید جان - گا ہے عرق
 ہم مے گند - یا خیر ؟
 شیخ حسن - دیر روز خیل
 عرق کردہ بوم +
 سپید جان - حالانہ گندش
 برید +

شد است +
 سپید جان - آیا امید
 زبیت ہست ؟
 شیخ حسن - خیر - دماغش
 تیغ کشیدہ است - چشمش بر
 آسمان افتاد است -
 لوپہایش گود افتاد است -
 زبانش تا حقیر نافش
 حشکبہ است - ہر لحظہ
 دلش کلافہ مے شود +
 سپید جان - بیمارش را
 کہ مے گند ؟
 شیخ حسن - پردہ مادرش
 مے گند +
 سپید جان - شہا ہم

لے دماغش تیغ کشیدہ - یعنی اُس کی ناک ست گئی ہے + نہ چشم
 بر آسمان افتادہ - یعنی اُس کی آنکھیں چھت سے لگ گئی
 ہیں + نہ لوپہایش گود افتادہ - اُس کے رخصسارے
 تلخ گئے ہیں + نہ دلش کلافہ شد است - اُس کا دل
 ہر وقت مثلاًتا ہے + نہ گند گند - کوئین - نہ کونا بارک جو دیسی
 کوئین کے درخت کی پھال کا سفوف ہے - نہ لفظ انگریزی کوئین
 (Quinine) سے مفروض ہے +

شیخ حسن - بے خوردست - ساعت خواب رُبُن +
 حلا چیرے بہتر شد است مگر
 ہنوز بہ کُلی صحت نیافتہ +
 سید جان - خدا شفا دہد
 عجب سر زندہ مزے است +
 شیخ حسن - تو امروز در
 حزن زدن خیلے دهن راج
 مے گئی؟
 سید جان - آرے -
 گوشت پائے دندا نم ورم
 گرفت است +
 شیخ حسن - دست از
 دستکشہا چرا بیروں نے کشی؟
 سید جان - دشتایم از
 سرمایہ ترکیب است +
 شیخ حسن - امروز خیلے
 چڑت مے زنی +
 سید جان - ہمہ شب
 بیدار بودہ ام +
 شیخ حسن - بزد بامان خدا
 ساعت خواب رُبُن +
 سید جان - خدا حافظ +
 شیخ حسن - خدا ترا سلامت
 داشته باشد +
صحبۂ غسل
 میر جعفر - آقا قنبر !
 آقا قنبر - بے آقا +
 میر جعفر - دلاک را صدا
 زن کہ سرم را تراشد +
 آقا قنبر - از دم صبح بچڑ
 کریم را در عقبش فرستادہ ام +
 کریم - آقا ! او خودش از
 دم صبح حاضر است +
 میر جعفر - گجا است +
 کریم - پائیں در حیات
 نشستہ است +
 میر جعفر - او را بگو بالا بیاید
 آقا قنبر - شہا خود تال
 پائیں بر رویہ +

لہ سر زندہ - بشاش - ہنس مکھ - زندہ دل آدمی + لہ چرت زدن -
 پیک لینا - اوٹکھنا + لہ دلاک - حشامی - نائی - حجام + لہ عقب فرستادن -
 اور عقب رفتن بمعنی بلانا +

سبیل را مے تراشید و
 بچب ریش بلدے میداشت۔
 شما بکس او چوئیہ را
 مے تراشید و سبیلہا را
 مے دارید +

رمیر جعفر۔ مزدک۔ تو
 اظہار معرفت را کنار بگذار
 و کار خودت را پیش برہ
 اُستاسلمانی۔ شنیدہ ام
 کہ پسر عمروی تاں سید رضا چاہ
 را مے تراشد و گوہنہاش را ریش
 مے دارد و تقلید اہل فرنگ
 در مے آرد +
 رمیر جعفر۔ عجب مزدک۔

رمیر جعفر۔ من لُنگ
 بستہ۔ رخت برکنده۔ رشت
 زشتہ ام +
 آقا قنبر۔ مگر شما۔ ارادہ
 غسل مے دارید ؟

رمیر جعفر۔ بلے۔ دلاک
 را پیش من بفرست و خودت
 آب را گزوم بہن +
 اُستاسلمانی۔ سلام علیک
 آقا !

رمیر جعفر۔ پیش بیا
 اُستاسلمانی۔ چوہ مرا بر تراش +
 اُستاسلمانی۔ آقا مے مرغوم۔
 پدرتاں۔ خدایش بیا مژزاد۔

لہ لُنگ۔ کہیں۔ تہ بند۔ لُنگی + مے رخت برکنده کپڑے مٹا کر +
 مے رخت۔ تنگ۔ برہنہ + مے اُستاسلمانی۔ اہل ایران اکثر حجاموں کو
 اس لقب سے بلاتے ہیں۔ جس طرح سے کہ مہندستان میں حجام کو طیف
 کہتے ہیں۔ اہل ولایت اُستاکتے ہیں اور سلمانی اُن کو اِس لئے کہتے ہیں۔
 کہ حضرت سلمان فارسی رضی اللہ عنہ جو ایک جلیل القدر صحابی اور
 حضرت علی رضی اللہ عنہ کے بڑے چچے دوست تھے۔ اکثر سرٹونڈا کرتے
 تھے۔ اِس لئے حجام لوگ اپنے گروہ کو اُن کی طرف منسوب کرکے سلمانی
 کہلاتے ہیں + مے چوہ۔ چھڈی۔ در اصل چاند ہے۔ اہل ایران
 تغیر لہجہ سے چوہہ کہتے ہیں + مے چاند تراشیدن۔ ٹھوڑی
 سنڈانا + مے گوند۔ مٹھار۔ گوند داشتن۔ گل چٹھے رکھنا +

اُستنا سلمانی - آغا احوط
 بہین است کہ ریش یک مُفت
 و دو انگشت باید کہ باشد +
 مہر جعفر - مزدکہ - اگر
 کسے ریش دارد یا ندارد ہتوچہ
 تو نہایت سر تراشیدن آمدو
 کہ از برائے وعظ گفتن +
 اُستنا سلمانی - مے خواہم کہ
 ہم سر شما را بہتر اشم و ہم از
 مسائل فقیہہ شما را حالی کنم -
 کہ ریش را بلند باید داشت +
 و سیدلہا را باریک باید تراشید +
 مہر جعفر - اے پدر سوختہ -
 کار واجبی میدارم - وقت میگردد
 تو چانہ ام را بہتر اشم - ازیں حرفہا
 بیفت در نہ صد تا کترہ +
 رویت مے شمارم +

ہرزہ گوے ہشتی - ترا بہتر اچ
 سر و کار - مرد خدا حرف مُفت
 مژان چانہ ام را بہتر اشم +
 اُستنا سلمانی - آہ - عموی
 شما - خدایش جنت نصیب کند -
 چہ خوش ریش تو پے میداشت +
 مہر جعفر - اگر چو نہ ام را
 مے تراشی بہتر اشم - ورنہ
 بہرہ سر خود را بگیر +
 اُستنا سلمانی - برادر بزرگ
 شما را چہ شد است کہ ریش
 را موچہ پے مے زند +
 مہر جعفر - آخ - چہ قدر
 مُفت چک و چو نہ میرانی - گفت
 حرف ولہ گو - ہرزہ چاوی
 مکن - اُستترہ برگیر و ریشم
 را بہتر اشم +

لہ حرف مُفت - بیہودہ بات + لہ ریش تو پے - گنجیان یا گھنی -
 گول - محرابی ڈاڑھی + لہ ریش موچہ پے - خشنی ڈاڑھی +
 لہ چک و چو نہ زدن - بک بک کرنا + لہ حرف زدن
 بیہودہ بات + لہ ہرزہ چاوی کردن - مُفت کی بکواس
 کرنا + لہ کترہ - دُشنام - گالی گلوچ +

اُستَا سَلْمَانی - آقا از حرفِ
 من چمرچرا میشوی - من پیغام
 شریعت را بشما عرض میکنم
 که ریش تراشیدن با لمره
 جائز نیست +

میر جعفر - نفست
 بگیر پدر سگ - اگر ایس بار
 هم جلو حرفت نمی کشی - پانچو
 مشت بر کله ات زخم که معرفت
 از لوله دماغت سرا زبیر
 می شود +

اُستَا سَلْمَانی - آقا من
 چه کردم که سیر من داد
 می زنی - تو خودت می دانی
 که ریش تراشیدن کار مردم
 جائز نیست +

میر جعفر - آقا قنبر!
 پتیز بردار را بگو که - ایس
 قنبر چاروا را بضرپ گتک
 می زنی +

سگ چر شدن - کھسیانا هونا + سگ جلو حرف کشیدن - خاموش رہنا +
 سگ لوله دماغ - ناک کی کوکھی + سگ داد زدن - چلانا + سگ جلجو - گچا -
 بد معاش - لفتگا + سگ پتیز بردار - چو بردار + سگ گتک - سوٹا - لایچی -
 پتیز - دوتدا + سگ تلو - لات + سگ خف شو - چپ رہ +

میر جعفر - تو کینم کجاست؟
تا سر آب رفته زہر آب ریختہ
طہارت کتم +

آقا قنبر - آبا شما امروز
کیسہ و مشتال بنکید؟

میر جعفر - حالہ مہلت
سر کیسہ و مشت مال ندارم +

آقا قنبر - رو پیئ شیر آب
گرم خراب شد است +

میر جعفر - ریچرا؟
چہ شد است +

آقا قنبر - پوئلکہ بیچ و
بشتش از من ساختہ اند

زنگہ گرفتہ بشتہ شد است +

سرت را توے مرداب مے پانم +
آشتا سلمانی - دزیر لب
لند لند گنائل من از روسے
نصیحت حرفے گفتہ ام - بابا
ریش را تراش - مزد کہ ممت
و ملک سخن مرا پشت گوش
انداخت +

آقا قنبر - آقا! آپ سرد
شدہ است +

میر جعفر - این تولہ سگ
از صبح تا بحال نگذاشت بروم
فراغت خانہ +

آقا قنبر - آب نیلہ چائیدہ
شدہ است +

لہ مرداب - بدرزو - موری + لہ تپاندن - گھیرنا + لہ لند لند -
مٹہ میں بڑبڑانا + لہ فراغت خانہ - پاخانہ + لہ چائیدہ - سرد -

مٹیک + لہ لولین - لوتا - بدنا + لہ سر آب - غسل خانہ +
لہ زہر آب پیشاب + لہ رو پیئ شیر - پانی رنگانے کی

بیچ دار ٹوٹی - ح اکثر پیتل کی بناتے ہیں اور براس کاگ
کہلاتی ہے - یہ لفظ انگریزی رونیٹ (Rubinet) سے

مفہوس ہے - رشیر - پانی - ٹوٹی + لہ بیچ و بشت -
براس کاگ +

صحبتِ لباس پوشی

میر جعفر - آقا قہر!
 آقا قہر - بے آقا!
 میر جعفر - رخت برگردانم
 را پیش ریار کہ لباس را
 آتش بکنم +
 آقا قہر - آقا! ایں رخت
 برگردان شما حاضر است بمقام
 لباس را عوض بفرمایید (تبدیل
 بفرمایید) (تغیر بدهید) +
 میر جعفر - پیرا ہن کتلم
 سجا شت +
 آقا قہر - بالاسو بندہ ایچہ
 آویزان است +

میر جعفر - بندہ خدا چہ
 از برتر نہاستید کہ زہنگ
 نے گرفت +
 آقا قہر - چونکہ بروزی
 در بازار دشتاب نہ شدہ -
 ناچار مہی را ترغیم +
 میر جعفر - خیر - تو برو
 خمر آب گرم را ریار کہ
 غسل بکنم +
 آقا قہر - آیا - شما امروز
 لباس را آتش مے کنید ؟
 میر جعفر - بے مے مکنم
 تو ہولہ و صابون من بدہ
 و رخت برگردانم را بیرون
 رکش +

لہ بروزی - پیل - برنج - یہ لفظ انگریزی برائنڈ (Brande) سے مفہوم ہے - جو برنج سے بنا ہوا مقوم ہوتا ہے +
 لہ خمر - مٹکا - سبچہ + لہ ہولہ - توبہ - اچھوچھا - مومال
 جس سے بدن خشک رکھا جاتا ہے + لہ آیش - بدلتا +
 رخت برگردان - بدلتے کے کپڑے + لہ عوض کردن -
 بدلتا + لہ بندہ ایچہ - الٹی +

رمیر جعفر - بزیر آورده
 منجھے دیگر بیار +
 آقا قنبر - ایں زیر جامہ
 ہم چہ قدر ناؤ رست است -
 شما زید بندگی ندارد +
 رمیر جعفر - نیفہ و خشک
 ایں نیز خوب ندوخت است +
 آقا قنبر - شما امروز زیر جامہ
 مے پوشید یا پانظلون +
 رمیر جعفر - تو بندہ در
 زیر جامہ کش ما پانظلون
 نے پوشیم +
 آقا قنبر - مگر شما پانظلون
 نے داری؟
 رمیر جعفر - بے میدارم +
 آقا قنبر - پس در عجا است؟
 رمیر جعفر - در سادق پیچیدہ باشد

رمیر جعفر - بزیر آورده
 تکان دادہ جلو مارین بگذار +
 آقا قنبر - مگر شما ایں
 قمیص را نئے پوشید؟
 رمیر جعفر - چو تکیہ خیلے
 کشاد و بلند است بر تو من
 راست نے آید +
 آقا قنبر - شاید کہ خیاط
 اندازہ قد شما نبرید است؟
 رمیر جعفر - خیاط ما برش
 خوب نے واند +
 آقا قنبر - ایں قباسی شما
 نیز تنگ و کوتاہ است +
 رمیر جعفر - دیکھ و باوریش
 نیز کو دیکھ اش بد دوخت است +
 آقا قنبر - بے - ایں مادگی
 قابل دیکھ نیست +

لہ تکان دادہ - رخشک کر + لہ کشاد - ٹرخیلہ - بلند -
 لاشا + لہ دیکھ - منجھے + لہ بادگی - گھنٹی + لہ بخیر -
 رگو بیان + لہ بند - ازار بند + لہ زیر جامہ - پانچامہ لہ سادق -
 گھڑی - منجھے +

<p> آقا قنبر - در سارق کہ نیست + رمیر جعفر - گازر بڑوہ باشد برخت شور خانہ + آقا قنبر - از رخت شور - پیرساں کزده ام - مے گوید پیش من نیست + رمیر جعفر - پس پیش دقاق باشد + آقا قنبر - آیا - پس او یک بر شما راست مے آید ؟ رمیر جعفر - خیلے راست مے آید + آقا قنبر - یخڑاں قدرے پارہ شد است + رمیر جعفر - آں رشتہ و سوزن دیکھو و بسخہ اش را بدوز + آقا قنبر - دامن ایں نیز چاک شد است + </p>	<p> رمیر جعفر - بگذاڑ - خیاط خودش درست بکند + آقا قنبر - پس ارخان نیم شہ شہما چه خوب ساخته است کہ قرینہ ندارد + رمیر جعفر - بے - تازہ فرمائش داده . خودم خیاط را پس را بہ ماشین دوختہ است + آقا قنبر - بر شما خیلے زبندگی مے دارد + رمیر جعفر - تو را پس را توے سارق پیچیدہ نگاہدار کہ روز عید خواہم پوشید + آقا قنبر - پس حالا چه خواہید پوشید ؟ رمیر جعفر - حالا سردارشی خرم را خواہم پوشید + آقا قنبر - آیا را پس جبہ ماہوت را سخاہید پوشید ؟ رمیر جعفر - سخاہم پوشید + </p>
--	---

لہ رخت شور خانہ - دھوپوں کا گھاٹ + لہ رخت شور - دھوپ +
 لہ دقاق - گندنی گر + لہ او یک - اچکن + لہ ارخان نیم تنہ - کوٹ + لہ قرینہ
 ندارد - یعنی مثل نہیں رکھتا + لہ ماشین - مشین - کل + لہ سرداری خوشتر کا لبادہ +

آقا ققبر۔ ایں کالا ہے
 شنتنی را چہ غنم +
 رمیر جعفر۔ اینہا را
 خرہ بنہ۔ بوقت فرست برخت
 شور بنبار +
 آقا ققبر۔ دشمال سفید
 شما چوک شد است +
 رمیر جعفر۔ ایں دشمال
 سفید و آں دشمال گل۔ ہر دو
 را باب پکش +
 آقا ققبر۔ شما ایں دشمال
 مشکلی را رگیرید۔ من ایں
 کالا را برخت شور میزدہ
 زیایم +
 رمیر جعفر۔ وہ دزدو۔ آنا
 حالیش کن کہ کالاے مارا
 مفروز کردہ (سوا کردہ) یگذازد
 تا بتاد ایش نمکند +

مگر تو ایں را خوب تکاں
 بہہ تا از گرد پاک شود +
 آقا ققبر۔ نیلے
 گرد آلود است۔ بتکا ندن
 پاک نے شود +
 رمیر جعفر۔ دزدو آں
 ماہوت پاک کن کہ را رگیر
 و ایں بہو را نیز از گرد
 پاک کن +
 آقا ققبر۔ ایں شال
 بزدلہ را بیت زد است +
 رمیر جعفر۔ پیش
 رفتوگر دبر تا داغ دوزی
 پکند +
 آقا ققبر۔ ایں قویفہ را
 چہ غنم +
 رمیر جعفر۔ پیش دقان
 دبر +

لہ ماہوت پاک کن۔ برخش + لہ شال بزدلہ۔ شجاف دار۔
 حاشیہ دار۔ دوزہ دار + لہ بیت زد است۔ کیرا لگ گیا چہ +
 لہ داغ دوزی۔ رفتو + لہ خرہ۔ ڈھیر۔ جمع۔ انبار۔ خرہ۔ بنہ۔
 ڈھیر یا جمع کر رکھ + لہ باب پکش۔ دعو ڈال + لہ مفروز کردہ۔
 جدا کر کے۔ سوا کردہ کے۔ بھی یہی معنی ہیں +

آقا قنبر - آقا یک از خلق
را بن ہم از زانی و لغو مائید
مُحَنکی بجان من بدے
چشید +

رمیر جعفر - برو خیاط را
صدای زن یک از خلق چلاری
داسے تو بدوزد +

آقا قنبر - آقا من
رعیت می شک نمی خواهم -
برای من رعیت های گنده
زیبا است +

رمیر جعفر - برو لایه او را
از پنبه آگنده بکن +

آقا قنبر - این تو پهلوس
خیله تشنگ است - ز بخت
سوگلی می خورد تاں ازین یک نیم تنه
نسازی؟

رمیر جعفر - من یک نیم تنه
آبی زری که دگه اش از
طلا است از برای او تازه
فرمایش داده ام +

آقا قنبر - شما داسے
آقا زاده - بهیزے فرمایش
نداده اید؟

رمیر جعفر - خوب ریادم
وادی - برو از برآز طاقه
ماہوت دیروزه را پیار +

آقا قنبر - آقا این طاقه
ماہوت گلدوز حاضر است +

رمیر جعفر - این میخود
دیگر طاقه است - آن طاقه
دیروزه که ما دیده بودیم
چہ شد؟

آقا قنبر - برآز دغل پیشه
آن را جازده است +

رمیر جعفر - کالایه به
بریش خاوندش - برو این را
رو کن و بگو که ما این را
نمی خواهیم +

آقا قنبر - این ہم
چند اں بد نیست - قماش خوب
ہے وارد +

لہ رعیت می شک - ہلکے پشے کپڑے + لہ لایے - درمیان - اندر -
بیچ میں + لہ جازدن - بدل دینا +

آقا قنبر - آقا ! شما

ایں جوراپ ساقہ بلند را
نے گریہ ؟

رمیر جعفر - بے -

مے گریہ - جوراپ ساقہ من
پیش ربار

آقا قنبر - آقا شما

پاتاؤہ خود را چہ کردہ اید ؟
رمیر جعفر - ہر برادر خود

بخشیدہ ام +

آقا قنبر - شما را مردوز

کفش در پا مے گنید یا
چکہ ؟

رمیر جعفر - من چکہ ساقہ

بلند در پا خواہم کرد +

آقا قنبر - آقا - حسن ویزوی

مے گوید - من تا بکے انتظار

شما مے کشم - شما زود تر

رمیر جعفر - اگر چہ قاش

خوب ہم داشتہ باشند مگر ماہی نم

آقا قنبر - چونکہ کہ شما

بروز فراغت دادہ بودید حاضر است

رمیر جعفر - پیش ربار کہ

بخیر اش را بہ بنیم +

آقا قنبر - ہر - دستش

میزاد چہ قدر خوب دوخت است

رمیر جعفر - ایں خوب

اتلس را ہم باو بدہ رک

واسطہ عیال ما یک بنیم تنہ

بسازد +

آقا قنبر - آقا ! حسن ویزوی -

دم در راستادہ انتظار شما میکشد

رمیر جعفر - برو تو پاسے

پلہ پذیرائی کن و در اطاق

پذیرائی بنشان من جوراپ

پوشیدہ مے آیم +

لہ پاسے پلہ - زینہ کے نیچے - پا - محاورہ ہے نیچے کے معنی میں

چنانچہ پاسے پرزدہ - یعنی پرزدہ کے نیچے + لہ اطاق پذیرائی -

ملاقات کا کمرہ - بیرونی درجہ + لہ جوراپ بندہ - گیسٹ - فیتا +

لہ پاتاؤہ - یا - پاتاہ +

میر جعفر توے دستم است +
 آقا قنبر - آیا شاید شما
 را غرور بگزدش نہ میرودید ؟
 میر جعفر - بلے - بعد از
 نماز بسیر و گزدش مے رودیم +

صُحبتِ حوادث و استخبار

مُشتاق - آیا ایچ خبرے
 مُنفید نیست ؟ (آیا ایچ فائده مند
 خبرے میشت ؟)

حجر جان - اصلاً - خبرے
 لائق رائد راج ^{مکتوب} مروز نامہ نیست +
 مُشتاق - متا شیدا ! شما ہم
 از حوادث فرچیزے نمیدانید ؟
 شیدا - ما از حوادث
 فرچیزے نمیدانیم +

مُشتاق - ناصر جان آقا !
 شما ہم وحیرے نشنیدید ؟

تشریف بارید - کار دارجی

دارم +

میر جعفر - بگو یک دقیقه
 صبر کند - تا ^{مکتوب} ام را برپوشم
 ریشم را شانہ کنم مے آیم +
 آقا قنبر - چشم بدوور
 ایں گلاہ بسر شما چه قدر
 زیندگی دارد +

میر جعفر - آں آئینہ را
 پیار و پیش رو من بگذار +
 آقا قنبر - ایں مشکوٰۃ
 گلاہ شما چه قدر باریں گلاہ
 زیندگی میدارد +

میر جعفر - خیلے خوب بیادم
 داوی - مارا در مسجد جامع
 رفیق است پیار آں عمامہ
 را بسر بہ پیچیم +
 آقا قنبر - دشمنی ^{مکتوب} شما
 عجی است +

۱۔ لے گلچہ - دراز کوٹ جو کہ رانو سے نیچے تک ہوتا ہے +
 ۲۔ مشکوٰۃ - ٹوٹی کا پھٹنا - مٹرہ + ۳۔ دشمن -
 دشمن + ۴۔ روزنامہ - اخبار - روزنامہ نویس - اخبار نویس +

شیدا - ممکن نیست +
 مشتاق - و آئینہ روزنامہ
 اودھ اخبار سے نکلا۔ صدمہ
 امکان میدارد؟
 راجہ جان - راجہ امکان
 ندارد؟

تعجب

مشتاق - من ازیں تعجب
 سے گنم +
 شیدا - بیچ جاے تعجب
 نیست +
 مشتاق - آیا ریس عجیب
 نیست؟
 شیدا - ریس ہرگز عجیب
 نیست +
 مشتاق - مرا خیالے شکست
 سے آید +
 شیدا - مارا بیچ شکست
 نہ آید +

ناصر جان - مارچیزے
 نشینیدہ ایم - اگر شما چیزے
 نشینیدہ اید بفرمائید؟
 مشتاق - مارچیزے نشینیدہ ایم -
 شما ریس را نشینیدہ اید یا نہ؟
 شیدا - مار ریس را خیالے
 وقت اشت نشینیدہ ایم +
 مشتاق - آیا ریس خبر
 تازه نیست؟
 شیدا - ریس خبر خیالے
 گھنہ است +

احتمال و شک

مشتاق - آیا ریس احتمال
 دارد؟
 راجہ جان - چہ احتمال
 ندارد +
 مشتاق - تلفر آئیکہ -
 تر بیون چاپ زدہ است -
 وقوعش ممکن است +

لہ تلفرات - یا تلفرات - تار ہتی - یہ لفظ انگریزی ٹیلیگراف (Telegraph)
 سے معرب اور مفترس ہے + لہ تر بیون - نام اخبار + لہ اودھ اخبار
 نام اخبار +

تصدیق و انکار

مُشتاق - آیا - راس
براست است؟ (راس صحیح است؟)
(راس تحقیق است؟) (راس
محقق است؟) (راس
مقبول است؟)

ناصر جان - ہے - راس
امر راست است +

مُشتاق - شہا - راس را
بادر ے گنبد؟

شہدا - ماس را بادر
ے گنبد +

مُشتاق - آیا آچہ میگوئید -
محقق ے دانید؟

شہدا - ما محقق ے دانیم +
ناصر جان - شہا خود تاں

راس را تحقیق کردہ اید یا دیگر کہے؟
شہدا - من راس را خود تحقیق کردہ

مُشتاق - بخیاں من راس
امر غلط است (پہودہ است؟)

دروغ است - (مہتان است؟)
(رافتر است) خیلہ نقل سوارو +

شہدا - ہرگز غلط
نہست +

مُشتاق - کہے راس را
تصدیق ے گنبد؟

شہدا - خیلہ - کس تصدیق
ے گنبد؟

مُشتاق - کہ تصدیق
ے گنبد؟

شہدا - مرجان تصدیق
ے گنبد +

مُخصم و اُمدودہ

مُخصم - آیا شہا غمگین
ہستید؟

لے خود تاں - لفظ تاں ضمیر مخاطب کی اختصاراً جمع ہے۔ یعنی خود آپ یا
خود تم + لے نقل دارد۔ یعنی رعایت ہے +

نگیند (دست پاچه نشوید)

نود پیدایه شود +

ناجس - تا وقتیکه پیدایه

نشود - دل من و امیکرد +

مقصود - شما خاطر جمع

باشید - من آن را پیداکرده

بشما می دهم +

ناصر - خجسته مرزبانان

در حق حقیر باشد +

مقصود - پیچ جاس

مرزبانان نیست - آدم بکار

آدم بر می خورد +

ناصر - خدا شما را

سلامت داشته باشد که همیشه

دزد دلی مرا واری می گنید +

مقصود

ناصر - حالا تدریس چیست؟

(چه باید کرد؟) (چه کنم؟)

(چه کار کنم؟) - (چه راه)

ناصر - من خجسته (بشار)

(از حد زیاد) - غنناک هشتم -

(مقدم) - (مؤخر) - (اندوختن)

هشتم +

مقصود - شما چرا

نویسین هستید؟ (مؤخر پیچ شما)

چرا است +

ناصر - چونکه من این را

گم کرده ام +

مقصود - آیا باعث پیشین

شما همین است؟

ناصر - بله باعث (پیشین)

من (پیشین) همین است +

مقصود - شما چندی

اندوختن (دختر) نشوید

(مشتوبه) +

ناصر - چگونه (چسب)

(چطور) من پریشان

نشوم؟

مقصود - شما - پیچ فکر

له «نور» - غنناک - پریشان + له دست پاچه شدی - گنناک +

له دل و اندوختن - طبیعت کاغذش هونا +

ناصر۔ من دریں کار مات
مانده ام (والہ شدہ ام)
(حیران شدہ ام) +

منصور۔ پس آخر دریں

امر را کے تاں چیست ؟

ناصر۔ را کے من منحصر

بر را کے شما است۔ شما

در دلم را واری پکنید و

را کے پیش پایم بگذارید کہ

آں طور بکنم +

منصور۔ از دست ما

چه بر مے آید ؟

ناصر۔ از دست شما ہمہ

کار بر مے آید +

منصور۔ بخنای من این

کار چنداں اشکالے نمیدارد +

ناصر۔ پیش شما ندارد۔

پیش من بخیلے تو در تو و دہم ہشتا

منصور۔ اول از را کے

و اندیشہ تاں مرا حالی

بفرمائید۔ پس من عرض

مے بکنم +

باید گرفت ؟ (چه کار باید کرد) ؟

(چگونہ مے شود) ؟

منصور۔ چرا۔ چه

شد است ؟

ناصر۔ چه میخواہید شود۔

شک آمد و سخت آمد +

منصور۔ بفرمائید۔

چه کارے سرتاں آمدہ است ؟

ناصر۔ کارے سر من آمدہ است

کہ گو و میوس +

منصور۔ پس فکر شما

چیست ؟

ناصر۔ من در حیرت

بزرگ افتادہ ام۔ مے داتم

کہ سرم کدام بالین است +

منصور۔ آخر دریں امر

چه فکر و اندیشہ مے کنید ؟

ناصر۔ حالاً قدم این است

کہ چارے سر خودم را بکنم +

منصور۔ شما چنداں

دیکر نشوید۔ پیش آمد کار

بخیر است +

لہ حالی کردن۔ خبردار کرنا۔ آگاہ کرنا +

ناصر۔ من تشتر حروف شفا
اول پفرمائید +
مقصود۔ راسے من
راہین است +

ناصر۔ بارک اللہ راسے
شفا صواب است۔ راسے
من نیز، پچھوں راسے
شفا است +

آداب مصاحبت

اہل ایمان

میزنا۔ مژوم ایمان از
شاہ و گدا۔ محرمیت مادر و
پدر و استاد و بزرگاں را
جیلے منظور نظر سے دہند۔
و اگر خلاف قاعدہ فعل آرند
مظنون و لائقِ عتاب مینموند۔
در حضور پدر و مادر نے نشیند
مگر بہ دو زانو۔ و پیش گھن سلال
حاشے برادر بزرگ قلیان
میل نے نمایند۔ بے جراب
و قبا و ارخاتی و کمر بند و

بالا پوش از خانہ بدر نے آئند۔
بلکہ ہنگام رفتن بخدمت صواب
منصبان و حکام واجب است
دست در آستین جیبہ داخل
کرده باشند +

اہل ولایت دعوت و
مہمانی را بکثرت دست میدارند۔
چوں آشنا و بیگانہ وارد خانہ
شود۔ اگر وقت ماحضر باشد
طعام پیش رویش گذارند۔
و آلا میوه و شمعینی مضائقہ
نہ دارند۔ گویند اگر چہیں
نشود ملاقات مژوم آمد و
رفت سر قبرستان سے ماند۔
در مجمع ایشان اگر کسے آب
سے خورد۔ حاضران رخطاب
سے نمایند عافیت باشد۔
شخص مقابل عافیت شفا بخیر میگویہ
اگر شخصے صحت نمود را بخرات
نشان دہد۔ ناظر سے گوید بہ بہ
ماشاء اللہ دست شفا مرزاد یا
انشاء اللہ دست شفا درد
نکند۔ چوں بیکدیگر تھلیاں

یا فتنان قنوه و چلے قواض
 مے گنند مے گویند خدا حافظ
 شما و چمن از خدمت کسے
 اجازت رفتن خواہد رفیع
 زحمت یا تخفیف تصدیق
 بر زباں مے آرند - و ہنگامیکہ
 برخاستہ عزم رفتن مے گنند -
 مے گویند - سایہ عالی زیاد -
 یا - سایہ شما کم نشود - یا -
 خدا حافظ شما باشد یا - لطیف
 عالی زیاد - یا - لطیف شما
 کم نشود - و اگر از کسے
 راضی و خوشنود شوند شکر
 گنند - عافیت شما بخیر -
 یا خدا پدرت را بیا موزاد
 بر زباں مے آرند - و اگر
 کسے بخاندہ ایشاں در آید
 یا الفاظ خیر مقدم - خوش آمدید
 صفا آوزید - مشرف فرمودید
 خطاب مے نمایند - ازیں
 قبیل بسیار قواعد و الفاظ
 متعلقہ صحبت و ملاقات
 مقرر اند کہ وقوف و عمل

بر آں در موقع و محل خودش
 واجب و لازم شمارند و
 اگر کسے ترک دہد او را
 بے ادب و دیوانہ و سرخود
 بالا برآمدہ و صحرائی و شتر
 بے شمار خوانند *

رمیر - از جناب سرکار
 بسیار مشرور و خوش وقت
 شدم کہ بندہ را از آداب
 مصاحبت اہل ایمان حالی
 فرمودید *

رمیرزا - حالا خدا حافظ
 رمیر - باز کسے ملاقات نصیب
 خواہد شد *

رمیرزا - انشاء اللہ -
 اگر از مدرسہ فرصت بگیر
 بیاورم - پس ازیں نیز شرفیاب
 خدمت شدہ بدیدن دیدار
 جناب مجتہد خواہم شد *

رمیر - یک دقیقہ دیگر
 صبر فرمائید و یک فتنان
 قنوه نوش گنبد *

رمیرزا - حالا دلیم فرمائید

علی حسن - ریس پاشتر
درب را کہ برید است ؟
حسن علی - دزد
برید است +

علی حسن - بجار پشتر
دہیزش را ہم برکنده است +
حسن علی - شاید ریس
را ہم برانے پشتر
برکنده باشد +

علی حسن - ریس
درب پشتر +
ہم نے دارد +

حسن علی - شاید کہ
ریس را ہم بریدہ باشد +
علی حسن - آیا پشتر
پردہ کشاکشہ بیاویزم ؟
حسن علی - تو ریس پردہ

کہ وقت مدرسہ سے گزرد +
ریمیر - فی امان اللہ -
شمارا بخدا سے سپارم +

خفتن و خوابیدن

حسن علی - علی حسن !
تو ریس وقت در حیات استاد
چہ سے گنتی ؟
علی حسن - من چیز سے
نہ گنتم +

حسن علی - برو در
را چفت کردہ بیا +
علی حسن - دماغہ ریس
درب شکستہ است +
حسن علی - از پیشتر
شکستہ بود +

لہ چفت - دروازہ بند کرنے کا کھٹکہ + لہ دماغہ درب - دروازہ
کی ریمینی + لہ پاشتر درب - دروازہ کی پھولیں + لہ چار چہرہ -
چوکھٹ + لہ پشتر - پوری کونا + لہ ریزہ - چٹخنی - کھٹک
کوار میں لگانے کا - جس سے دروازہ بند کرتے ہیں - چفت و
ریزہ - گھڑی اور کھٹکا + لہ پشتر - کوٹھڑی - اندر کا دالان - چہرہ +
لہ پردہ کشاکش - دروازوں میں نکلنے کا پردہ +

حسن علی - مزد خدا
اگر مٹکیر پیدا نیست تو
مٹکیر را با بزرگے تھے توانی
رگرفت +

علی حسن - در چراغ
روغن ہم نیست +

حسن علی - شبیش
روغن از طاقچرگیر و روغن
دیشد از +

علی حسن - در بطری
ہم روغن نمائند است اگر
و لغو مائیہ این لائڈ دیوار کوٹہ
را روشن بکنم +

حسن علی - یک ریل
رکبہ بیت فرنگی را بکش - و
ایں لنتہ فروشی را یا آلا

زقبوری را بیادیز کہ پیشہ
ایذاہ رساند +

علی حسن - شاید کہ
دیرین خانہ پیشہ زیاد
ہستند ؟

حسن علی - پیشہ و
رکبہ و سوزک و شیش
و زشک سائر موفیات
دیرین شہر زیاد است +

علی حسن - از دیر چراغ
کور کور سے سوزد +

حسن علی - قتیہ اش
را بر کن و بہ مٹکیر مٹکیر
را بگرہ +

علی حسن - نے دانم
مٹکیر در عجاست +

لنتہ - پیشہ - سوزک - پیشہ - سوزک - کھٹل +
شیش - برکن + شیش - بریکہ + قتیہ اش
را بر کن - یعنی آس کی جتنی آگسا دو + شیش - آئینہ - دشنہ -
چمٹا - آٹکیر + شیش دیوار کوٹہ - پچ دیوار بگرہ +
لنتہ - لائٹن یہ لفظ انگریزی لیکن لٹن (Lantern)
سے مفہوس ہے +

لپٹاے بتوری را بیقرور +
 علی حسن - من ریں
 چراغ رگی را باد طاق خود
 مے برم +
 حسن علی - تو ریں
 چراغ رگی را فوت سکن -
 اگر مے خوابی آن پتی سوز
 را یا آن لالہ را با طاق
 خود ربر +
 علی حسن - مگر شہا
 ارادہ خواب مے دارید ؟
 حسن علی - بے -
 رخت خوابم را تکاں دادہ
 رومے تخت بیستہ از کہ دراز
 بکشم +
 علی حسن - انشب
 خیلے جھکی انت آیا شہا لجان
 نخواہد گرفت +
 حسن علی - بے میگرم
 تو توشک را انداختہ باش
 را در زیر سرم بگذار و
 لجان را پائیں بیاں +
 علی حسن - ریں پتی
 را بجا بگذارم ؟
 حسن علی - رومے قالین
 بگذار مگر موش سکن
 ریز پاش مرا زیر و زبر
 زنی +
 علی حسن - شہا انشب
 خیلے چرت مے زبید ؟
 حسن علی - چھلیم گرم
 مے شد کہ تو مرا از خواب
 بر آوردی +
 علی حسن - بے در پاس

لہ لپٹا - لپٹ (Lamp) + لہ فوت سکن - یعنی چھونک سے
 بچھا دے + لہ پی سوز - فنیہ سوز - موم بتی جلانے کا آگہ
 لہ لالہ - لہتر - لائیکن - قانوس + لہ رخت خواب بسترہ لہ تخت -
 کوچ یا چارپائی + لہ پائیں - پائنتی + لہ پشی - بکیہ - لہ خیلے +
 لہ ریز پاش - اوڑھنا - بچھونا + لہ چرت - پینک - اوٹھ +
 لہ چھم گرم شدن - آنکھ لگ جانا - قدرے سو جانا +

از شب گذشتہ است +
 حسن علی - برو رنگہ
 در را پیش کن - تو ہم دراز
 پش +

مُتَفَرِّقِ گُفْتُو

سنجر شاہ - بچہ کریم !
 کریم - بے صاحب
 سنجر شاہ - کجائی -
 (عجی ہشتی) +
 کریم - اینجایم آقا !
 توئے آشپز خانہ +
 سنجر شاہ - آئنا رچہ
 مے گنی ؟
 کریم - از برائے شما

توہ جوش پختہ مے گنم +
 سنجر شاہ - مگر امروز
 اطاق را جاروب نمکشید ؟
 کریم - آقا - آلاں

مے کشم +
 سنجر شاہ - برنجیز و
 آب میچک پاشیدہ اطاق را
 صفا پکش +
 کریم - بچشم +
 سنجر شاہ - عمر ہوش
 کن زمیں را شل تہ نکنی -
 و اس چلیکے مے بریا جیس
 براہِ قطار بگذاشتہ آب بریز +
 کریم - تا حال - آبکش مے
 آب نپاورد است +
 سنجر شاہ - برو خودت
 از چاہ آب پکش +

لہ رنگہ در را پیش کن - کواڑ بھیل دے + لہ آب میچک - چھو کاڑہ
 لہ شل - بچہ + لہ چلیک - گنلہ - جس میں درخت یا بوٹے
 لگاتے ہیں - یہ لفظ انگریزی چلیک (Chalico) سے مفترس ہے + لہ آبکش
 سقا - ہشتی +

ہستان و ہشت آنہ را پیسہ
+ بیار +

کریم - رویہ قلب است
بقال نے گہرہ +

سفر شاہ - قطی حلبی مرا
+ بیار کرہ پاول کاغذی
+ بیہم +

کریم - تا دقتیکہ من
سودا از بازار مے آرم آتش
افسردہ مے شود +

سفر شاہ - تو زغال
+ بیار - و ساور را پیش من
+ یک میل بکثرت

فرنگی و منقل بمن بدہ رکہ
آتش را بیفروزم +

کریم - ریس ہمہ سامان
حاضر است +

سفر شاہ - ابتر کوچک
را چہ کردی ؟

کریم - من - دم صبح
برائے آب بر لب چاہ
رفتہ بودم دلو نبود - ناچار
پس آمدم +

سفر شاہ - ہیں توے
مخمر آب ہشت یا نہ ؟

کریم - بلے ہشت -
مگر آنگر دان پیش دوا آنگر
است +

سفر شاہ - شب چرا از
پیش دوا آنگر نیاوردی ؟

کریم - او بغیر از پیسہ
گریفتن نے وہ +

سفر شاہ - ریس رویہ
+ بیار و از بازار پیسہ بیار +

کریم - ہنوز صراف دکان
را نمشاد است +

سفر شاہ - پیش بقال
بہر - ہشت آنہ را روغن

لہ خمرہ - مٹکا - سوچہ - ٹھلیا - گھڑا - خیم + لہ آنگر دان - ڈوٹکا +
لہ دوا آنگر - مشگر - تانبا اور پتیل وغیرہ کے ظرف میں جوڑ لگانے والا
یا بربزہ کا کام کرنے والا - کسیرا - ڈھیلہ + لہ پول کاغذی - نوٹ +

خواب بیدار سے شود پیش شا
 سے آرام +
 ملا فرقان - برادر بزرگ
 تو انحال در چہ کار است ؟
 نظیر بیگ - بالائے بام
 رفته - باد بادکے را ہوا
 کزد است +

ملا فرقان - چرا با بچہا
 توبہ بازی نے کند ؟
 نظیر بیگ - شب با بچہا
 سرمایہ سے باعث پسر محوم
 اورا قلوزد او ہم داد
 طلب گزید - ہر دو با ہم
 دشت و بیخہ شدند و شل چو چاہے
 جنگی با ہم کلمہ سے شد دند -
 آقا داخلے ما در میان افتادہ

کزدہم - با سرقلیاں بشتہ
 کزدہ ام +
 سحر شاہ - خیر تو اول
 از ہمہ کار با مفرش را
 تکان بدہ و پشتی رویش
 بگذار کہ رشتہ کتاب را
 مطامعہ کنم +

بازئے اطفال

ملا فرقان - نظیر بیگ !
 برادر کوچک تو بچہ است ؟
 نظیر بیگ - توئے توبہ
 افتادہ خواب سے کند +
 ملا فرقان - دیار کہ
 او را مانج سے کنم +
 نظیر بیگ - وقتیکہ از

لہ نرو - یا ننی - پالنا - پنگوڑا - رینڈولا + لہ مانج - لوسہ - چتا چڑھا
 لہ باد بادک - کاغذ باد کنگوا - پتنگ - منگل - گڑھی + کلمہ توبہ - گیشہ
 لہ سرمایہ - ایک کھیل ہے جس کو ریشی میں آئیکہ میچول کہتے
 ہیں + لہ داد طلب شدن - حوصلہ کرنا - مقابلہ کرنا - کسی کی
 لڑائی پر آمادہ ہونا + لہ دشت و بیخہ شدن - دشت و گریبان
 ہونا - لونا + لہ قویج - میٹھا + لہ کلمہ زدن - ٹکڑیں لڑنا +

کے را نشکستہ سے گرفت
و گاہے کے را نشکستہ
سے زد +

ملا فرقان - بے - مادرش
خیلے ہار کرداشت +

نظیر بیگ - آآن او
بگفتہ پدر و مادر نداشت +

ملا فرقان - ایں گوشہ
جو غمات را چہ طور سوختم؟

نظیر بیگ - شب
آتشبازی سے کردم - قلم

زر چکشے توے دستم - کود -
گلش اُفتاد - دامنم گرفت +

ملا فرقان - ترا گشتت
را ہم آہند اُفتاداشت +

ہر دو را از ہم سوا کرد -
پدرم گفت شما بہتہ بازی
مکنید - ازیں رحمت او تنہا
بازی سے کہتہ +

ملا فرقان - پسر عموت
چرا او را قتلہ زدہ بود؟

نظیر بیگ - چونکہ او
در بازی خیلے شوخی و شیطانی

سے کرد - ازیں رحمت پسر عموم
شیخی بر رودیش کشید و پشت

سرش سرچنگل نمود +
ملا فرقان - چہ شیطان

سے کرد +
نظیر بیگ - گاہے تقلید

کے را روز سے آورد گاہے

لہ از ہم سوا کردن - ایک کو دوسرے سے علیحدہ کرنا +
سہ سہی - تھپڑ - سہی کشیدن - تھپڑ مارنا + سہ سرچنگی -

دھول چیت - پشت سر - گدی - پشت سر سرچنگی زدن - گدی
پر دھول یا چیت مارنا + سہ تقلید آوردن - منہ بچرانا -

نقل کرنا + سہ نشکستہ گرفتن - چنگلی لینا + سہ تنگ زدن -
انگلی سے مارنا + سہ ہار کردن - سر بچرانا + سہ قلم زریچک -

مہتابی - آتشبازی کی پھلجھڑی +

تا زندہ ام دشت بھیج بازی

نخواہم زد +

مَلّا فَرْقان - دریں روز

آقا دانی تو چہ کار میکند ؟

نظیر بیگ - ہمہ روز

در خانہ خواہیدہ است +

مَلّا فَرْقان - آخر

روحینے کار و بار ہم

مے کند یا بیہودہ صرف اوقات

مے کند +

نظیر بیگ - بے میکند +

مَلّا فَرْقان - چہ میکند ؟

نظیر - بُودنہ بازی میکند -

شطر خج مے باز د - قمار

مے باز د - خر و سہا را

مے جنگاند - فوچارا مے پرورد

نظیر بیگ - انار را

با مہتاب آتش مے دادم

تَرْقہ تو مے دستم آتش گر تہ

تزدکید و نہ انگشت و انگشت

بسیانہ و انگشت کو چکم را

داغ زد +

مَلّا فَرْقان - حالا کہ

دشت ہم سوخت و دانت

ہم آتش تہ گرفت از ما بچنیں

بازیہا تو مے ہم کردم یا نہ ؟

نظیر بیگ - من خجیدہ

تو مے کردہ ام +

مَلّا فَرْقان - ز نہار

من بعد در پس این کارما

نگزدی +

نظیر بیگ - انشاء اللہ

لہ تَرْقہ - آتش بازی کا پٹاخہ - اور ہندوؤں کی ٹوپی کو بھی تَرْقہ ہی

کہتے ہیں + لہ داغ زدن - داغ لگ جانا + لہ آتش گرفت -

آگ لگ جانا + لہ خجیلے - آج کل اہل ایران لفظ ہشیار

کی جگہ بولتے ہیں - یعنی بہت + لہ خواہیدہ - اہل ایران

کے محاورے میں بیٹھے رہنے کو بھی کہتے ہیں - جیسے کہ

آن موزع رُوسے تحم خواہیدہ است + لہ بُودنہ - بیٹیر -

بُودنہ بازی - بیٹیر بازی +

از سپہ سالار۔ رخصت گرفتہ
 یک دقیقه دیریں پر کہا رشکار
 رنگینیم +

سرباز خال۔ خیلے خوب
 رباعید۔ یک خردو ردل
 واکٹیم ریس گولہ رشکاری را
 ہم ہمراہ مے بریم +
 طرہ باز خال۔ تفنگ سوزنی
 شما سجا است؟

سرباز خال۔ آ۔ ما آں
 را در قورخانہ فراموش کردیم۔

میموں و رخس بازی را بازی
 مے دہد۔ دیگر از دستش
 چہ مے آید +

ملا قرقان۔ گاہے
 در زورخانہ ہم مے رود
 یا خبر؟

تظہیر بیگ۔ در خانہ
 میل گردانی و شتو میکند +

رشکار

طرہ باز خال۔ رباعید

۱۔ میموں و رخس بازی مے دہد۔ یعنی بندہ اور رتیچہ نجاتا ہے +
 ۲۔ زورخانہ۔ پتھوانوں کا اکھاڑہ۔ کسرت کرنے کی جگہ +
 ۳۔ میل۔ مگدر۔ موگری۔ میل گردانی۔ مگدر ہلانے۔ موگری پھیرنا +
 ۴۔ شتو ڈنڈ زکاتا۔ ڈنڈ پینا + شہ سپہ سالار۔ فوج کا جنرل +
 ۵۔ پرک۔ رہنا۔ رشکار گاہ۔ یہ لفظ انگریزی پارک (Park) سے
 مفہوم ہے + شہ گولہ رشکاری۔ بھوٹی قسم کا گتا یعنی فائٹنگ
 شتہ جو رشکار کی بو پر جا کر رشکار کو تلاش کر لیتا ہے +
 شہ تفنگ سوزنی۔ نیڈل گن۔ برنچ لوڈر۔ یعنی پیچھے سے بھرنے
 کی ہندو۔ جس کا گھوڑا باہر نکلا ہوا نظر نہیں آتا۔ اور نیڈل
 کی جگہ اس میں ایک سوئی جیسی ہوتی ہے۔ بلبلی دمانے سے
 گھوڑا اس سوئی پر ٹٹتا ہے اور سوئی کی دوسری نوک کا تھوک
 کے پٹانے پر پڑتی ہے + شہ قورخانہ۔ شلوخانہ۔ ہتھیاروں کا میگزین +

<p> ایں تفنگِ دنگی دکانِ گروہہ را با خود برداشته آوردیم + مَطرہ باز خاں - تفنگِ دنگی تاں کجا است . ما بر نشان پدید ہید ؟ سر باز خاں - این است بہ بینید + مَطرہ باز خاں - شاید لودہ تزک بخورد است ؟ ایں بچہ در دشتا بر میخورد + سر باز خاں - نہ خیر شکستہ نیست + </p>	<p> مَطرہ باز خاں - خیر - قدرے چہار پارہ ہمار پدید کہ آں آہو برہ را بر زمین + سر باز خاں - او از منزل ساجہ دور است + مَطرہ باز خاں - باز بروید از یوز باشی تفنگِ گلولہ زنی را بیارید + سر باز خاں - بگریہ ایں تفنگِ گلولہ زنی ہم حاضر است + مَطرہ باز خاں - یک </p>
---	--

لہ کمانِ گروہہ - غلیل + لہ تفنگِ دنگی - پتھر کلا - چشاق دار بندوق +
 لہ لودہ تفنگ - بندوق کی نال + لہ تزک - درز - دٹاڑ -
 رشگاف - تزک بخوردن - پھٹ جانا + لہ بچہ در دشتا بر میخورد -
 بہ ایک محاورہ ہے - یعنی تمہارے کس کام آئیگی یا کس مطلب
 کی ہے + لہ چہار پارہ - چھترہ - بندوق کا گراب +
 لہ منزلِ ساجہ - پھترے کی مار کی جگہ - بندوق سے
 نکل کر جس مقام پر چھترہ کام دے سکے + لہ یوز باشی
 پلٹن کا صوبے دار - یوز تزک میں سو کو کہتے ہیں - یعنی سو
 آدمیوں کا افسر + لہ تفنگِ گلولہ زنی - گولی مارنے کی
 بندوق +

فرنگ لہ و ترزقہ ہمارے ہید +
 سر باز خال - سر آہو -
 قراول رفتہ تیر بید ازید +
 مٹرہ باز خال - بندوق
 سرے گند +

سر باز خال - آ - تیر
 از نشانہ خطا رفت +
 مٹرہ باز خال - نہ خیر -
 در کفش رشت است +
 سر باز خال - پورینید -
 ما با طپانچہ این قاز را
 در روئے ہوا مے زمین +
 مٹرہ باز خال - بہرہ -
 خیلے خوب زدید +

سر باز خال - من
 ہوا کے گدشت طپانچہ

انداختہ - جودم مگر شکر است
 خطا رفت +
 مٹرہ باز خال - پیامید
 بر این مارتق - قراول رفتہ
 دو سہ تیر بید ازیم +

سر باز خال - نہ خیر -
 از ہرزہ - تفنگ انداختن
 چہ فائدہ است من مے روم -
 ازاں سو شکار را در مے گنم -
 ثنا را بختیر مے زنید +

تعمیر مکان

میرزا کاہران - سعادت یاد
 برو بتا را صدایزن کہ
 پلڑے راں سر در را درشت
 گند +

لہ فرنگ - بر درن فرنگ - کارٹس - بندوق کا تیر - رجس میں
 گولی باروت بھری ہوئی ہو + لہ قراول رفتہ - نشانہ باندھ کر
 تاک کر - رسیدہ باندھ کر + لہ در روئے ہوا مے زمین - یعنی
 اڑتا ہوا مارتا ہوں + لہ ہوا کے دشت طپانچہ انداختم
 - یعنی میں نے دشت رو طپانچہ مارا تھا - تاک کر یا رسیدہ لگا کر
 نہیں مارا تھا + لہ مارتق - نشانہ - یہ لفظ انگریزی مارک سے
 مفہوم ہے + لہ در کردن - باہر رکنا - ہانکنا + لہ پد - زمین -
 مزنیہ - درجہ - سیرطھی + لہ سرور - دروازہ کے اوپر کا بالا خانہ +

از گنگی شکسته و رُوس
ہم ریخت اِست +
سعادت یار - بالا خانہ اش
رزینہ نے دارد +

رمیزا کاہران - باز از
گدام راہ بالا مے بر آید +
سعادت یار - از چوب
مراتب مے داشت - اس
شکستہ شد اِست انگوں ما
رحمت بالا بر آمدن نزد بان
درست کردہ ایم +

رمیزا کاہران - اگر
اُنسا بتا سید تو او را
رنگو کہ محبت نقشہ کر
مہدش درست کرد اِست
بہر بیند تا حالیش شود کہ
چہ چہ باید ساخت و چگونہ
باید ساخت +

سعادت یار - راس
اطلاق ہم از صفا افتادہ اِست -
اس را ہم ہر مائید کہ سفید کاری
پسند +

رمیزا کاہران - بجاری
عمارت ہم چہ قدر نادرست
اِست +

سعادت یار - بے از
انجمنہ قدیمہ اِست +
رمیزا کاہران - آیا
جلو خان عمارت ریز از
ما اِست ؟

سعادت یار - بے از
ماست - شمانا و دانش را
را نگہ گنبد کہ در وسط حیاط
مے آفتد +
رمیزا کاہران - تاودانش
را چہ مے گوئی - ہمہ آثارش

لے سفید کاری - چونہ قلعی کرتا - سفیدی کرتا + لے رائیہ قدیمہ -
چرائی تعمیرات + لے جلو خان عمارت مکان کے دروازے کے
روبو یا سانے + لے مراتب - سیڑھی + لے نزد بان - کلوپی کی
سیڑھی + لے بتا - مہمار + لے مہدس - اس زمانے میں
را عجیبہ کو کہتے ہیں +

اُستنا بٹا۔ طُول و عرض
تالار میانہ اش را چہ قدر
باید داشت +

رمیزا کا کمران۔ تالار
میانہ اش مے باید کہ ہفت
در پنج باشد و اطاق پذیرائی
چہار ذرع و دو پاے
انگلینس در طول و عرض
سہ ذرع پماند +

اُستنا بٹا۔ آیا غلام گردش
را محضر پنا سنجید ؟

رمیزا کا کمران۔ نہ خیر۔
دست انداز آہنی مے داریم +
اُستنا بٹا۔ آیا بالائے سقف
بالا خانہ ہم پنا میسند یا خیر ؟
رمیزا کا کمران۔ بے۔
یک بانگون محوش آئند کہ

اُستنا بٹا۔ ہر ما عید کہ
آتش پلہ خانہ در سجی باشد و
اطاق تہ سفہ چگونہ باشد ؟

رمیزا کا کمران۔ درینجا
باید کہ اطاق پذیرائی بنا کنند۔
و قدر مے ازیں پیشترک
علام گردش باشد۔ و پشتر
ازاں اطاق تہ سفہ ۔ و
آتش پلہ خانہ در محاذ مے آل
بٹا باید کرد +

اُستنا بٹا۔ اطاق بے خواب
شمال رُویہ مے داید یا خود
جنوب رُویہ +

رمیزا کا کمران۔ اطاق
راستراحت ما مشرق رُویہ
باید داشت و چار تا تابدان
دراں بدارتد +

لہ آتش پلہ خانہ۔ باورچی خانہ + مے اطاق پذیرائی۔ صلاقات کا کمرہ +
تہ اطاق سفہ۔ کھانا کھانے کا کمرہ + مے اطاق خواب۔ سونے کا کمرہ +
مے ذرع گز۔ مے پاؤ انگلیس۔ فٹ۔ گز کا گنت حصہ + مے محضر پڑنے کی
دیوار۔ جالیدار دیوار + مے دست انداز۔ کشتہ۔ جنگلہ۔ بازچہ +
مے بانگون۔ بالا خانہ۔ چمتابی۔ یہ لفظ انگریزی بال کونی (Balcony)
سے مفہوم ہے +

و مالہ وغیرہ اشباب بتائی خود
 را ریارد دشت بکار باش
 اُستابتا۔ آیا دروگر را
 ہم با خود ریادرم +
 رمیزرا کامران۔ بے
 او را ہم رنگو۔ کہ ارہ و
 تیشہ و رندہ و برہمہ و اشباب
 دروگری خود را ہیارد +
 اُستابتا۔ آیا محاذیہ
 ایں عمارت محوطہ پچی رہا
 مے گنبد یا خود یکی +
 رمیزرا کامران۔ محوطہ پچی
 چہ ضرور است یکی رکھایت
 مے گند +

سناظرش مشرت پائیں باغ
 باشد رہنا باید کرد +
 اُستابتا۔ پس از براسے
 متجنبن چوہاے کلفت و
 طناہاے قطور از بازار
 باید آورد +
 رمیزرا کامران۔ ماچوب
 و آہن و سنگ و آجر و
 سچ وغیرہ از مصالحہ عمارت
 ہر چہ مے یابست آوردہ ایم +
 اُستابتا۔ باز من میروم۔
 فغلہ خود را ہمراہ ریادرم +
 رمیزرا کامران۔ بے
 تو برو و برشتہ و گونیا دیشہ

لے مناظر جمع منظر واحد۔ جمروکہ۔ کھڑکی + لے مشرت سائنے۔
 قریب + لے متجنبن۔ پاڑ۔ جو مکان کی تعمیر کے لئے کھڑکیوں کی بائد تھے
 ہیں + لے فغلہ۔ مزدور + لے محوطہ۔ احاطہ۔ گھیرا۔ چار دیواری +

انتخاب از تاریخ ملوک صاحب

ذکر احوال نادر شاه

پدر نادر شاه از قبیلۀ افشار است - نام او امام قلی بود - و از انجاسرکه در دشت است - معلوم می شود - که امام قلی مزدی صاحب اعتبار یا مقصبه نبود - خود نادر قلی هم هرگز از نسب بزرگ لاف نمی زد - مورخ چاپلوس و سیمیزا مندی هم در وقت که می گوید - پدر نادر شاه در قبیلۀ خود مزدی معنی یه بود - حقیقت حال را درین عبارت که گوهر شاهوار را نازش باب و رنگ فاعلی خود است نه بصلب معدن - بکنایه می رساند - و پیشتی نسب و س را می نماند - و در یکی از کتب منقول است - که نادر شاه در اوایل حال پوشتین دوزی بود - و ازیں ممر تحصیل و جبر معاش می کرد - و خود نادر شاه از پیشتی رنژاد خویش مکرر صحبت می داشت - گویند که چون خواست دختره از خانوادۀ سلطنت ردلی - رحمت پسر خود خطبه کند -

صاحبان دختر گفتند - که رشیم نام چنین است - که داماد باید
 تا هفت پشت خود را بر شمارد و بشناساند و نادر
 فرستاده را گفت - بگو که داماد شما پسر نادر شاه
 است - و نادر شاه پسر شمشیر و پسر زاد و شمشیر
 همچنین تا هفتاد پشت بر شمارد و تولد نادر شاه در
 سنه هزار و صد و پنجاه و پنجاه در مملکت خراسان اتفاق
 افتاد و مؤید خان ابرار واردات اوایل احوال او
 را ذکر نموده اند - (اول چیزی که می نویسد - تولد
 رضا قلی میرزا است که در آن وقت سی و یک سال
 از عمر وی گذشته بود - قبل از آن در مخاطر و مبارک
 بسیار افتاد - و مقامات و محاکمه بارش بی شمار
 نمود - لکن در جمیع موارد شجاعت و مردانگی و تنویر
 و حذاقت وی مبرور و داشت و در هفده سالگی
 بدشت او بکانه که هر ساله اطراف خراسان را می تاختند
 با مادرش اسیر شد و ایام اسارش چهار سال طول کشید -
 و مادرش هم در آن صفحات کوزش باختر رسید - بعد از آن
 خود را رهای داده بمملکت خویش رشتافت - از آن بعد
 تا زمانه که در خدمت شاه طهماسب داخل شد -
 همین قدر قابل ذکر است - که نموده شود - که طبیعت
 این مرد عجیب همیشه بر یک و تیره و یکسان بوده است -
 وقتی در خدمت بابل بیگ یکی از امرای مملکت خود
 داخل گشت - و بالاخره وی را گشته دخترش را
 بدر برد - و بحال از دواج در آورده رضا قلی میرزا

از وے مستولہ گشت - بعد از آن جمعی از قَطَاعِ الطَّبِیقِ
 را با خود مع ساخته - و در آن زمان پُر شور و شر
 بتاخت و تاز مزوم اطراف تحصیل معاش می نمود -
 تا رفعت رفعت آذاری بهادر لے او بلند گشته - بخند
 وای خراساں داخل شدہ - و پچوں در جنگ با او بکال
 آشار شہامت و جلالت بطور رسانید - بدرجہ امارات و
 سرداری ترقی کرد - لاکن بعد از چندے حاکم خراساں
 از حرکات ناہنجار وے رنجیدہ او را چوب زد - و
 نادر ازیں قضیہ بغضب رفعت مشہد را رہا کرد و پچیں
 می نماید - کہ در آن اوقات عجم او در کلات بر سر
 طائفہ قلیل از افشار بود - نادر از مشہد بکلات رفت -
 و پچوں قبیلے در آن سر زمین اقامت کرد - عجم او
 از کردار و حرکات وے اندیشناک گشته او را
 برہا کرد و آن قلعه مجبور ساخت و پچیں می نماید -
 کہ بعد از آن باز بر سر کار سابق خود رفعت پیش
 از پیش مجمع فریق و قطع طریق و سرق و نہب
 پرداخت - و در آن اوقات افغاناں بر اصفہاں
 مستولی گشتہ دولت صفویہ را برانداختہ بودند - لاکن
 بمؤثر سلطنت افغانہ را قوامے بلکہ نامے نبود - ہزج
 و مزج در امور پیدا شدہ سرمایے گزشتہاں پُر شور
 و عوفا و از ہر طرف ہزار رفتہ بر پا بود - در پچیں
 وقت راہزنہ کہ بشجاعت و کیاست ضرب المثل افواہ
 است - در احتیاج معاون و مساعد نخواہد ماند - لهذا

رفته. جریان آفاق و محسوسان مواد نزارع و نفاق در تحت
 رایت نادر جمع شده بامارت وے اتفاق نمودند. و طوے
 کشید. که بر سر سه هزار مزد برآمده خراج سگیس بر
 امانی خراسان حمل کرد. عموے او چهل آید. که اقامت
 وے هر روزه در اردیاد است. هراس بر ضمیرش استیلا
 یافته. دم از دوستی و هوا خواسته وے زد و کاغذ باو
 نوشت. که خدمت شاه طهاسب را قبول کرده وے را در
 محاربه افغانان مددگار باشد. نادر اظهار رغبت و خوشی این
 مطلب نموده گفت. که اگر سلطان از جوارم گذشته وے عفو
 کند. در آینه تدارک ما مضی خواهد شد. و چوں را این
 امر بآسانی انجام یافت. نادر بجانب کلات رفت. از قریه که
 معلوم می شود. او همیشه عزم خود واسطه کلات راسته را
 خود می داشت. پناہیں دریں وقت فرصت بدست کرده او را
 گرفت. و به دست خود هلاک ساخت. و کلات را تصرف
 شده بعد از آن بتیتر جنگ افغانی خراسان پرداخت. و
 چوں اخراج این طائفه از آن بلاد منظور نظر ما بود. و
 را بر کار به نیروے نادر صورت یافت. سبب این
 شد. که دوباره شاه طهاسب رقم عفو بر سوابق زیادت
 وے کشیده او را مورد عنایات ساخت. و بواسطه
 فتوحات نادر میهمان پادشاهی رونق تازه یافت. از
 ادبیل حال شاه طهاسب بر نادر بغایت حسد می برد.
 تا وقتی که نادر در یکی از محروب مشغول بود. و
 شاه طهاسب فرمانی مراجعت وے از آن جنگ فرستاد.

و بچوں نادر آں فرمان را اطاعت نکند - پادشاہ
 بے مایہ بر سر جمع او را خارق و یاغی فغاند - راین
 خبر انوشیروان یافته بہ نادر رسید - او نیز بہ سمت دہلی
 پادشاہی لشکر حرکت دادہ پادشاہ را مجبور ساخت - کہ
 بشرائطی کہ خود اتفاق کرد - راضی شدہ مصالحہ کند -
 راین واقعہ طویل بعد از فتح مشہد موعود داد + و
 مے توان گفت - کہ اگر ظہامب در سابق قدرے اختیار
 داشت - ازین وقت بکلی تمام شد - لاکن نادر با وے
 باخترام سلوک کرد - تا وقتہ کہ دید - مادہ بہمت غضب
 سلطنت مستعد است - و ہم از اول فتحی کہ وے را
 در خراسان دشت داد - بنا کرد - کہ مزدوم را بہمت
 خیالات آیندہ خود بیدار کند - مانند ارد شیر بالکان
 ہر شب خوابے دید - و ہر روز در تفسیر آں خوابے شنید -
 ان آں صحنہ شبے در خواب دید - کہ مرغابی با مارچے
 سفید چار شاخ بنظر وے در آمدند - پس آں مرغابی
 را بہ تیر زد - و کسانیکہ با وے بودند - ہرچہ کردند - کہ
 مارچے چار شاخ را بچنگ آرند - نتوانستند - تا بالاخرہ
 خود دشت یازیدہ بہ ہولت تمام آں را گرفت - و
 بہمت راین کہ موعودے و مارچے در خواب دیدہ بود -
 متوجہان متعلقی گفتند - کہ ولایت بر رسیدن بہمت سلطنت
 مے کند - اما زحمت میوزا ہندی متوجہ او دیں باب
 کمتر است - زیرا کہ او از وقایع کہ بعد موعودے داد -
 تعبیر مے کند - و میگوید - کہ چار شاخ ماہی عبارت است از چار

مملکت ایران و خوارزم و هندوستان و توران که
 بدست او مفتوح شد و با بخت بزرگتر کار نادر را خارج
 افغانه از ایران نمود - و هیچ انعام و افضال در
 از این خدمت کسی که مملکت را از تعدی و تجاوز
 خصم ظالم خلاص کرده بود - زیاده نبود - چهار ملک معظم
 ایران که عبارت از خراسان و مازندران و سیستان
 و کرمان باشد - و طماشب بهادارش این خدمت به نادر
 وا گذاشت - یا بعبارتی دیگر دشت از بهر مملکت
 بزرگداشت - فقط حق نادر دانسته شد و مقبول است - که
 در همان کافه که طماشب به نادر نوشته ملاک مرئوسه
 را بکس وا گذار نمود - از درخواست کرد - که نام
 سلطان بر خود گذارد - و بجهت این مطلب تاج
 مریضه بخواهر نفیسه مقحوب یکی از امرا باد رفرتاد -
 نادر هیچ عنایات شاهی را قبول کرده - مگر لقب را که
 ردید بمردن آنکه فایده به بخشند - سبب حسد دیگران
 خواهد شد - و در همین اوقات مزاجت مابین رضاقلی
 پسر بزرگ نادر و یکی از دخترهای سلطان حسین مرئوم
 اتفاق افتاد - و نادر اگر چه از قبول نام سلطان ربا
 کرد - لکن فرصت غنیمت دانسته یکی از امور معظمه
 مخصوصه بسلاطین را اختیار نمود - حکم کرد - که پسر
 که بخواهد لشکر می دهد - از ملاک خراسان گرفته
 بنام کسی رسد کنند - و این همه انصاف و مصلحت
 علی الاستقلال آن مملکت است و عساکر عثمانی هنوز

بهترین اطراف عراق و جمیع آذربایجان را در تصرف
 داشتند. هنوز سپاه نادری از زحمت تعاقب افارغنه
 نیا سوده بودند. که برقع اثراک در حرکت آمدند. در صحابه
 همدان با ده لشکر عثمانی مقابلت اتفاق افتاده ایشان
 را بر انداخت. و همدان و جمیع اطراف و نواحی آن
 ملکه معظمه را از عنیم مستخلص ساخت. بعد از آن
 بجانب آذربایجان عطف رعال نمود. و تبریز و اردبیل
 و سایر شهرهای معظم آن ملک را از چنگ دشمن
 بیرون آورده به راستنادر محاصره ریزواں پای تخت
 ارمنیه برداشت. و مقارن راین حال از برادرش که
 در آن وقت از جانب و سه حکومت خراسان داشت.
 خبر رسید. که افارغنه آن صفحات سرحدات و طغیان
 بر آورده اند. رینا برین فتح عزیمت کرده بشتاب تمام
 بصوب خراسان مهضت کرد. و نایب طغیان افغان را
 بگریختن فراه و هرات بکلی فرو نشاند. و اقعه اتفاق افتاد.
 که از آن مے گواں داشت. که وضع این جنگ چه نوع
 بوده است. مؤرخ متملق او رینا زاهدی گوید. روز
 دیگر مجلس رینو رنثال آراشته و سران افغان را که
 در اردو فک رنثال مے بودند. به محفل اقدس بار
 داده هنوز آفتاب یک نیزه بلند نگشته بود. که هزار
 و سی صد نیزه سر بر سر نیزه بلند گردیده سرکردگان
 مورد عطا و نوال و رؤسای افغاناں سر بر نیزه افکند
 محفل و رنفعال شدند. خلاصه در اوقات که نادر

به محاصره پرات مشغول بود. امراى ايران طهماسب
 تشنگ حوصله را بر آن داشتند. که لشکر بطرف عثمانی که
 در سرحد اجتماع کرده بودند. کشید. شکستهایکه باریس
 طائفه بریده بود. سبب شور و شورش امایه قسطنطنیه گشته.
 و نیکچویان اول وزیر را گشته. و بعد از آن احمد ثالث
 را از سلطنت مخلع و برادر زاده او محمود خارس را بر
 جای او وضع کرده بودند. نادر رضاقلی خاں را
 بسفارت نژد سلطان محمود فرستاده پیغام کرده بود.
 که عساکر عثمانی باید آذربایجان را خالی کنند. و شاه
 طهماسب نیز نامه در تهنیت مجلس بوی فرستاد. و
 پیش از آنکه نتیجه سفارت رضاقلی خاں که از طرف
 نادر رفته بود. معلوم بشود. طهماسب بجهت محاصره
 اربرواں در حرکت آمد. و بکارى از پیش میزد. و
 در مصاف با لشکر عثمانی برزیمت یافته آنچه بحدقت
 و شهامت نادرى در سال قبل حاصل شده بود.
 در یک ماه از دشت داد. و تا خوب ضعیف عقل خود
 را ظاهر کند. با ترک مصالحه کرده در آن مصالحه تمام
 ملاک ماورای رود ارس را با ترک و گذار کرد. و
 پنج محل از محال کروانشاه را نیز باخدا پاشای وایه
 بخداد که بواسطه او ریس مصالحت انجام یافته بود.
 گذاشت. اما رسوائى و فضیحت ریس معاهده از آن
 جهت از دیاد پذیرفت. که در آن در باب انتخاب اسرای
 ايران که در جنگ بچنگ عساکر عثمانی افتاده بودند.

نشده بود۔ پھول اخبارِ راین واقعہ پہ نادر رسید۔ دید۔
 کہ بہانہ خودیشت بہت استعجاب مقاصدے کہ سالہا در
 خاطر داشت۔ ولے رعایتِ حزم را اند دشت نداده در
 ابتدا فرمانے بنام جمیع اہلے ایراں صادر کرد۔ و
 در آں کو بیجات و تفریعات شنیعہ بر معاہدت و معاہدیں
 نمود۔ و گفت معاہدتے کہ چند مشکلت مجوزگ ایراں را
 تا رود ارس آرد۔ عین معاہدت است۔ و مصالحتے کہ
 خلقے از سکنہ و اہلے راین ملک را در پنجگ اعدا
 بہ محسوس سپارد۔ صرف مکاوت۔ راین چہنیں معاہدت
 بر خلاف حکم خدا و محبت علی مرتضیٰ است۔ کہ ملائکہ
 حولِ حرم او ہمیشہ را مستحلاص بشیعیان او را از دشمنان
 او از دواگاہ باری مسئلت مے کنند و بعد از را فتنہبار
 رقم مژبور مکاتبیب بہ جمیع سران سپاہ مشکلت فرستاد۔
 از آں مجملہ کاغذیست کہ بحاکم فارس رونشہ است۔
 پس از اہلام شکست افعال و فتح ہرات تعجب میکند
 از شنیدن اخبار معاہدہ با ترک۔ و مے گوید۔ شک نیست۔
 کہ پھول ریشنوی۔ کہ معاہدہ با ترک بر حسب معمول از
 انطافِ رالی برقرار نخواہد ماند۔ مشرور خواہی شد۔ در
 انتظار آمدنِ من باش۔ کہ بحول اللہ علی الفور بالقدرے
 رزم آرمے۔ قلعه کشائے۔ در عدد مور و در شجاعت
 شیر۔ با نشاط جواں و فکر تہیر حرکت خواہم کرد۔ بیت
 دشمن آتش ہرست باد پیمای را بگوے
 خاک بر سر کن کہ آب رقتہ باز آمد بجوے

و پنجمین سفیرے بارشلا قبول فرستاده مختصراً بمسئطال محمود
پیغام فرستاده که یا مالک رابران را مشترو ساز - یا حزب
را مستعد باش - و از جانب دیگر خبر حرکت خویش را
با احمد پاشای وائلی بغداد فرستاده مصالحه با دولت روسیه
شده بود مشروط بر این که جمیع ولایات که در سواحل
بحر خزر در سوابق ایام برگرفته بودند - رد کنند - و
نفر صاحب منصب بدانشا فرستاده - تا معلوم کند - که
تعلیق در آل امر واقع نشود و بعد از انجام امور مذکور
براضفها رفت و شاه طهاسب را بسبب مصالحه با عثمانی
ملامت کرد - و بعد از آن اظهار آرا می کرده طهاسب را
دعوت نموده طهاسب نیز قبول دعوت و می نموده مجلس
ضیافت برگزین و غلغله او از خلافت ختم شد چنانچه قول
ریز را عندی او را با جمیع خوانین سراسر فرستادند -
چون امرای لشکر و امنای کشور تاج سلطنت برو
عرضه کردند - دید - هنوز وقت مقتضی نیست - را با کرد - و
پسربهشت ماهیه طهاسب را که عباس ثالث خوانند -
تاج گذاشته اداره امور جمهور و تمام نظام رعیت
و سپاه را بعهده خویش گرفت - این واقع در سنه هزار
و صد و پنجاه و پنج هجری اتفاق افتاد و بعد از ادای
مراجم جلوس عباس نادر با لشکره رگرا به تسخیر بغداد
رفتافت - اگرچه احمد پاشای وائلی بغداد در محضر اداره
ملک داری و نظم و نسق سپاه کشی از اقبال امتیاز داشت -
و به همین سبب نادر نیز تهنیت محفله دیده بود - اما

معلوم بود که اگر طوپال عثمانی با عساکر جزائر عثمانی
 بمرد وے نے رسید۔ بر خداقت و شجاعت او فائده
 منترتب نے شد۔ میرزا مہدی مے نویسد۔ کہ عسکر
 طوپال عثمانی کما بیش صد ہزار مرد بودند۔ نادر بعزم
 بمقابلہ با طوپال عثمانی در حرکت آمد۔ بنا بر قول میرزا مہدی
 دوازده ہزار نفر در دویر بغداد گذاشته خود با بقیہ بطرف
 سامره کہ قریہ ایلست در کنار دجلہ۔ و از آن تا بہ بغداد
 قریب شصت میل است۔ روستے نهاد۔ از دویہ عثمانی
 قریب دو مژبور واقع شدہ بود۔ جنگیہ بسیار شدید و
 خونخوار راہفاق افتاد۔ چنانکہ تا آن روز ہاں نوع حربے
 ہرگز مابین ایرانی و عثمانی واقع نشدہ بود۔ در اول
 قلبہ را بر ایرانیان را شد۔ و سوارہ ایرانی بیک حلقہ خصم
 را ہزیمت داد۔ اما پیادہ عثمانی پارے جلادت پیش نهاد
 دشت از جریف بزد۔ و فوجی از اغراب کہ نادر را از
 ایشان چشم داشتند مدد بود۔ بر یک طرف لشکر وے
 حلقہ بزدند۔ و مردان کار کہ در تمام روز در آفتاب
 تابستان عربستان رہیدہ و دار اشتغال داشتند۔ بالآخرہ
 از شدت گرما و حرارت آفتاب و غلبہ عطش دشت
 شاں از کار ماند۔ خود نادر دو مرتبہ در میان دشمن
 اشبش گلولہ نچودہ بر زمین افتاد۔ و بہ این سبب
 علم دار وے او را کشتہ پنداشتہ روستے بہ گریز نهاد۔
 جمیع ریس اشباب دشت بہم دادہ سبب فتح عثمانی
 شد۔ و بعد از آنکہ از ہشت ساعت مستحضر از

طرفین کوشیدند. لشکر نادر بکلی متفرق گشت - و هنوز
 این خبر به بغداد نرسیده بود - که اهل شهر بر افواج
 ایرانی حمله برده هزیمت دادند - این قضیه در هزار و
 صد و چهل و شش واقع شد - اگرچه از قرار تقریر
 اترک شصت هزار ایرانی درین جنگ تلف گشتند -
 اما احتمال دارد - که از بیست هزار متجاوز در مقرض
 هلاک در آمدند - غالباً بیس قدر هم از اترک کشته شد -
 لکن فتح نمایان کردند - بسبب اینکه نادر نتوانست لشکر
 شکسته و پراکنده را جمع کند - تا اینکه به صحابه همدان
 رسید - که از آنجا تا معرکه جنگ از دولت میل متجاوز
 است - و تدریجاً و بهمت نادر چنانچه بعد ازین شکست
 بروز کرد - بیچ وقت ظهور نیافته بود - به عوض اینکه
 لشکریان را ملامت کند - تحسین کرد - و بجای آنکه تضرع
 زند - تشریف داد - آنچه از نقد و جش و دواب ایشان
 ضرر رسیده بود - همه را با مضاعف از احسان خویش
 بهره ور ساخت - و ایشان را از کشیدن انتقام از دشمن
 غدار - تخریص و ترغیب نمود - این حرکت سبب از دیار
 شهرت و کس شده از جمیع اطراف ایران لشکر بمدد و کس
 شناخت - چنانکه هنوز سه ماه نگذشته بود - که مجدداً با
 سپاه بیش از پیش در حوالیه بغداد وارد شد - و دشمنان
 کویاں محکمان در قسطنطنیه چون خبر فیروزگی و کس را
 شنیدند - بمیل مدد و ذخیره حقیقی و جبر مواجب عساکر و کس
 را به توفیق انداختند - و او با وجود این حال کوشش

بلخ در دفع نادر نمود۔ نوچه از سوارہ معین کردہ
 بہ استقبال ایرانیان رفتند۔ لاکن بیک حملہ ایشان
 از پایہ در آمدند۔ و پچوں راین خبر بہ طوپال عثمان
 رسید۔ ہر قدر سے توانست۔ جمع آوری سپاہ نمودہ
 بہ ملاقات غنیم شناخت۔ اما عساکر عثمانی بہ نقد از
 شکست سوارہ پایہ صبر و ثبات شاں از جای رفتہ
 بود۔ و ہر چند سر عسکر خواست۔ تخریب نادر و غیرت
 ایشان کند۔ ممکن نشد۔ در اول دہلہ پراگندہ شدند۔
 و جمع آوری ایشان از چیز قدرت خارج بود۔
 طوپال عثمان خود نیز بسبب ضعف مزاج در تحت
 رواں حرکت سے کرد۔ پچوں شکست بر اثرک افتاد۔
 او را بر اسب نشانند۔ بہ امید رایتک جانے بدر برد۔
 لاکن بیک از سپاہیان ایرانی را چشم بر لباس گراںمایہ
 سے افتادہ۔ او را شناخت۔ با نیزہ کہ در دست داشت۔
 کار او را ساخت۔ و سیر او را جدا کردہ نزد نادر برد۔
 نادر بر گشتہ سے را خیرام کرد۔ و محکم کرد۔ تا جسد
 با سیر سے را بہ لشکر گاہ عثمانی رسانیدہ تا بر حسب
 معمول نعش سے را مدفون سازند۔ بعد از قتل
 طوپال عثمان و پراگندہ شدن سپاہ سے نادر بہ جست
 محاصرہ بغداد حرکت کرد۔ بمقارن راین حال خیر
 باغی گریئے محمد خاں بلوچ در فارس رسید۔ نادر بر
 حسب عجلہ وقت مصالحہ با والی بغداد کردہ۔ بہ راین
 نذر کہ دلا یافتہ کہ در عنبر سلطان محسین قبل از

فتنه افعال در تصرف دولتمن را بران و عثمانی بوده -
 بر قرار سابق باشد - بجایب فارس حرکت کرد - و
 هنوز ناعرو طغیان فارس را قفا نیافته بود - شنید - که
 بر حال دولت عثمانی از قبول مصالحه و ایلخ بغداد سر
 باز زده - و عبد الله پاشا و ایلخ مصر را با سپاه
 فراوان مأمور بان سمت کرده اند - و اختیار صلح و
 جنگ را باد گذاشته که هر قسم که مصلحت و اقتضا
 وقت داند - معمول دارد - و نادر با شتخلاص بلاد ارمینیه
 و گرجستان که از معطلات ممالک متنازع رفیقا بود -
 شتافت - و پهل بر رود ارس انداخته قفلیس و گنجه و
 ایروان را در وقت واحد محاصره کرد - و چون عبد الله
 پاشا نزدیکی قارص را لشکر گاه و اطراف آزدو را
 بسفناق و خندق و مظریس و مورچل مستحکم ساخته بود -
 نادر بخیال ریس که چون خبر محاصره شهرهای مزبور را
 بشنود - از ماسن بیرون خواهد تاخت - و در میدان
 طرح جنگ خواهد انداخت - ممالک مزبوره را محاصره
 نمود - و چنانکه معمول دے بود - سر عسکر عثمانی معزور
 بزیادتی عدد خود شده در صحرائی بغاوند از اعمال
 ایروان با خضم مصاف داد - و میرزا مهدی مے گوید - که
 سوار و نزدیک شصت هزار و پیاپی پنجاه هزار بود - و
 چون نادر عسکر غنیم را دید - سران سپاه را جمع نموده
 ایشان را مخاطب ساخت - و گفت - لشکر دشمن پارتشبه
 مردان مافتنبت هشت بیست و یک به ثمن است - و لے

این صورت باید سبب از دیار کوشش مزوان ما شود.
 پس از آن گفت - که شب گذشته در خواب دیدم که
 جانور قوی در نیمه او تاخته قصه و کس کرد - و او
 بعد از زد و خورد زیاد آن جانور را هلاک ساخت -
 و سپس فاله است نبکو - و علامتی نبیر - بل دلیله واضح
 بر ظفر ما - و همچنین گفت - که دشمن در پیش مرد نشسته
 و دو طرف از دو نیز به قلعه ایزدان و زندگی چاس پیوسته -
 اگر دشمن در عزم و قصور در رزم واقع شود - راه
 نجات از همه رحمت بسته خواهد بود - اگر این کلمات
 موثر جزایات لشکریان شد - حرکات او بیشتر سبب جلالت
 ایشان گشت - بعد از آن که نظم سپاه را به رهبری
 و شجاعت مقرر کرد - خود با جمعی از بهادران بر دشمن
 تاخت - و بر طرف مروی آورد - مانند اجل محکوم و
 قضایه مبترم کس را با و کس یارای مدافعت و نیروی
 مقاومت نبود - در یکی از این حملات مرستم نام یکی از
 سپاهیان عبد الله پاشا را کشته سر او را بر نادر برد -
 و چون هنوز تصور حزب گرم بود - نادر فرمود - تا سر را
 به نیزه و در جائی که همه لشکریان عثمانی ندانند -
 بر پا کنند - و شکار را نظر بر سر سرعشکر افتاده
 برانگشته شدند - و صحرا از گشتگان ایشان مالا مال شد - و
 بعد از این فتح گنج و نفیس شتر گشت - و چون در حال
 دولت عثمانی حال بدین منوال دیدند - طالب مصالحه گشته
 بر همان عهد و شرطی که سابق مابین نادر و پاشای

بغداد مقرر شده بود - راضی شدند - و قارص و رایزوان با
 جمیع ممالک که در ازمنه سابقه درین صلیحات متعلق بدولت
 ایران بود - واگذار کردند به درین اوقات نادر دیده -
 وقت آنست - که پزوه از روسیه کار برگیرد - خبر فوت
 عباس بن طهماسب رطبه که بسطنت بر داشته بود - هم
 درین اوقات رسید - و چون رشید متداوله سلاطین
 ایران است - که هر سال در هنگامی که خودشید بنقلیه
 تقاطع دریعی رسد - آن روز را عید کنند - و زیارت
 اجرایی مراسم همه اعیان و صنادید ملک در دربار
 حاضر گردند - نادر فرمانی باخضار جمیع صاحب منصبان
 منکی و لشکری از اقاصی و ادانی صادر کرده فرمان داد -
 تا در روز مزبور زیارت اجرایی مراسم عید در چونگاه
 مغان جمع شدند - و همچنین فرمود - تا عمارت عیدیه
 زیارت عجله وقت که امر منزل کنند - بر پا نمایند - و
 آنچه اسباب لوازم رفاه و عیش و عشرت است -
 بلاصغیر ملوکانه مهیا دارند - آورده اند - که جمعیت از صد
 هزار مستجاوز بود - اگر لشکریاں نیز داخل این عدد باشند -
 شاید اغراق نباشد به چون مزوم جمع شدند - در روز
 صبح عید باخضار رؤسا فرمان داده - چنانکه میرزا هدای
 گوید - ایشان را مخاطب ساخت - و گفت - شاه طهماسب و
 شاه عباس هر دو پادشاه و پادشاهزاده در هند و سریر
 موجود اند - ایشان را یا هرکس که بر آورنده افسر سزوری
 دانید - بریاست و سلطنت بزداید - من آنچه حق کوشش

بود - بجا آوردیم - و محکمیت خود را از دشت افغان و
 روم و روس خلاص کردیم و مردم همه با اتفاق گفتند -
 که پادشاهی حق کسی است که محکمیت را از دشت اعدا
 خلاص کرده - و فقط هم او می تواند حفظ کند - نادر
 را با کرده سوگند یاد کرد - که هرگز اندیشی سلطنت ایران
 در خاطرش نخطور نکرده است - و تا یک ماه هر روزه
 این مطلب در میان بوده اضرار و امتناع طریقین
 صورت را دیداد می گرفت - تا اینکه بالاخره نادر مسئول
 مردم را با جابت مقروض داشت - و در وقت که علی الظاهر
 سر رضا جنبانید - گفت - که از زمان رحلت حضرت
 رسالت بناهی چهار خلیفه بعد از یکدیگر متکفل امر خلافت
 شده اند - شاه اسماعیل صفوی این مذهب را مشرک و
 مذهب تشیع را شایع و مشرک داشت - و از وقت که
 مذهب شیعه شایع شده است - در ایران همیشه رفته
 بوده است - هرگاه اسماعیلیه ایران به سلطنت ما راغب
 و آسایش خود را طالب باشند - باید این مذهب را تارک
 و به مذهب اهل سنت ساریک شوند - و لے پچول امام
 جعفر از جدی رسول و عند الناس من روح و مقبول
 است - او را سر مذهب خود سازند و مردم همه باین
 تئیر راضی شدند - و فرمان صادر شد - که این مطلب را
 گوش زو جمیع ناس نمایند و پس نادر گفت - که صورت
 واقعه را به سلطان اسلامبول راها کرده ازو خواهیم خواست -
 تا بحقیقت مذهب جعفری اذعان کرده آن را خارج

مذاهب شمارد و چنانکه چهار مرتکب در حرم بهجت نماز چهار مذهب
 محقق است - مرتکب هم بهجت را پس شیعیان جدید از مذاهب حق
 مقرر شود + اقوال عیدیه و اختلاف آراست در این که سبب
 چه بود - که نادر قبل از جلوس و ابشگی بهجت بلکه تعصب در
 مذاهب شیعه اظهار میکرد - و در جوانی مغال اظهار میل و
 رغبت بطریق اهل سنت نمود - لکن حق این است - که نادر
 همیشه یک مذهب داشت - و آن خود پرستی بود - تا وقتی
 که خود را یکی از بندگان دولت صفوی می نمود - و
 مقصود بیرون کردن افعال و عثمانی از ایران بود -
 وید - که مذهب شیعه آلت خودمیت بهجت ابرای مرام +
 و در وقتی که بر مراد ظفر یافته - بهجت بر اشتیصال
 خاندان شاه اسماعیل گماشت - و عروج بر معارج
 سلطنت او را به فکر تسخیر جهان قندهار و صحابه
 هندوستان و بغداد و موصل و سایر بلاد آن صفحات
 انداخت - مضاحت در انهدام مبنیان مذاهب اهل تشیع
 روید - زیرا که از یک جهت محبت خاندان صفوی به اصل
 این مذهب آمیخته بود - و از جهت دیگر عداوتی که اهل
 سنت با منتشیه دارند - عائق برزگه بود بهجت انجام
 فتوحاتی که در خاطر داشت + میوزا هندی گوید - که در
 روز بخت و ششم فوردادی مطابق سنه هزار و صد
 و پنجاه و یک هجری هشت ساعت و بیست دقیقه از
 روز گذشته با اختیار رصد بندگان دقیقه یاب و اخترشناسان
 بطلمیوس اترساب تاج شاهی بر سر دکه گذاشتند -

اجرای مراسم جلوس چنانکه در پیشین اوقات مامول
است - معمول داشتند - و تختی مریض بنهادند و بر آن
نشانند - و علی الفور رسد بنام دے زدند - و در یک
طرف راس شتر را که بیست

رسد بر زرد کرد نام سلطنت را در جہاں

نادر ایران زمین و بخش و گیتی رستاں

و بر طرف دیگر انجیر فیما وقع نقش کردند - و ہم از
مؤرخ تاریخ دے منقول است - کہ مملکت سجاں لاخیر
فیما وقع خواندند و بانجمله بعد از جلوس بر تخت سلطنت
نادر بجانب اصفہاں در حرکت آمد - و چندے در آنجا
بتیم و تدارک لشکر پرداخته انجیر قندصار را و جہر و مت
ساخت و محسین علی خاں برادر محمود غنچائی در آل
اوقات در قندصار والی بود - و نادر قبل از آن کہ
بداں صوبہ توجہ کند - آنچه لازمہ را بہ تمام بود - در
بارہ آراسیہ ایراں در ایام رغیاب خود بجای آورد -
در ہمیں سال جزیرہ بخترین بدشت محمد تقی حاکم فارس
مفتوح شد - و بچوں ایل بختیاری اطراف اصفہاں
را در معرض تاخت و تاراج آورده بودند - راجدء
استیصال ایشان را پیش بناد خاطر ساخته بہ دفع
آں طائفہ در حرکت آمد - از کوهستان اصفہاں کہ تا
نزدیکی شوشتر مے رود - تمام منزل و ملازم ایلاست
بختیاری است - و بچوں کوهستان مزبور مشغول است
بر غارهای بسیار و مخاکیے بے شمار - و ایں طائفہ

به بنای آل بیزد اختشد - و آل را به نادر آباد موسوم
 کردند - بعد از فتح قندهار غالباً جمیع سکنه آل ملک
 به نادر آباد نقل کردند - و بعد از فوت نادر هماغنا
 مشهور به قندهار شدند - و همچنین محکم کرد - تا در
 اطراف شهر بزرگها بر پا کردند - و مابین بزرگهای
 مرزبور را با سقناقهای کوچک وصل کردند - بنوعی که
 راه مرادیه مخصوصین با اطراف بیرون شهر بکلی
 مشدود گشت - اما بچوں نادر دید - که همه راین کارها
 اثری در خاطر افغانان نکرد - و یک سال تمام
 بیموده صرف شد - و افغانان را هنوز ذخیره بسیار
 در شهر باقی است - به فکر دیگر افتاده - شهر قندهار
 در مقابل کوچه را اتفاق افتاده بود - و حصاره بر
 دور آل کشیده - و بزرگهای کوچک بجهت محافظت
 آل ساخته بودند - اینها را نیز بحیطه تصرف آوردند -
 سرکوب قلعه بود - به تصرف آورده توپها و خنپارها
 را بهالای آنها کشیدند - و بر بروی قلعه حمله
 بردند - و بعضی از آنها را نیز بحیطه تصرف آوردند -
 قریح بختیاری یکی از بزرگهای معظم را گرفته ارک
 را متصرف شدند - و بدین واسطه همه شهر به جنگ
 بهادران افتاد - و این شهر با جمعی از مستحقان قلعه
 در یکی از قلاع خارج شهر پای ثابت فشرده - اما
 بچوں دید - که مقاومت بیموده است - از در اشتیاق
 در آمد و نادر علی الفور بوقد عفو زلات و

او را اماں داد۔ چُنیں مے نماید۔ کہ در آل اوقات
 تدبیر نادری را اقتضای مرامات خاطر و جلب مصلوب
 افارغہ مے کرده است۔ بسبب اشتہار نامہ کہ در
 وقت جلوس در باپ را اختیار مذہب اہل سنت و رد
 طریقہ شیعہ بہ اطراف فرستادہ بود۔ نیمہ کینہ افغاناں
 را کم کردہ بود و دریں اوقات دید۔ کہ قزصہ
 بدست است۔ کہ یکبارہ جذب خاطر ہائے راس طائفہ
 کردہ ایشان را بخود و محکومت خود متعلق سازد۔ و
 راس مطلب را بخوبی انجام داد۔ بعضے از راس طائفہ
 ماوام حیات نادر از تشجاع ترین مردان دے محسوب
 و در مقابلہ سبیل شورش و طغیان اہلکراہاں ستے
 مینج بودند و در ہنگامے کہ نادر بہ محاصرہ قندھار
 اشتغال داشت۔ سرداران او تشجیر فلاح اطراف
 مے کردند۔ و ہم دریں ایام بود۔ کہ پسر بزرگش
 رضا قلی میرزا بشہامت و جلاوتے اقصیٰ انفاہ بلند
 آوازہ گشت۔ تبیین راس مقال راس کہ والیہ قندھار
 از امیر بلخ مدد طلبیدہ و او بجانب قندھار در حرکت
 بود۔ پھل راس خبر گوش زد نادر گشت۔ رضا قلی
 میرزا را با دوازده ہزار سوار بہ دفع کسے نامزد کرد و
 شاہ زادہ لشکر کسے را شکستہ و بلخ را گرفتہ از
 رود جیحون عبور و بہ عزم فتح بخارا رواں شد و
 پادشاہ اوزبک با جتے کثیر بہ مقابلت نشست۔ و
 مصافحہ دادہ ہزیمتہ فاجش یافت۔ اما در ہماں احوال

زمان نادر در سیدہ کہ پسر را مراجعت امر فرمودہ بود۔
 و همچنین کاغذی بہ پادشاہ اودھک و سایر سران آل
 صفیات نوشت۔ کہ فزونید خود را امر نمودم۔ کہ
 بہ حدود ایران مراجعت کند۔ و مایک موروئیہ اعقاب
 و انسال پنجلیز خاں و ہزرگان قبائل ترکمان را زحمت
 نہ رساند۔ بعضے راین حرکت نادر را کہ فی الحقیقتہ
 نتیجہ محرم کافی است۔ نسبت بہ حسد نادر بالتسبہ
 بہ رضاقلی میرزا مے دہند۔ لکن باید ملاحظہ شود۔ کہ
 در مراجعت رضاقلی میرزا نادر و سے را غایت اعزاز
 و احترام و با او کمال ملاحظت و احسان نمود۔ و
 چندے نگذشت۔ کہ حکومت ایران را بدو مفوض نمودہ
 خود بجانب ہندوستان رفت۔ و ہمیں دلالت مے کند۔
 کہ راین نسبت بیجا ست و در ایام محاربہ افغان
 نادر شاہ سیفیرے بدہلی فرستادہ از پادشاہ ہندوستان
 خواہش کرد۔ کہ رہنما ارتشاد مابین دولتین ممول و متوقع
 آن است۔ کہ احکام بہ حکام اضلاع شمالیہ صادر شود۔
 کہ فراریان افغنہ را کہ دشمنان راین دولت اند۔
 و از شمشیر غازیان راین حضرت گریزاں گشتہ۔ در آل
 بلاد براہ و پناہ نہ دہند۔ بر حسب مرضی جوابے نرسید۔
 افغنہ ہمہ روزہ ہداں صفحات فراری شدہ ملاذ و ملجا
 مے یافتند۔ و در ذریابہ دہلی ہرز ہر روز علیقت بہجت
 معاودت ایچچہ ایران پیدا مے کردند۔ نادر را انیں
 حرکت ناخوش و غضب اشتعال یافتہ۔ فراریاں را تعاقب

کرده تا کابل و غناں تکشید۔ و کابل و حوالی و حاشیہ
 آن را بقید تغیر در آورد۔ بعد ازین واقعہ کاغذ کے
 دیگر بہ پادشاہ ہندوستان فرستادہ او را بر حرکات
 سابق ملاستہ سخت کرد۔ لاکن باز گفت ہند از ہمہ
 نقصانے در دوستی واقع نشدہ۔ و منظور آن است۔
 کہ در آیندہ نیز بر قرار باشد و فرستادہ او بدشت
 ولید عباس نام یکے از امراے افغان کہ حاکم جلال آباد
 بود۔ بہ قتل رسید و نادر کہ احتمال دارد۔ چہنیں
 بہانہ را مے جست۔ فرصت غنیمت دانستہ بہ تغیر
 ہندوستان مقصودت را بات فرمود و مہمل از تحریر وقایع
 ایں جنگ چند کلمہ در باب وضع سلطنت ہندوستان
 در آن اوقات بے مناسبت سخاہد بود۔ ملاک ہندوستان
 غالب در معرض تاخت و تاز و حملات بہادران صفیات
 شہابیہ بودہ است۔ از زمان محمود غزنوی سلطنت از
 خاندان سلاطین ہنود بیرون رفتہ۔ از آن بعد سلسلہ
 مختلفہ از اہل اسلام بر آن مملکت استبداد یافتند۔
 و ہر سلسلہ بتوبت مغلوب دیگرے شدہ از ہاں دشت
 کہ گرفتہ بودند۔ دادند۔ تا اینکہ شہ شیر تیمور دیکرے در آن
 دیار نکلہ است۔ و بعد از آن بسایہ تغیرات غریبہ و اتفاقات
 عجیبہ نسل او در آن سرزمین سائبہ دراز زمان روا
 گشتند و پچوں بابر بسبب غلبہ اوزبک مجبور شد۔ کہ
 ملک موہوت خود دشت فرغانہ را رہا کردہ از سواحل
 رود سیحون چشم بہوشد۔ ردے بہ ہندوستان رہادہ

اول کابل را مسح ساخت - و بعد از آن سلطنت دہلی را
 مستصرف شد و ہندوستان در زمان فیروز او اکبر کمال
 راجت شام و اقتدار یافت - مے توان تا ریخ زوال دولت
 تیموری از قوت راین پادشاہ کہ در حقیقت پادشاہ بزرگ
 بود - بہاد - بلہ در زمان اورنگ زیب دوبارہ آئے بر
 رومیہ کار دولت ہندوستان آمد - و بسبب تہمید و رحمت
 و شجاعت اورنگ زیب اگرچہ در حقیقت متکبر و قوامے
 نہادست - ازلہ اینکہ علی الظاہر مانند زمان اکبر مے نمود
 اورنگ زیب آخر پادشاہے است از نسل تیمور کہ در
 واقع در ہندوستان راجتیار و اقتدار مے داشت - بسبب
 اینکہ ہم در عنہ او بعد از امرای سرکش کہ از ہر طرف
 آنرا عناد و کفیاں بطور مے رسانیدند - طاقت از ہنود
 کہ ایشان را مراتب خوانند - در اضلاع جنوب ہندوستان
 کہ بہ دکن معروف است - سر بر آودہ و علی الاتصال
 در اطراف و حول ملک از سرق و حوق و اشرو نہیب
 و قتل و غارت دقیقہ فرو گذاشت مے کروند نام مرانا
 ماخذ است از ہمارا شتر کہ عہد ایشان است و حال
 بہ دکن را شہنار دارد - را بہدا در عنہ شاہ جہاں راین طاقت
 قوت گرفتند - و در عرض سی سال کہ اورنگ زیب در
 ہندو جنوب ہند متکبر مے زیست - غالب اوقاتش مصروف
 تادیب و تسخیر مانیان بود - لکن دیدہ کہ تادیب و عقاد
 ساختن راین طاقت محال است - زیرا کہ ایشان با مے
 مقابلت مے ایستادند - بلکہ ہمیشہ در خراب ملک میکوشیدند -

ہر جا زراعتے بُود۔ مے چاہیدند۔ یا مے سوغتند۔ و ہر جا
 قویہ بعد از چپاول پُچوں صحرا مے ساختند۔ ہر لشکر کہ در
 عقب ایشان مے رفت۔ جنگ و گریز و قزاقی و دزدی
 و قتل و غارت اطراف لشکر پالائزہ کار بر ایشان جنگ
 مے نمودند۔ و بہمت پدہائے شبک و خیف و عادت بر سختی و
 تعب نہ بر اسب بار بُودند۔ نہ بر خُود۔ بنا بریں از ہر راہے
 فرار و در ہر جائے قرار مے توانستند کرد۔ و بعلاوہ
 اگرچہ مراتباں بدون جلاوت و بہادری نیستند۔ ہنر را
 در بیرون رفتن از جنگ دشمن مے دانند۔ نہ حملہ بر
 خصم۔ در پس صورت محال مے نمود۔ کہ اورنگ زیب
 پُژاوند۔ کہ دُشمنے را کہ ہنر در گریز مے پنداشت۔
 بہ جنگ یا بہ چنگ آورد بہ بعد از قوت اورنگ زیب
 امرای اسلام ہر یک در طرفے دم از استبداد و استیقلال
 زدہ در ہم افتادند۔ بہ خلاف مراتباں کہ بر قرار
 سابق اتفاق کردہ در اندک مدتے تربیغے غریبے کردند۔
 و بعلاوہ حملے کہ در تصرف داشتند۔ پادشاہ ہندوستان
 و غالباً جمیع محکام اضلاع و اطراف ممالک را مجبور
 کردند۔ کہ مبلغے از محصول منگت ہر سالہ بہ ایشان
 بدہند۔ تا منازل و مزارع مردم در امان باشد بہ در
 سیر مستاجرین منظور است۔ کہ در سالے کہ نادر عزم
 تخیج ہندوستان نمود۔ حقے خود شہر دہلی بہ ریس نوع
 خراج گزار بُود۔ محمد شاہ کہ در آل وقت صاحب سریر
 بُود۔ پادشاہے بُود۔ سیخیف الراسے۔ و تن آساں و ہموار

بہ عیش و عشرت روزگار گزاریدے کہ صاحب نادر نامہ
 گوید۔ کہ ہرگز دستش بے جام و کنارش بے دلا رام
 نبودے۔ و پانزہ از کار اغراض کردہ سررشتہ امور
 را بہ دست دیگران نہادہ بود۔ وزیر اعظم او خان
 دوران خاں بنز اگرچہ مزدے جاہ طلب بود۔ لاکن
 غالب اوقات خود را بہ لہو و لعب مقصوف داشتے۔
 و با نظام الملک صوبہ دار پرگنیہ دکن عداوت و نزیدے۔
 و بہ ہمیں سبب او را بہ دہلی طلبیدہ بود۔ تا بہانہ
 جیشہ خللہ در کار وے کند کہ و محمد شاہ بہ راے و
 رویت و عقل و تجربہ بہ نظام الملک را عینا ببرد۔ تا
 راس کہ خطہ بزرگ شدہ کار از چارہ گذشت کہ بغض
 بر آند۔ کہ نظام الملک نادر را بہ تشخیر ہندوستان
 ترغیب و دعوت کرد۔ لاکن دلیلے بر راس مطلب نیست۔
 و سنے توان ہم موافق قاعدہ سبب بہمت راس حرکت
 معین کرد۔ کہ امیرے کہ در غایت راقتدار و از
 اشخاص اولیہ مملکت است۔ دشمن بملک خود بطلبد۔
 لاکن ہمیشہ عجز و جبن بعد از خرابی نسبت بہ خیانت
 بہ دیگران مے دہد کہ حق راہین است۔ کہ در خانہ خراب
 دہلی بچوں خبر از ضعف و عجز خود داشتند۔ بہ امید
 راس کہ نادر بجانب ہندوستان نخواہد رفت۔ خود را
 تسلی مے دادند۔ اول را عتمادے بجا بارہ حکام قندھار
 و شجاعت افغان کردند۔ و بعد ازاں کہ خبر فتح قندھار
 را شنیدند۔ چہیں مے پنداشتند۔ کہ نادر بہ راہراں

مراجعت خواهد کرد۔ حتیٰ رایش کرکہ وقتی شنیدند کہ
 نادر در کابل است۔ رخیال کردند۔ شاید واقعہ روزے
 داده سبب مراجعت وے شود۔ تا وقتی کہ شنیدند۔
 کہ لشکر ایران از آب رسند گذشت۔ آن وقت بود۔
 کہ از خواب غفلت چشمے باز کردند۔ محمد شاه پچوں
 پالشا فہ صورت مخاطره را جلوہ گر دید۔ ہر قدر لشکر
 توانست۔ جمع آوری کردہ با اعیان مملکت بصرایے
 کزنال کر دیے است در طرف ہمین رود جتنا و
 قریب یک درجہ مسافت از دہلی شناسانہ آردوے خود
 را بر سر پا کردہ محکم داد۔ تا اطراف آردو را سنگ
 و سفناں بستہ۔ و قطارے از توہمایے سنگیں بیفایہ
 بر بالای آٹھا کشیدند۔ پانچلہ حرکت نادر از کابل
 بہ رہندوشتاں سیرج بود۔ حکام ممایک عرض راہ
 ہمہ اظہار اطاعت و اقیاد کردند۔ در کاغذے کہ
 بہ رضا مقلی پسرش نوشتہ است۔ اخبار از روز خرموج
 او از لاہور تا دو بارہ محمد شاه را بر تخت نشانند
 بہ تفصیل ممدوج است۔ اول خبرے از جنگ قوجے از
 سپاہ ایران با مقدمہ لشکر ہند و غلبہ ایرانیان
 مے دہد۔ و بعد از کوششے کہ برایے منع مہمقی
 شدن لشکر سادت خاں بہ لشکر محمد شاه نمود۔ و
 فائدہ بر آن مترتب نشدہ بود۔ مے نویسد۔ و بعد از آن
 مے گوید۔ بدیں مضموں کہ پچوں رایش مدد بہ محمد شاه
 رسید۔ مستظہر گشت۔ و سنگر خود را رہا نمودہ در

میدان صفی محاربت آراشت - و ما که در آرزوی
 چنین روزی بودیم - قراول بجهت صیانت آردو گذاشته
 و از قادیرو متعال را شتعتانت بچسته - بر دشمن حمله
 نمودیم - تا دو ساعت تمام تنویر حزب گزم بود - و
 آتش توپ و تفنگ خرمن سوز غیر اعدا - بعد از آن
 بعون الهی بهادران شیر شکار صفی خصم را برهم
 زده ایشان را منتفرق کردند - درین مقام تفصیل
 ناقص اعظمی اُمری که کشته و زخمی و اسیر شدند -
 می نویسد - از مجملیه مقتولین خان دوراں - و از
 مشورین سعادت خاں را ذکر می کند و بعد میگوید -
 که راین جنگ دو ساعت طول کشید - و در دو
 ساعت و نیم عساکر ما غنیم را تعاقب کردند - هنوز
 یک ساعت از روز باقی بود - که مغرکه حزب بگلی از
 دشمن پاک شد - و چون را شتکات آردوی ایشان مستحکم
 و مضبوط بود - فرماں دادیم - که از یاورش دست
 بردارند و خزانه پشپار و چند رفیل و قدری از
 توپخانه پادشاه پسند و نشان و نظایر غنائم از هر قسم
 بسبب راین فتح بدست افتاد - و از ربیشت هزار
 منجاوز از دشمن بر خاک هلاک افتادند - و خیلی بیش
 ازین نیز در قید اسار درآمد و بعد ازین جنگ
 بنی القور لشکر محمد شاه را احاطه کرده راه مرادوت
 به اطراف و حوالی را بر ایشان مشرود ساختیم - و
 تدبیر و اختیار را بجهت با خاک یکسان کردن

انتخابات نمیتا نمودیم - چوں اختلال و اغتشاش عظیم
در آردوئی هندوستان راه یافته هیچ وجه اداره بهر
نبودند - محمد شاه از روی اضطرار لابد شده بعد از
یک روز در پنجشنبہ ہفتہم ذی القعدہ نظام الملک
را آردوئی مافرشادہ - روز دیگر خود با اعیان ملک
به حضور رسید و در وقتیکہ محمد شاه آردو
می آمد - به ملاحظہ راین کہ ما نگہ داریم - و او نیز از
سلسلہ نوکارتیہ و خاندان گورکانیہ است - فزونی عزیز
نصر اللہ میزرا را تا بیرون آردو باستقبال فرستادیم -
و چوں وارد نیمہ پادشاہیہ ما گشت - نظر به ملاحظہ
قربان اہلی آپتہ لازمہ احترام پادشاہیہ وے نمود -
مقبول داشتیم - و او تہر سطننت خود را به ما سپردہ -
و ما محکم کردیم - کہ کسے متعذر عن سراپردہ شاہی و
مستحقان سراہے سطننت و امرا و اعیان منگت نشود و
دریں وقت پادشاہ و حرم پادشاہی و جمیع اکابر و
اعاظم ہندوستان کہ از آردو حرکت کردہ اند - یہ دہلی
رسیدہ اند - و ما نیز در ہیئت و نیم ذی القعدہ
بجانب دہلی حرکت خواہیم کرد - ارادہ راین است -
کہ نظر ملاحظہ نسبت محمد شاہ و قربان اہلی کہ
فیما بین است - او را دو بارہ بر پادشاہیہ ہندوستان
مقرر نمودہ تاج سطننت بر سر وے رہیم و چون
خداے را کہ بانجام چنین کار ما را قدرت داد و بہ
وقائے کہ دریں منسوب نقل است - پیچیک از معجزات

رایراں و ہندوستان افکار نہ کردہ ائمہ - ہندیوں
 نسبت شکستے کہ در کونال یافتند۔ ہندو بعضے از اُمرا
 و احتیاط بعضے دیگر مے رہند۔ و مے گویند۔ کہ بعد
 ازین فتح باز نادر را خیال مراجعت بہ رایراں بود
 بہ راین معنی کہ راضی شد دو ملین اشترکینک برگزیدہ
 از سیر ملک بر خیزد۔ اما بچوں سعادت خاں کہ در
 اردوئے نادر از حملہ اسرا بود۔ واسطہ راین امر
 بود۔ و بہ راین واسطہ توقع داشت۔ کہ وزارت را
 بہ او رہد ہند۔ شنید۔ کہ راین منصب را بنظام الملک
 دادہ اند۔ نادر شاہ را گفت بدہی برود۔ لکن راین
 محض افسانہ است۔ بیچ سببے از برائے شکست کونال
 بہتر از بے دلی و ہراس لشکر نیست۔ چنان ہراس
 بر ہندیوں راہ یافتہ بود۔ کہ ہم در حملہ پشت کردہند۔
 و قریب بہشت ہزار نفر از ایشان بہ قتل رسیدہ
 بدوین راین کہ بخضم ضررے برسد۔ بعزت راین کہ
 از لشکر نادر نوشتہ اند فقط پانصد نفر کشتہ شدہند۔
 راین عدد ہم را حتمال دارد۔ کمتر است۔ از آنچه
 در حقیقت تلف شدہ اند۔ اما بیچ مناسبتے بہ عدد
 قتلاے ہندوستان ندارد۔ و از طبیعت نادر ہم
 بقدرے کہ مے دانیم متنبہ داشت۔ کہ نتیجہ چنین
 فتح بزرگ را خود نہ فہمدہ و موقوف بر حسد و جہل
 چند نفر اُمراے اسیر کردہ باشد و اسبابے کہ نادر
 را بر تسخیر ہندوستان مجبور کرد۔ مرقوم گشت۔

علی التَّحْقِیقِ رِجَالِ دَوْلَتِ رَدْمَنی بِرِخلافِ مَوَدَّتِ مُقَرَّرَةٍ
 مابینِ مُتَمَلِّکِیْنِ عَمَلِ کَرْدَنَد - افاغنه را کہ از شمشیر
 نادرِ گُریخته مُکُودَنَد - پناه دادند - و در ایں پناه دادن
 اِجتمَالِ مے رَفْت - کہ رُوزے ایں طائفہ قُوَّتِ رِکْرَفَتِ
 باز مُتَمَلِّکِیَّتِ از دِست داده را مُتَصَرِّفِ و مُجِدِّدِ سَبَبِ
 حَزَبِ اِیراں شُومَد - سَفَرائے کہ نادر در ایں باب
 ہدای صَوْبِ زِفرِ شاد - نہ جواب و نہ اِذْنِ مُراجعتِ
 یاقَتَنَد - باو جُودِ ایں کہ نادر مُکَرَّرِ کافِذِ رِوشت -
 اگرچہ گویند - کہ ایں عَمَلِ نہ از بابِ عداوتِ بَلکہ
 زِجْمَتِ تَقْوِیِّیْنِ در کارِ و عَدَمِ قِبَصِلِ اُمُورِ در خانہ
 بُود - لاکِن ہرچہ بُود - بہانہ دُرُشتِ و حُوبے بُود
 برائے ایں کہ نادر ہدای سَمِتِ حَرکتِ کُند - اِتا
 اَمْرِ دِیگرے کہ سَبَبِ اِغْوَاسے او بہ تَشْخِیرِ ہندوشتاں
 شُدہ باشد - نئے تُوَالِ یافت - مگر خِواہِشِ زِیادے
 زِجْمَتِ ناختِ و تاراجِ و مُشْغُولِ دِاشْتِنِ لَشْکَر - و
 مُتَمَلِّکِیَّتِ ہندوشتاں را از تَوَالِجِ دَوْلَتِ اِیراں سافِشَن -
 اِتا ایں مُطَلَبِ آخِرِ را اگر ہم گاہے در خاطرش
 حُطُورِ کزدہ باشد - باید مُجَرَّدِ دِیدِنِ اَلِ مُتَمَلِّکِیَّتِ دِانِشْتِ
 باشد - کہ بہ وِیجِ وَجہِ صُورَتِ پِذِیرِ نِیست - و پِناہِ عَلِیہِ
 خِیالِش را از سَرِ بَیروں کزدہ باشد - و ما مُجَبُّورِ بِہِمِ
 بہ اِحْتِرامِ کَرْدِنِ پُچُنِیْسِ عُلُوِّ بَیْتِیَّتِ کہ در ہماں آئے
 کہ مُطَلَبے بہ ایں بَرزَنگی فائِزِ است - ہِستِ بر تَرِکِ
 اَلِ گُماشتہ بَکَلِ قَطْعِ نَظَرِ اِزْ اَلِ مے کُند بِسَبَبِ

راین که نه تنها یکباره چشم از مملکت بدین وسعت و
 سلطنت باین عظمت و مملکت بپوشید - بلکه بنده و بنده
 کارے ہم کہ فائدہ آل سجود او راجع شود - نمود -
 مگر حرکت مردانہ و مقننیت و مروتی کہ در حق محمد شاه
 نمود - بے نہ راین بود - کہ بیچ ملک ہندوستان را
 صاحب نشد - لارکن ممالک کہ متصرف او شد - در
 ازمنہ سابق ہمہ متعلق بہ ایران بودند - در عہد نامہ
 کہ در آل اوقات نوشته شدہ است - ممالک کہ در
 راین اطراف آب رسد است - بہ ایران واگذار شدہ
 حد دو مملکت مقرر شد بہ تفصیل ممالک مشطوره در
 عہد نامہ ازین قرار است - کہ جمیع ولایات کہ در مغرب
 رود اتک و آب رسد و نالای سنگا کہ شعبہ از
 آب رسد است - واقع است - یعنی پیشاور و مضافات
 آل و اضلاع کامل و غزنی و کوہستان افغان و
 ہزارہ و قلعہ بکر و سنگہ و خدا داد و سائر بلاد -
 و راہبا و مسارکن جوکیا و بلوچستان وغیرہا با ضلعہ
 تہ و قلعہ رام و قزیر ترمین و قضیہ چن و سمولی
 و کشا وغیرہ از اعمال تہ و جمیع مزارع و قریا و
 قلاع و قضبات و سواحل از سرچشمہ رود اتک با
 جمیع راہبا و سنگہ کہ آب مزبور با شعبہای آل
 بدراں محیط است - تا بالای سنگا کہ مصب رود است
 بدریا - مفوض بدولت ایران باشد و القصد تمام جوارات
 و خزائن کہ در ساہباہ دراز سلاطین گورکانیہ در

ہندوستان جمع کردہ۔ ہوؤند۔ محمد شاہ بہ نادر داد
 و اُمراء و انجیاں رینز متابعت دے کردہ آپٹھ از نقد
 و انجاس نفیسہ مالک ہوؤند۔ ہمارک علی الإطلاق
 سپروند۔ بعد از اخذ راہیں ہدایا بلقیسہ مالیکہ از بلاد
 و ہمارک دور دست طلبیدند کہ در تاریخ جنگالہ مشطور
 است۔ کہ ہنوز اندکے از حکومت سرفراز خاں در
 جنگالہ نگزشتہ و درست استقرار نیافتہ ہوؤ۔ کہ شخصے
 از جانب قمر الدین خان وزیر رسیدہ خبر ہوؤد
 نادر شاہ را بہ دہلی رسانید۔ و مالیکہ بہ سال گذشتہ
 را طلب کرد۔ سرفراز خاں بصوابدید حاجی احمد و ساترین
 کہ اہل مشورت او ہوؤند۔ نہ تنہا اداے مبلغ کرد۔
 بلکہ حکم کرد۔ تا خطبہ و رسکہ بنام نادر شاہ خوانند۔
 و زدند کہ باہمکہ مبلغے سگلیں بر مسمولین اہل دہلی
 نیز حمل شد کہ اتا دادن وجہ بر مردم چنداں صعب
 نہؤد۔ کہ طریقہ اخذ آں کہ و پچوں مضمحلین و خبر مزبور
 از اہلے خود ہندوستان ہوؤند۔ قریب صحت غنیمت دانستہ
 بناے اخذ و جلب گذاشتند۔ و بچمت ہر دہ ہزار
 روپیہ کہ بہ خزائنہ نادر رسانند۔ پچہل یا پٹچاہ ہزار
 براے خود مے گرقتند۔ و بدیں سبب مردم را اذیت
 و آزار مے کردند۔ تا آپٹھ دارند۔ ہرموز و ہند۔ ہوئے
 کہ جتنے کثیر از مردم از قوط شکستہ و عقوبت ہلاک
 شدند۔ و بسیارے از مختبرین ہوؤد یا بچمت راہیں کہ
 در معرض استحقاق و استحقار در نیابند یا بسبب

این که مال را عزیزتر از جان می داشتند - خود
 خود را تنه کردند - در اعلا طبقات پند و نوحه گشتن
 و متجمل مرشوائی و فضیحت نشدن عموماً دارد -
 هیچ طائفه در عالم نیست - که در وضع زندگی مثل
 بنمود کم احتیاج به پول داشته باشد یا به مثل
 این طائفه پول دوست باشد و در وقت که نادر
 بجانب دینی در حرکت بود - رغب و هراس عظیم بر
 مردم مشتولی شد - و بعد از موجود او نظم و نسق
 که در لشکر و کس بود - سبب اعتماد عموم الهی شد
 نادر خود در یکی از سرالای سلطنت در شهر فرود
 آمد - و بعضی از سپاهیان را بحالات رفتن و تا سبب
 آرامی و حمایت رعایا شوند و در تاریخ فریز صاحب
 مستور است - که محکم کرد - تا هر کس از لشکر بآن
 و کس بالنبه به الهی ملک حرکت خلاف کنند - زنی انقور
 گوش و دماغش بریده او را می کشند - تا سه روز
 همه آرامی گذشت - اما در شب چهارم بعضی از اشرار
 خبر فوت نادر را در اقوا انداختند - و خبر زنی انقور
 شائع شده عوام کالاهام از جای برآمده بر ایرانیا
 که در اطراف شهر زحمت محافظت مقرر بودند - حمله
 برده بے خبر بر سر ایشان تاختند و وایرانیا بچون
 دشت دشت متفرق و بے خبر بودند - تا رفتند - بدانند -
 چه خبر است - همه را عرض می نمایند - و چیزه
 که بیشتر سبب نفرت از دنایت طبع امرا بے دینی

است - این است - که بچوں میں خبر بدیشاں رسید -
 عساکر را برانی را کہ بچست حفظ و حمایت ایشان مقرر
 شدہ بود - عوام رہبر دند - بلکہ بعض از ایشان بہ تلافی
 آل بیچارگان مدد کردند کہ نادر بچوں میں قضیہ را
 شنید - چند نفر فرستاد - تا مردم را بفرمانند - کہ خبر
 بے پا و خطر در دشت است - اما کسانی را فرستادہ
 بود - نیز گشتہ شدند کہ نادر با کسانی کہ در دور او
 بودند - آل شب را در سراے خود گزارند - و در
 طلوع فجر سوار شدہ در میان شهر رفت و خواست -
 تا شورش مردم را فرو نشاند - اما میں معنی سبب
 از یاد شورش عوام شدہ سفاهت آغاز کردند کہ ہمہ
 متوجہ خانے کہ تازیانہ نادر را رونشتہ اند - اتفاق دارند
 ہر کسی کہ نادر تے خواست - بہ خلق ازینے برسد - یا
 برساند کہ فریزہ صاحب کہ خود معاصر است - و دریں
 واقعہ حضور داشتہ است - مے نویسند - کہ نقشے بہ نادر
 انداختند - لاکن خطا کردہ بہ یکے از اُمرا کہ نزدیک
 دے بودند - رسیدہ از پا در آورد کہ بچوں نادر حال
 بریں متوال یافت - و لشکر ہم دریں وقت از اُردو
 بشہر رسیدہ بودند - حکم بہ قتل عام داد کہ ہمیں کہ
 دشت لشکریاں بہ شنشیر رفت - دشت عوام الناس
 از حرکت افتاد - از طلوع آفتاب تا وصول شش بوسط
 سما گشتہ بود - کہ بالاکے ہم مے ریخت - گویا تادیب
 میں مردم را متعلیہ شنشیر کفایت نہ بود - کہ آتشے در

یکے از محلات زبان کشید۔ و بہ جمیع اطراف شہر سرایت
 کردہ خرمین سوو جان و مال تیرہ روزاں گشت *
 ناور بقہ از آل کہ محکم بہ قتل عام داد۔ بہ مشیخ
 روشن الدولہ کہ در وسط شہر بود۔ رفتہ قرار گرفت۔
 و ہیچکس را یارای آنکہ بے شفاعت بکشاید۔ نبود۔
 تا راین کہ بالآخرہ محمد شاہ با دو نفر از وزرا پیش
 رفتہ ابقای مژدم را درخواست نمود * ناور گفت۔
 پاوشاہ ہندوستان نباید۔ ہرگز سخنش بہرہر برود۔
 و علی الفور محکم داد۔ تا دشت از گشتار بہرہرند۔
 و چنانکہ جمیع مؤرخین نوشتہ اند۔ فی الفور اطاعت
 شد۔ و ہمیں دلالت قوی است بر نظم و نسق کہ در
 لشکر دے بودہ است * حدی قتل بہ اختلاف ذکر شدہ
 است۔ و از وضعی کہ راین گشتار واقع شد۔ مشکلی
 است۔ کہ تحقیقاً بتوان معین کرد * فرہر صاحب
 صد و بیست ہزار مے بنویسد۔ و یکے دیگر از مؤرخان
 فرہستان قریب نصف راین عدد مے گوید۔ یکے از
 معتبرین مؤرخان ہندوستان ہشت ہزار ذکر مے کند۔
 راین قول بہ صواب اقرب مے نماید * دو نفر از امرا
 کہ گمان بر اینکہ راین رفتہ بر ایشان مے رفت *
 بچوں صورت واقعہ بدیں نوع انجام یافت۔ گرفتہ
 بہ قلعہ کوچک کہ قریب بہرہلی بود۔ پناہ بردند۔ عساکر
 نایدی ایشان را تعاقب کردہ بچوگ آوردند۔ و با
 ہرکس کہ گمان مے رفت۔ یا ایشان در آں کار دست

داشته اند - به قتل رسانیدند - قریب چهار صد نفر از
اینان غرضه تلف گشتند - چند روز بعد ازین داعیه
عروسیه پسر دودم نادر با یکی از شاهزادگان خانوادۀ
یتیم واقع شد - محافل سوگ و سوز به مجالس سور و
شور مبدل گشت و غالب امایه دهلی مزدوم بے مایه و
لغو و لعب دوست اند و یکی از مصنفین هندوستان
گوید - که بسیاری بر رفیق ایرانیان افسوس میخوردند -
و هنوز لشکر ایران دهلی را زنا نکرده بود - که مقلدها
و باز یگانه بنای تقلید را گذاشته همان دشواریهای که
در آل ایام کشیده بودند - در مجالس سبب عیش و
سرور شد و الفصحه ایام اقامت نادر در دهلی پنجاه و
هشت روز بود - قتل از آل که دهلی را زنا کند - با
محمد شاه خلوت کرده تا مدت در صحبت مشغول بود -
ظن بعضی این است - که نصایحی که در باب رفواری
دولت و دوازم حکمت و سع در کار بود - بوسی نمود -
بعد از آل امرا و اعیان را طلبیده ایشان را با طاعت
و دلخواهی محمد شاه سفارش نموده - و در آل باب
ناکید بلیغ فرمود - و همچنین کاغذی بدین مضمون بفرستاد
اطراف فرستاد - بعد از ترغیب ایشان به سلوک در
چادر مستقیم متابعت و انقیاد نوشت - که من و
محمد شاه یکدیگر در دو بدن - اگر خدا سخاوت خیر
مطعمان شما را بقیه به پادشاه گوش زدن شود - نام
شما را از صفی خلقت محو خواهیم کرد و باقیه اگر چه با

اُمراءِ رتبی بوجِ خوشی سُلوک کرد۔ اُتا اُنہیں حکایت
 معلوم سے شوکہ کہ بچہ نوعِ ایشان را شناختہ است و
 روزے از قمر الدین کہ در آں اوقات وزیر بود۔
 پُر رسید۔ چند زن در سراے داری گفت۔ ہشت
 صد و پنجاہ چہ نادرِ رُوسے بہ خدام کز وہ گفت۔ صد
 و پنجاہ زن دیگر از اُسرا بخانہ وزیر بفرستند۔ تا
 منصبِ رین باشیگری دانستہ باشد چہ مقدارِ غنیمت را کہ
 از ہندوستان بُرد۔ مختلف ذکر کرده اند۔ بعضے گویند۔
 کہ منتخبِ وزیر ہفتاد بلین استر کینگ نقد و چش بود۔
 از ہمہ کمتر تخمینہ کہ کز وہ اند۔ بخیلے بیش از سی بلین
 است۔ و بیشتر آں جواہر نفیسہ بود چہ در عرضِ راہ
 شنید۔ کہ بعضے از جواہر ہارے شاہی را لشکریاں مخفی
 کز وہ اند۔ بنا بریں محکم کرد۔ تا اشباپ جمیع لشکر را
 چھتہ کز وہ ہر جا جواہرے یافتند۔ مجزوء خزانہ کردند۔
 اگرچہ لشکر رایں مخفی را مکر وہ داشتند۔ لاکن جز اطاعت
 راہ دیگر بنیافتند۔ و ہمیں دلالت قوی است۔ بر
 کمالِ نظم و انضاط کہ در عساکرِ وے بودہ است۔ با
 جتے اُمراءِ راہراں کہ در رایں باب صحبت داشتند۔
 رایں حرکتِ نادر را حمل بر تدبیر سے کردند۔ نہ بر
 مجمل و جوص۔ بلکہ سے گفتند۔ کہ نادر سے دانست۔
 کہ سب سیر بہ شکار و عسکر مشتغلی بہ کا زار نے ارود۔
 اُتا با رایں ہمہ با قاطبہ لشکریاں۔ مروت و دھرم بانی سُلوک
 سے کردند چہ در تاریخِ میزنا مندی مسطور است۔ کہ

در پنج قندهار سه ماهه مواجب لشکریان را به انعام
ایشان داد - و ضعف ریس مبلغ بخد از پنج کزنال -
و باز هم بیشتر قبل از ریس که از دهلی حرکت کند -
در حق عساکر بزل اخصاں کزد و در مراجعت از
هندوستان رنج و کلفت بے نهایت بسبب راهشده او
گرمای و حرارت هوا عاید حال لشکریان دے گشت -
و عبور از رود پنجاب و آنک نیز بجهت حادثه که
بر پهلما رسید - در غنڈہ تعویق افتاد - و همچنین وقتی
معلوم شد - که کوهستانهای کابل به عزم چپاول
آردو به او کمر بسته اند - بنا برین نادر کسار فرستاد -
تا آل ظرافت را مبلغی خنجر داده از آل راراده باز
داشته - و ریس صورت نیز سبب تعویق حرکت لشکر
شد و پچوں وضع شد که ریس لشکر از میان آل
باید عبور کند - و اسباب و اثاث و اموال عظیمه که
همراه داشتند - و خطر که بر اندک اعتشارش آردو
مترتب می شد - ملاحظه شود - نئے نواں بر پیش بینی
و غایت اندیشی که درین مقام بکار ببرد - نادر را
لامت کزد و پچوں بخد از مراجعت از هندوستان
سه ساله خراج رایراں را به رعایا بخشید - و جمیع کثیر
از ازبای صنایع و منطرب و مخنی از هندوستان آورده
بود - مردم را گماں ریس شد - که دولت بے نهایت
پنجاب شاه و لشکر افتاده - بخد اریں به عیش و
عشرت صرف اوقات خواهند کزد - و همچنین از

قزاقها را دراز امانی را بران فیصل ندیده بودند - مگر
 تصویب بر آن جانور را در تماشیل و آثار قدیمه - و پهل
 نادر فیلمای بسیار از هندوستان به رابراں آورد - امانی
 آن مملکت وے را ثانی شاپور و ثانی انوشیروان بلکه
 از هر دو بزرگتر خوانند و منقول است - که بعد از
 فتح هندوستان عساکر نادری مایل آرام بودند - لارکن
 نادر خوب می دانست - که انجام آرمی لشکر بد نایبی
 رکشور است - لهذا بعد از عبور از رود ایک چنگ یک
 از امرا را که در آن وقت بر بلاد هند حکومت داشت -
 پیش نهاد خاطر ساخته در حرکت آمد - در اول مقصدت
 نادر شاه بجایب هندوستان امیر مزبور اظهار هواخواهی
 کرده بود - بجهت رایی که رایی معنی را حیدر را استقلال
 خود می دانست - اما پهل بنابر معاہدتے که مابین
 محمد شاه و نادر شاه وقوع یافت - مما لیس وے ضمیمه
 دولت رابراں گشت - تغییر اندر داده خزان خود را
 در قلعه امرکوٹ نهاده خود حرکت مذمومی نمود - لارکن
 پهل مستقر حکومت او را گرفته بهار تاراج و غارت
 دادند - از دیه رانقباد پیش آمده خود را بجایب نادری
 سپرد و نادر آنچه داشت - از وے گرفته حکومت هند
 را کمانه السابق به او گذاشت - باری شرط که خراجگذار
 دولت رابراں باشد و یک از امانی را نگذارد که درین
 اواخر از جانب حکومت هندوستان به سفارت رهند
 مامور شد - کتابی نوشته - در آن منظور است - که در

عهد محمد شاه که خبر تهافت نادر شاه منتشر شده موجب
 در ضامین خلایق انداخته بود - میر نور محمد عباسی کالوری
 که بر حسب وراثت در ضلع سیدی که سیری نیز خوانند -
 و اصلاح دیگر فرما تر داده بود - و بعد از حکومت ظاهر
 بعضی از اماران نسبت به خاندان او اعتقاد باطنی داشتند -
 چون هراس صادق علی خان را که در آن وقت از جانب
 محمد شاه صوبه دار شده بود - مشاهده کرد - قصد یافت
 با او قرار داد - که سه لک روپیہ گرفتار حکومت رسند را
 با او بگذارد کند - صادق علی خان نیز راضی شد - قدری
 از مبلغ مزبور داده شد - و باقی هنوز باقی است - این معامله
 در سنه هزار و صد و پنجاه و هجری صورت گرفت - و در
 هزار و صد و پنجاه و دو نادر شاه لشکر کالوری را شکسته -
 امرای این طایفه به قلعه امرکوت که در بیابان بائر واقع
 است - پناه بردند - لکن بالاخره امر برین قرار یافت -
 که سلسله کالوری تسلماً بعد نسل حکومت رسند مقرر
 باشد مشروط بر این که هر ساله خراج معین بسلاطین
 ایران بفرستند - و چنین می نماید - که محکام اوایل این
 سلسله خراج مزبور را سالیانه میداده اند - میر نور محمد
 در سنه هزار و صد و هشتاد و پنج و هجری فوت کرد -
 و هشت نفر بعد از او از سلسله کالوری در رسند حکومت
 کردند - تا در سنه هزار و صد و نود و هفت که میر
 فتح علی تاپر عبده البی را که آخر سلسله کالوری است -
 بیرون کرده رسند را مالک شد - و محکام حال از نسل

او هشتاد - اشتهاء قلعه امرکوٹ از صوبہ سندھ محسوب -
 در ریشت و شش درجه و بیشت و سه دقیقه عرض
 شمال و صد و شانزده درجه و بیشت و پنج دقیقه طول
 شرقی واقع است - درین اوقات از توابع راجہ خود پور
 است - در دقتیکہ مہایوں از ہندوستان گریخت - اول
 راجہ امرکوٹ پناہ برد - و تولد پسرش اکبر کہ از غایت
 اشتهار از تفریف مستثنی است - در آن قلعه شد -
 القصد بعد از فتح سند نادر شاہ بہ ہرات رفت - و در آنجا
 جوار ہرات و غنائی کہ از ہند آورده بود - بنظر خلایق جاہ
 گر ساخت - و بر تخت طاؤس محمد شاہ کہ مقرر بود با تمام
 و انواع جوارہ لقیسہ - نشسته صلاح عیش در داد - و
 تا چند روز وجود مملکت و تواد سپاہ و سایر طبقات
 ناس بساط نشاط گسترده اوقات بہ لتو و لعب مضرورت
 داشتند - لکن نادر چہنیں مے نماید - کہ ہمیشہ از بیکاری
 و تعطیل لشکر اندیشناک بود - لهذا بعد از اقصای ایام
 عیش از ہرات در حرکت آمدہ با پسرش رضا گلی میرزا
 ملاقات نمود - و اد سائر شاہزادگان را بہ ہدایای
 ملوکانہ و عواطف پدرانہ محبت شد ساختہ بجاتب بخش
 عطیف عنان عزیمت نمود - و در آنجا بہ تہیہ اسباب
 ضرور از رود جیوں ہزدائتہ تادیب پاؤشاہ مجنار را
 کہ در ایام غیاب او بہ ہندوستان بر خلاف معاہدت
 مابین فرصت غیبت دارشنتہ اطراف خراسان را در
 معرض تاخت و تار آورده بود - وجہ ہمت ساختہ

سبب حرکت نادر بدان صفحات هم از اول بر همه معلوم
 شد - او را اراده ایس که بسط نخور مملکت اینس سمت
 دهد - نبود - زیرا که میدانست اداره و نگاهداری همایک
 مفتوح در آن اطراف از چیز امکان خارج بود - دلی
 میخواست - از همان زهری که آن طایفه هر ساله با نایب سرحدات
 ایران چشاندند اند - بایشان بچشاندند ابو الفیض خاں که
 در آن اوقات سردار اوزبک بود - و خود را از نسل پیشین
 میدانست - چون خبر حرکت نادر را شنید - هراس بر فیه
 مشتعلی گشت - و وزیر خود را فرستاد - مگر به اظهار اقیاد آیه
 بر آتش قهر پاوشاه زند - نادر وزیر و س را با عذر ملاقات
 کرده با او گفت - که اگر ابو الفیض خاں نخواهد - که خود را
 از هلاک و مملکت خود را از خرابی ایمن دارو - باید بدوین
 تهاون بقدم فرمانبرداری پیش آید - و هم در آن وقت که
 این گفتگو در میان بود - لشکر ایرانی بجانب بخارا کوچ
 کرده پنج روز بعد از عبور از جیحون در دوازده میل بخارا
 فرود آمدند - شهر بخارا از جیحون بیش از پنجاه میل
 مسافت ندارد - لکن نادر از بالای رود خانه عبور کرده
 بود - بالاخره قضیه با نجات ختم شد - که ابو الفیض خاں
 خود با تمام امرای ملک بسرا پزده نادر شاه رفته و بهیم
 سلطنت را بر پای و س نهادند نادر او را محترم داشت
 محل شایسته در مجلس بنیست او معین ساخت - و چند
 روز بعد همایک او را با و اگذار نموده او را دوباره به
 ایالت خویش مقرر نمود - مشروط بر ایس که کمافی السابق

بجيوس حد مابين مملکتين باشد - و ايس معاشرت بمزاجت
 مابين دختر ابو الفیض خاں و برادر زادۀ نادر استحكام
 يافت * جمعی کثیر از ایلات ترکمانیۀ و ادومکیۀ برضای
 ابو الفیض خاں در سلب سپاه نادرى انتظام یافتند -
 بعد از آن متموجہ خوارزم گشت * ممالک خوارزم کہ در
 سمت مغرب بخارا واقع است - از دو طرف رود جيوس
 گرفته تا سواحل بحر خزر میرود * البرز امیر آل ملک
 مکدر اطراف بلاد ایران را غرضه نهب و غارت ساخته
 بود - و جيوس خبر نوچه نادر را بدان صدوب شنيید - به
 حصانت قلعه و حصانت عقل خود معتقد و مغرور گشته
 پايۀ مقاومت بر زمین مخالفت افشرد * پادشاه بخارا
 چند کس بدو فرستاده او را به اطاعت و ايقیاد نادر
 نصیحت کرد - و آل تبه روزگار نہ تنہا پیشرو و شتار
 او را بخوار شمرد - بلکه فرشتادگان او را به قتل رسانید -
 ايس حرکت کہ بر خلاف جمیع قوانین است - موجب اشتغال
 نادر و غضب پادشاه ایران گشت - بعد از آن کہ لشکر
 دے را شکست - دے را اسیر کرده بارہشت نفر از امرای
 بزرگ او بقتل رسانید - و ممالک او را به طایر خاں کہ
 بنابر قول میرزا حمدي نوادۀ ولي محمد خاں چغیزی و
 با سلاطین توران بنی عم بود - بخشید * و در زمستان
 ہجری سال کہ ہزار و صد و پنجاہ و سہ ہجری بود -
 بجانب کلات رفت - ہم اند اوایل عمر نادر را بہ کلات تحلق
 نام بود - و بخيال ايس کہ آخر عمر را در آنجا بسر برد -

محکم کرده بود۔ کہ استحکامات آن را تعمیر و اصلاح کنند۔
 و سرانجام بهجت مقام خود در آن بسازند۔ و آب انبار را و
 بزرگسا و تالابها بهجت فائده زراعت بخشایند۔ و همچنین
 فرمان داد۔ تا جمیع خدایان را بدانتجا برمداد در کتاب لیکن
 صاحب مشطور است۔ کہ کلات قریب یک دره در شمال
 مشهد در راه مرو شاه جہاں در جائے واقع است۔ کہ
 آن را اثر در کوه گویند۔ و اطراف آن ہمہ کوهستان
 است۔ و آن کوهنیش بسیار بلند و فقط دو راه سنگ
 دارد۔ بشر از آن کہ بقدر هفت میل بالا می روند۔
 سطح نمودار می شود۔ کہ قریب دوازده میل محوطه آن
 است۔ و چشمه آب سرد بسیار دارد۔ و غله و درخت
 در آنجا بفرادانی حاصل می شود۔ سکنة آنجا در چادر
 زندگی می کنند۔ فقط سمارتیکہ دریں سطح نیکو آیین
 بنظر می آید۔ دو بزرگ و عمارت کوچک از مرمر است۔
 کہ نادر بنا کرده است۔ بزرگها را بهجت محافظت راه
 و خانه را بهجت مقام خود نادر ساخته اند۔ و بچوں
 سطح مرو را رہا کرده بقدر پانزده میل دیگر بالا روند۔
 بقدر کوه می رسند۔ در آنجا سطح دیگر بہ نظر می آید۔
 کہ اگر چه بہ بزرگی قطعه اول نیست۔ اما در حاصل
 خیزی بآں برابری میکند۔ دریں جا نیز دو بزرگ کوچک
 ساخته اند۔ کہ سرکوب راه است و فقط بنا نیست۔
 کہ بهجت استحکام قلعه کلات ساخته شدہ است۔
 اشکالے کہ در گردن کلات و قلعه سفید است۔ ہماں

منصوبت راه است - و چوں بر قلعه کوه واقع اند - اگر
 سنگی از کوه بغلطد - اگر سبب تنهایی نشود - سبب راه
 دشمن نخواهد شد و القصد بعد از اقامت قلیله در کلات
 بمشیت مشهد که پاسبان تحت مملکت قرار داده بود -
 رفت - و در مدت سه ماه اقامت در مشهد وادعیش
 داده علی الاصل به بسط بساط نشاط و انبساط
 اشتغال و زریذ - در مدت پنج سال پنج پادشاه مغلوب
 شده بود - اشرف و حسین دو امیر افغان - محمد شاه
 پادشاه هندوستان - ابوالفیض خاں پادشاه بختیار -
 و الیز و الیز و الیز و الیز - و ایران از جنگ میل اجانب
 استقلال یافته - محدود ملک از طرف شمال تا رود جیحون -
 و از جانب مشرق تا نهر امک رفته بود - و برعیا بود
 نادر مستعظم بود - که عشق عثمانی را از سواحل دجله و
 فرات برانداخت - اما رعایت نام و جنگ اقصای آن میکرد -
 که اینها برانتهام بخون برادرش ابراهیم خاں که در جنگ
 لژی کشته شده بود - پندازد - ابراهیم خاں مرده
 رشید و بهادر بود - و نادر بوسی اعتمادی تمام داشت -
 و بعد از فوتی دس بهادر او را چوں قهرمان خود رعایت
 میکرد - در وقتیکه لشکر بجهت مشیت و تادیب لژی
 بجانب داغستان در حرکت بود - قضیه زوے داد -
 که سفک بر شیشه امید جمیع اهل ایران زد - و
 بخوبی واضح کرد - که انجام مملکتی که اود او آن موقوف
 به راه و رویت و نوازش یک نفر حاکم یا استقلال

اشت - چه خواهد بود - فوجی کہ اغلب آں افاعت بودند -
 پیش رفتہ - و بجلائے فوق العادۃ کامر لڑکیہ تنگ
 کردہ بودند - نادر بہ تعجیل از راہ مازندران بحد ایشاں
 مے رشتافت و وقتے در یکے از جنگاہے مازندران از پشت
 درختے گلولہ بہ دے انداختند - کہ دست دے را زخم
 کردہ اشبش را سقط نمود - رضا قلی میرزا کہ در آنجا
 حضور داشت - رفے الفور بہ طلب آں شخص مرکب
 ہر آنکیخت و جھے دیگر نیز متابعت دے کردند - آقا
 بسپ در مشاہے زیاد نتوانستند کسی را پیدا کنند -
 جرات خود را در میان درختاں زدہ بدر رفت - دے
 بشہ از چترے گرفتار شد و میرزا مہدی گوید - کہ
 نیک قدم نام ملام ولادر تمانہنی بدخواستہ آقا میرزا
 ولدر ولادر مصدر این حرکت شدہ بود - آقا میرزا در
 ازایے صدور این خیانت بہ معرض سیاست درآمدہ -
 بچوں با نیک قدم اقرار جاں بخشی شدہ بود - او را
 از ہر دو چشم کور کردند - این واقعہ اگرچہ اثرے
 غریب در خاطر نادر کرد - لاکرن باعث فسخ عہدست
 دے نشد - و بچوں یہ دارغستان رسید - طوائف لڑکیہ
 دشت از جاں مشتہ بہ مقابلت دے پایے مقادمت
 ششروند - کوبستان آں صفحات نیز محمد بہادر نے این
 طائفہ گشتہ - چنانکہ علیہ ہر ایشاں متعذر مے نمود -
 شجاعان لشکر ایرانی از جنگ بہ تنگ آمدہ - و دولت
 روس از بیم آں کہ مبادا بچوں نادر لڑکیہ را مغلوب

ساخته به پلاو رودسیه پردازد - در بیشتر خاں بارستعداد
 و تهیه اشیا محاربت مشغول شدند - و این عمل
 سبب اطمینان لشکر گشته - بیشتر از پیشتر نبات
 و تریزیدند - تا بالاخره نادر بعد از سه روز قلیل و زیان
 زیاد مجبور مراجعت شد - از رودزیک در جنگل مازندران
 به کس نیر انداختند - از پسرش رضا قلی بدگماں شده
 بعد از مراجعت باحضار او فرمای داد - و بجهت ورود
 او محکم کرد - تا او را گرفته از حلیه بصرعی ساخته
 یک از محرمین مقتدر فرستاد که دو سال بعد این
 مقتدر با بران رفت - میبویسد - که شخصی که در جنگل
 به نادر نیر انداخت - به تحریک رضا قلی میرزا مضر
 آن امر شد - و رضا قلی میرزا آنچه رشادت و قابلیت
 داشت - اما شدید العمل و ظالم بود - و میگوید -
 که در ایامی که نادر به هندوستان رفته بود - خبر قوت
 او ببران رسید - و چون رضا قلی میرزا این خبر را
 شنید - نام پادشاهی بر خود نهاده شاه طهماسب پیکار
 را که در سمرقند بود - بقتل رسانید - آنچه قتل
 طهماسب بر همین نهج واقع شد - که محمدرضا بدگماں میگویی -
 لاکن بعضی را عقیده آن است - که این کار بجهت نادر
 بود - و هم او گوید - که چون نادر از کار پسر آگاه و
 بجزایم او متیقن گشت - در کمال تری و محطوفت با
 و کس گفت - که اگر بخطای خویش اقرار نموده از کرده
 نادم شود - ترک ما مصلی گفته از گناه او خواهد گذشت -

پسر ازین معنی ابا کرده سخنان درشت گفتن آغاز
 نهاد - و گفت - فخر من است - که عالمی را از چنگ
 ظالمی رانی دهم - لاجرم سقط گفتن پسر مورث سقط
 کردن پدر گشت بکندن چشمش قضا داد به احتمال
 دارد - که محرز مشارالیه این خبر را از بعضی از متمسکین
 نادر شنیده باشد - و الا هیچ وجه نمی توان این قول
 را قبول کرد و میرزا مهدی صریح می گوید - که نادر
 با خواست بد گوهران فریب نخورده بایں عمل شنیع اقدام
 کرد و ویکه از اطباء فرنگستان که در اواخر ایام
 حیات نادر با دے بود - بیگناهی رضاقلی میرزا را
 ثابت میکند - و بعد میگوید - که نادر از کرده بچنان
 پشیمان گشت - که پنجاه نفر از امرا را که در آن واقعه
 حضور داشتند - به بهانه اینک چرا شفاعت نکردند -
 بقتل رسانید و از روزی که در مازندران تیر باه
 انداختند - روز بروز خشونت طبعش برروزه داشت -
 و نافرمان شدن بمقصود در جنگ لژی نیز نمیدان
 معنی گشته گوش بقول دشمنان رضاقلی میرزا کرده
 در حالت غضب او را کور کرده و گویند - که چو
 چشم قوه العین خود را کند - گفت - قضا می
 تو سبب این امر شد و رضاقلی گفت - تو چشم
 مرا نلندی - بلکه چشم و چراغ ایران را کور کردی +
 میرزا مهدی گوید - که بعد ازین واقعه نادر نه بر خود
 آرام و نه بر دیگران روا داشت - بعد ازین قضیه

آنچه از دے مقبول است - قبايح افعال وے است - مگر جنگی که در عرض سه سال با عثمانی کرد - و دین حرب نیز هیچ یک از بهادرها و دلیرها که در محروب سابقه از دے دیده شده بود - مشاهده نشد - لشکر ایرانی کوششها برای تسخیر بصره و بغداد و موصل کردند - دے کارے از پیش ببردند - در ادل سال دیگر نادر بهجت مقابلہ عسکر عثمانی که تا قریب بایزداں رفته بودند - حرکت کرد - و گویند - که میخواست در همان صحرای که ده سال پیش با دشمن جنگیده بود - بار دیگر با خصم دشت در کمر زند - اما سردار عثمانی تزییده رفته بمرز نهاد - و در دشت سپاهیان خود بقتل رسید - و بعد از قتل سر عسکر بروج و مزج بحال لشکریان راه یافت باسانی هزیمت یافتند - این آخرین نقشه است که نادر کرد - و در همین اوقات پسرش نصر الله عسکرے از عثمانی را در دیار بحر هزیمت داد - اما نادر چون از حال خود مستحضر بود - در مصالحه با مزدک تمحیل کرد - و دین مصالحه ازینکه مذہب جعفری را پیغمبر مذہب قرار داده مرتکب مخصوص بهجت ایشان در مکه پنا گنشد - ذکرے نشد - قرار بویس شد - که اسرای طوقین را بیاید - و از خارج ایرانی در عرض راه مکه و مدینه حمایت و رعایت شود - و تمام ممالک عراق و آذربایجان متعلق بایران باشد - مگر بعضی جاها که در زمان شاه اسماعیل بدولت عثمانی تعلق داشته است +

اتفاق کلیه کسانی است که تاریخ نادر را نوشته اند -
 که در پنج سال آخر ایام سلطنت ظلمی که او بر رعیت
 کرد - در پنج تاریخ نقل نشده است و پنج دولت
 پند وشتان بدستش افتاد - عرق سخاوتش در حرکت آبه
 خراج سه ساله را به رعایا بخشید - لکن دولت اثر خود
 را کرد - خواهرش زیاده کردن پیدا شد - آنچه داشت -
 به کلات فرستاده علی الاتصال باستحکام آن کوشید -
 و خراج سه ساله که بخشیده بود - استرداد کرده نه تنها
 مواجب لشکر را از آن میداد - بلکه روز بروز بر خزان
 علاوه می کرد - و طریق اخذ این دوجه بوجه بسیار
 از ظلم و اذیت و آزار بود و نادر می دانست - که به
 جهت مرجحانی که به مذهب اهل سنت داده بود - دل
 مردم با او ملل نبود - و ازین جهت که علمای ملت را
 متشایر این امر می دانست - بیشتر تعذری می کرد - و
 هم بدین سبب به کسانی که هنوز معتقد مذهب شیعه
 بودند - اعتماد نداشت - یا بعبارتی دیگر از جمیع اهل
 ایمان ایران نبود - زیاده اعتمادی که داشت - به افغان
 و ترابک بود - که در لشکر می بودند - امرای این دو
 طایفه در نزد وی کمال احترام داشتند - و هر یک از
 امرای ایران که صاحب اقتدار بودند - یا در مزاج مردم
 رسوخ داشتند - به سان از پاس در آورد - این کارها
 بالطبع سبب تنفر طایع و ازجاری مملوک گشته - در
 اطراف مملکت هر جا سر می بود - کردن کشید - چنانچه

فارس و شیروان و مازندران هر سه در یک وقت باغی
 شدند - و این اخبار زیادہ موجب اشتعال مشعل
 غضبش گشته - ازین پیش اگر یک یک گشتند - ازاں
 پس شهر بہ شهر گشتہ سیر نگشتند - چنانچہ نیز از ہمدی
 گوید - مردم منازل خود را راکزده از ظلم او بہ غارت
 و بیایانہا مادی گردیدند و بہ مقتول است - کہ در وقتیکہ
 بہ تادیب یا از پی تفتیب برادر زادہ خود علی قلی خاں
 کہ در سیستان باغی شدہ بود - در حرکت آمد - ارادہ
 کرد - کہ تمام ایرانیانہ کہ در لشکر وے بودند - بہ قتل
 رساند - و شک نیست - کہ درین وقت تفتیب مزاحش
 بہ حدہ بود - کہ قریب بہ جنوں رسیدہ بود - و لهذا
 بعضی از امرای معتبر کہ شنیدند - نام ایشان نیز در
 قہرشت کسانے است - کہ نادر عزم قتل ایشان را
 دارد - استخلاص خود را در استتلاک وے دیدند - و چہار
 نفر بہ این عزم قدم جلالت پیش نهادند - از آنجملہ
 محمد علی خاں انشار و صالح بیگ سرتیب قوچ خاصہ
 بود - در شب بہ بہانہ کار ضرور بہ نیمہ او ساختند -
 و چون مردم معتبر بودند - قراولان ایشان را مانع
 ننگہ بدرودن نیمہ رفتند - صدا نادر را از خواب
 بر آنجخت - و خون دو نفر از ایشان را ریخت - لکن
 صالح بیگ شمشیرے بر او زوہ از پایہ درآمد و طبیعت
 این مرد غریب از ملاحظہ و قانع معظمہ ایام حیات
 او بہتر نوشیدہ مے شود - چون نسبی شایستہ نداشت -

پچنین مے نماید - کہ در ادبِ اہل حال قوتِ بدنی و عزم
 ثابت و ذکا و ریاستِ طبعیہ او سببِ اُمّتیّاتِ بہین
 امثال و اقران گشت - و جدتِ طبع و رفراست
 ذائع او اگرچہ محمود و تجرّبت زیاد شد - لکن ہرگز
 تجرّبت تہذیب نیافت - ویرانی و ہرج و مرج
 مملکت او را بہ خیالاتِ بزرگِ اناخت بہ د بچوں
 کوششہائے کہ در بابِ اُخراجِ اناغہ کرد - و غیرِ ورنہ
 وے دریں بابِ ملاحظہ شود - مے گواں گفت - کہ غضبِ
 نامِ سلطنت بے جا نبود - بسببِ اینکہ مدّتها بود -
 کہ در حقیقت این امر با او بود - اگر بعد از آن
 استعفا مے کرد - خطرِ عظیم ہم بہجتِ خود و ہم بہجتِ
 ریتے کہ بشجاعت و کاروائی او از جنگِ اعدا خلاصی
 یافتہ بود - داشت + بعد از آنکہ افغاناں را از ایراں
 رائد - و در محاربات با عثمانی فتوحاتِ نمایاں کرد - و
 قہرِ صا و کامل را بہ حیطیہ تصرّت آورد - بہ تہذیب
 و حکمت و دشمنانِ مملکت را درشت ساخت + اسباب
 تشخیرِ ہشدوستاں مرقوم شد - اگرچہ سببِ خرابی
 ہزارہا خلافت شد - لکن شاید بیچیک از سلاطین
 آسیا فتحے بدیں عظیمی با کثر گناہ نکرده اند +
 دولتی کہ از ہشدوستاں یہ جنگ آورد - با عیث
 این شد - کہ بھٹل و اچشتام قدیم ایراں را تازہ
 و مرقوم آں مملکت را بلند آوازہ کرد - و تاخت
 و تازہ کہ یہ بلادِ بھارا نمودند - فقط رہتہ من

و بجه بود به رحمت آراءے - بلکه بر قوت و شهرت
 ملک و ملت افزود - و از حرکت مزوانه که بالمشبه پادشاه
 بخارا و سلطان پند و شتاں کرد - معلوم می شود -
 که استیضاکام بنیان اقتدار خود را در شهرت شمشیر و
 قوت تدبیر می داشت نه در قناعت مشکت و بسطت
 سلطنت - بنام برین اعم ازین که ملاحظه کارهای که در
 اوایل برای ایران کرد - بشود - یا نظر بر شجاعت و
 شہامت و کاروانی که در ایام حیات از وی ظاهر شد -
 کنیم - یا مروت و مدارات که در هر یک از فتوحات
 آشکار کرد - یا کارهای مجزیه که از وی صادر
 گشت - بهر ملاحظه این پادشاه مشتق و سزاوار کمال
 ستایش و تحسین و شایسته و مستوجب نهایت تکریم
 و تمجید است - لکن تفسیر که در اواخر عمر در
 مزاجش پیدا شد - و حوص و بدگمانی که بر طبعش
 غلبه کرد - او را از بے رحم ترین ظلمه ساخت - گویا
 مقدر شده بود - که ایران از همان دشتی که شربت
 حیات یافت - ضربت صاعقه یابد + در همان اوقات که
 مزاج نادر مقتلا به راس اختلال عظیم بود - هنوز
 خیال ترقی و تقویت ایران را در خاطر داشت +
 بشمار مایل بود - که بازار تجارت ملک رواج یابد - و
 مجتبیان می داشت - که اگر جهازهای تجارتی ترتیب
 یابد - باعث ازدیاد دولت و اقتدار ملت و مملکت
 خواهد بود - لهذا به استحضات یکے از انگریزان در دریای

گیلان شروع به این کار کرد - لاکرن این عمل فائده
 به حال ایران نه بخشید - و محسب حسد رُوسیه گشته
 سبب خرابی کارخانه تجارت انگلیز که تازه در آن
 صفحات بنای کار گذاشته بودند - شد و همچنین
 محکم کرد تا سفارین تجارتی در خلج عجم تزیین دهند -
 و چنانکه عادت ظلم به پاک است - محکم کرد - تا
 چونیکه بهجت بنای مرآب ضرور است - از مازندران
 آرند - که مسافت آن زیاده بر شش صد میل است -
 و نه رود و نه کاری باری در عرض این مسافت یافت
 می شود و رعایای دولت مابین بخیر بودند - که باری
 کار که هرگز صورت نگرفت - مدد گشته - تا ده سال قبل
 از این چوب های تراشیده و یکار فرقه در کنار
 دریای بوشر دیده میشد و همچنین محکم کرد - که
 سنگ مرم از آذر بایجان به جهت تزیین سرائی
 کلات و مشهد ببرند - که حمل و نقل آن کمتر از
 چوب های کشتی سبب زحمت مردم نشد - در هزار و
 هشت صد و ده عیسوی مؤلف اوراق جائے را که
 مرم از آنجا می بردند - دید - و هنوز قطعه های
 بزرگ مبرخام تمام در آنجا بسیار است - که بعد
 از فوت نادر کسی مکتفیت نشده است + معدنی این
 سنگ ها در کنار بخیر اوردیه است - و تا مراغه
 بقدر پیچیده میل مساخت دارد و باجمعه یک از دلایل
 قوی که نادر مایل به تربیته تجارت بود - این است

که یک از مجاری معتبر انگیز سه سال قبل از فوت او
 در دشتی که ایران از جود و انجات و محکم و بیداد او
 و ایران بود - باز دوسه او رفته گفت - که مثلثی از
 مال او را در شوریش راستر آباد به غارت برده اند
 نادر محکم کرد - تا آنچه از دس برده اند - یا بکینیم
 مشترد سازند - یا اموال کسانی را که در غارت دشته
 داشته اند - فروخته بهای آل را در عوض بدهند

انتخاب از اخلاق جلالی

لایح دوم در تدبیر منزل

لمعه چهارم در نیاست اولاد

اولاً باید - که دایره لائق - مقتدر المزاج براسه او
 تعیین کنند - چه کیفیت مزاجی و نفسانی در موهود سرایت
 کند - و چون در شریعت حقه و ایدیه است - که تعیین
 راسم در ژوئیه هفتم کردن اولی است - متابعیت آن
 باید نمود - و همانا رحمت در تائید آن باشد - که بعد از
 تامل نامه لائق تعیین نمایند - چه اگر نامه ناملازم
 تعیین کنند - همه عمر آن در گذورت باشد - و ازین
 رحمت رعایت نام کردن از حقوق فرزندان است بر
 پدر + و چون رضاع تمام شود - بناویب او مشغول
 باید شد - تا کسب اخلاق ذمیمه نکند - چه قابلیت ایشان

بر کمال است - و کبیل طبیعت بر ذرات در نفوس مبرکوز
 است - چنانچه سابقاً بیان رفت - و در تهذیب اخلاق
 او بر وجهی که گفته شد - تأسی به طبیعت نموده ترتیب
 بگذاشته - و چون اول آثار قوت نیز حیا است - چنانچه
 گذشت - غلبه حیا دلیل نجابت و فضیلت باشد - پس
 چون این خلقت از مشاهده رود - در تادیبش اهتمام
 زیاد باید نمود - اول تادیبات آنکه او را از صحاحطت
 باصدا که به رذائل موسوم باشند - منع کلی نمایند - چه
 نفوس صبیان بمنزله لوح ساده باشد - و قبول صورت
 بسوالت نماید - بعد از آن او را شرائع دین و آداب
 سنن رباموزانند - و بمواظبت بر آن دارند - و بر اشتغال
 از آن زجر و تادیب نمایند بقدر طاقت و بمقدار قوت
 او چنانچه در احکام شریعت مقرر شده - در سن هفت
 سالگی او را بخاز امر کنند - و اگر در سن ده سالگی
 تزک کنند - او را بضرب تادیب کنند - و او را بمذمت
 اخیار و بمذمت اشرار بخیزات تخریص دهند - و از
 ضرر و تنقیص نمایند - و اگر به حیله اینان نماید - مذمت
 کنند - و اگر به قبیح مبادرت نماید - بمذمت تحویل کنند -
 و تا میسر باشد - سرزنش صریح نکنند - بلکه حمل بر
 سهو کنند - تا موجب جزا است او نشود - و اگر پوشیده
 دارد - بهتکبیر او نکنند - و اگر بتلوار افتاد - در
 خلوت او را تازیخ - بلع کنند - و در فتح آن فضل مبالغه
 نمایند - و از معاودت پشیمانانند - و از تکرار توبیخ و

مُکاشفت را خیر از نماند - که مبادا بسلامت عادت کند -
 و وقاحت در او راسخ شود - بِمُقْتَضَايَ الْاَنَاسِ حَرِيصٌ عَلٰی
 مَا مَنَعَ بر معاودت حریص گردد - بَلِکِهٖ مُحْسِنٌ رَجُلٌ بکار
 دارند - و باید - که در نظر او لذاتِ اکل و شرب و
 لباسِ فاخره را مُسْتَحْتَفِ گزیند - و در خاطرش قرار دهند -
 که جامه‌ای مُنْقَش و مُلَوَّن شَبَدُوْ زان است - و مردان
 باید - که خُود را ازیں مُرْتَفِع دارند - و مَطْمَحِ نظر آب و
 علف ساختن عادتِ بهارغم است - و اوّل آدابِ طعام خوردن
 چنانچه خواهد آمد - او را رِیاضاً موزند - و تَفَهِّیْشِ گنند - که
 غرض از خوردن صحت است نه لذت - و اَعْنَبِ و
 اَشْرَبِ بِمَقْدَرِ اَدْوِیِّ است - که بآن دَفْعِ جُوع و عطش
 گنند - و به چنانکه اَدْوِیِّ را بِقَدْرِ ضرورت و مصلحت
 دَفْعِ مرض تناول باید کرد - اَعْنَبِ و اَشْرَبِ بِنِزْمِ بِقَدْرِ
 سَدِّ جُوع و دَفْعِ عطش باید - و او را از تَفَهِّیْشِ
 در طعام منع گنند - و بِاِقْتِصَارِ بر یک طعام مائل سازند -
 و اِشْتِهَائِ او را ضبط گنند - تا به هر طعام اِقْتِصَارِ
 تواند کرد - و بِلَذَائِذِ مُشْغُوْف نباشد - و گاه گاه او را
 نانِ رَتَبِی دهند - تا بوقتِ ضرورت بآن تواند ساخت -
 و ازیں آداب از غَیْرِ اَعْنَبِ است - و از اَعْنَبِ نیکوتر
 باشد - و شام را از چاشت بیشتر دهند - تا مَرُوزِ
 خواب و کسالت برو غلبه نکند - و گوشت به رَاغِبْتِ اَلِ
 دهند - تا مَحْبُوبِ رُفْل و بِلادت نشود - و از حُلُو و
 مِیُو و اَطْعِمَ سَرِیْعَةً اَلِ اِسْتِحَالَه او را منع گنند - و از

آب در میان طعام خوردن منع کنند - و هر چند همه کس
را از مشکرات اختیار واجب است - در کودکان بحسب
عقل مبالغه بیشتر است - چه به نفس و بدن ایشان
مضر است - و بر غضب و تهور و وقاحت و تکلیف
باعث شود - و این ملکات رویه در او مستحکم گردد -
بلکه او را از مجالس این طائفه بے مضاحت منع باید کرد -
و از سخنان قبیح شنیدن مانع باید شد - و تا از وظایف
آداب فارغ نشود - و تعب تمام نکشد - طعامش ندهند -
و از کارهای پوشیده او را منع کنند - تا بر قیام دیر
نشود - چه هر آینه باعث بر پوشیدن قبیح تواند بود - که
در آن فعل تصور کرده باشد - و از خواب روزه و خواب
بسیار در شب منع کنند - و از جامه نرم و اشباب تنعم
مثل خیش و سرداب در تابستان - و آتش و پوشش در
زمستان اجتناب دهند - و به حرکت و پیاده رفتن و
سواری کردن و ریاضات مناسبه او را عادت دهند -
و آداب برخاستن و نشستن و سخن گفتن چنانچه خواهد آمد
بیاموزانند - و به ترتیب موعود و تزئین و ملائیس زنان
او را زینت نکنند - و انگشتری تا وقت حاجت نرصد -
با و ندهند - و از مفاخرت بر اقوال پدیدار و اشاپ
دنیوی او را منع کنند - و از دروغ گفتن باز دارند -
و بجای از سوگند خواه راست و خواه دروغ ننه کنند -
چه سوگند از همه کس قبیح است - و بحسب شروع اگر چه
راست باشد - مکرده است - مگر آنکه منتظین مضاحت و بی

باشد - و اگر مردان را بسوگند احتیاج باشد - کودکان را
 هیچ احتیاج نیست - و بخاموشی و اقتصار بر جواب و
 در پیش بزرگان مستمع بودن و سخن نیکو عادت کردن
 مایل گردانند - و بزرگ زادگان را احتیاج بدین آداب
 بیشتر باشد - و باید که معلم دیندار و عاقل باشد - و بر
 ریاضت اخلاق واقف - و بطهارت ذیل و وقار و
 بیست و مروت مشهور - و از اخلاق ملوک و آداب
 مجاست و مواصلت با ایشان و محاورت با هر طائفه از
 طوائف مردم با خبر - و باید که دیگر اجناسی چش باشد بلکه
 بزرگ زادگان که آداب کریمه متعلی باشند - با او در
 مکتب باشند - تا ملول نشود - و آداب از ایشان فرا گیرد -
 و بواسطه مشاهده ایشان در تعلیم سخن بیشتر کند - و چون
 معلم او را بضرب تادیب کند - از فریاد و شفاعت منع
 کنند - چه آن شیمه مالیک و ضعیف است - و معلم باید -
 که تا تفسیر ظاهر از مشاهده نکند - بضرب اقدام
 ننماید - و چون بضرب حاجت افتد - در اقل باید - که
 به شمار اندک و الم بسیار باشد - تا عبرت گیرد - و بر
 معاودت جرات نکند - و او را بر سخاوت ترغیب کنند -
 و خطایم دنیوی را در چشم او غوار و حقیر سازند - چه
 آفت محبت زر و ریم از آفت سموم و افای بیشتر است -
 و امام غزالی (رح) در تفسیر کریمه و اجتنابی و
 آن تَقْدِ الْأَضْنَامِ می فرماید - که مراد به افسام زر و
 ریم است - و ابراهیم علیه السلام دُعا فرموده - که مرا

فزونندان مرا از عبادت زر و سیم و دلبستگی بآن دوری
 ده - چه مشاهده جمیع مفاسد محبت آنست - و در اوقات
 غفله ایشان را شخصیت بازی کردن دهند - بشرط آنکه
 مشغول بر تعجب زیاده و ارتکاب قبیح نباشد - و این
 آداب از همه کس مستحسن باشد - و از جوانان نیکوتر -
 و بچوں قوت تمیز در او غالب شود - او را تفهیم کنند -
 که غرض اصلی از اشباب تعلیمی حفظ صحت است - تا
 بدن چندینکس نفس استعداد و آثار بقا حاصل کند - بماند
 پس اگر اهل علم باشد - به ترتیبی که مذکور شد - او را
 تعلیم معلوم نمایند - و اگر اهل صنعت باشد - بعد از آنکه
 از آداب و اجزای شریعت فارغ شده باشد - به تفهیم آن
 مشغول سازند - و اولی آن است - که در طبیعت کودک
 نظر کنند - و از احوال او تفرس جویند - که راستی
 کدام علم - و صنعت بیشتر دارد - او را بآن مشغول
 دارند - هر چه مستغنی کل میسر را خلق که هر کس را
 راستی هر صنعت نیست - بلکه هر یک را راستی
 صنعتی خاص است - و در تحت این سرے است
 غایض - که سبب قوام عالم و انتظام احوال بنی آدم
 است - و حکمای سابق در طالع موقوف نظر نموده اند -
 و او را به هر صنعت که بحسب اوضاع نجومی لائق
 حال می دیده اند - مشغول می ساخته اند - چه هر کس
 که مستعد صنعت باشد - باندک سعه تکمیل آن تواند
 کرد - و بچوں غیر مستعد باشد - سحر او در آن تعطیل

روزگار و تزیین اغمار باشد - و اگر طبعش را طایفه صناعت
 نباشد - و آلات و ادوات مساعد نه - او را بر آن
 ممکن نیست ندارند - و به صناعت دیگر نقل کنند بشرط آنکه
 از تثبیت بر آن یأس نگلی شده باشد - تا موجب اضطراب
 نشود - و در اثنای هر فن ریاضت لائق که تحریک
 حرارت غریزی کند - و بدو حفظ صحت و نفس کشش و
 بلاذت باشد - عادت نماید - و چون صناعت بیاموزد -
 بسبب وجع معیشت از آن انحراف نکند - تا چون عادت
 آن در یابد - در تحصیل آن کوشد - و در دقائق آن صفت
 سبقت گیرد - و نیز بر تعلیمش از کسب جمیل که رشیه
 اشرار است - عادت کند - و به پیشانی که اندر پدر و
 مادر باورسد - اعتماد نماید - چه اکثر اولاد اغویا که
 به شروت پدران مغرور شوند - از تعلیم صناعات محروم
 شدند - و بعد از تقلب روزگار در معرض ضیاع افتادند -
 و چون در اکتساب و تعلیمش بآن مستعمل شود - اول
 آفت که او را متاعیل سازند - و حاصل او را جدا کنند - و ملک
 قریب فوئدان را در میان خدم و حشم نزولیت نکرده - بلکه
 با ثقات بطرف فرستادند - تا بحشونت عیش عادت کرده اند - و
 عادت موسسه و بیلیم همین بوده - و کسی که بضاعت این
 طریق نشو و نما یافته باشد - اصلاح او مشکل بود -
 خصوصاً که بسوق درآمده باشد - چون چوب خشک که
 راست ساختن آن دشوار است - سقراط حکیم را
 چون پیر رسیدند - که چرا صحن لطیف تو با جوانان بیشتر

است؟ ہمیں جواب گُفت کہ و در تزویرت و فخرال
 بآنچه لائق ایشان باشد۔ از ملازمت خانہ و مبالغت در
 حجاب و عفت و حیا و خصال کہ در زنان بیان رفت۔
 تزویج باید نمود۔ و ہنرمندی لائق آموخت۔ و چون بہ
 شوہر رسد۔ در تزویج ایشان با کفوے تعیل باید نمود +
 این است طریق تزویرت اولاد + و چون در اثنای این
 مباحث وعدہ شرح بعضی آداب واقع شدہ۔ رانجاز
 ضروری است۔ و آن آداب اگرچہ مخصوص کودکان نیست۔
 دریں باب مذکور شد۔ چہ وثوق بر قابلیت ایشان بیشتر است +

آداب سخن گفتن

باید کہ بسیار نگوید۔ چہ بسیار گفتن نشانی رخصت
 و دماغ و سخافت عقل و موجب سقوط مہابت و تقلت
 وقع باشد + حضرت عائشہ صدیقہ رضی اللہ عنہا فرماید۔
 کہ حضرت مصطفیٰ صلی اللہ علیہ وسلم کہ طویطہ خوش آواز
 و ما یفطی عن الہوئے بود۔ علیہ افضل الصلوٰۃ و السلام
 التخیات۔ سخن را عنیدال فرمودے۔ برتر ہے کہ در مجلس کہ
 متمادی شدے۔ کہانے کہ بزبان خفایق ترجمان آن حضرت
 جاری شدے۔ توانستے شمرود + ابو ذر غفیر گُفتہ۔ چوں کہ
 را رہینی۔ کہ بے حاجت سخن بسیار مے گوید۔ یقین داں۔
 کہ دیوانہ است + و تا آنچه خواهد گُفت۔ در خاطر مقرر
 نکند۔ بتلفظ نہاورد۔ و محکم گُفتہ اند۔ فکر مہرا اند کہ
 و سخن مکرر نگوید۔ مگر آنکہ احتیاجے ہاں واقع شود۔ و

آن هنگام باید - که از تکرار به تنگ نیاید - و هر کس که
 حکایت کند - اگر چه بر آن واقف باشد - باید که وقت خود
 بر آن اظهار نکند - تا آن کس سخن تمام نکند - و سخن که
 از غیر او پرسند - جواب نگوید - و اگر از جماعتی پرسند -
 که او داخل ایشان باشد - بر دیگران سبقت نگیرد - و
 اگر کسی بجواب مشغول شود - و او بر بهتر از آن قادر
 باشد - صبر نکند - تا آن کس سخن تمام کند - پس جواب
 خود بگوید - و بجهت آنکه طعن در مستقیم نباشد - و تا سخن
 که با او گویند - تمام نشود - بجواب اشتغال ننماید - و در
 محاوره و مباحثه که در حضور او گذرد - چوں باو دخل
 نه داشته باشد - دخل ننماید - و اگر سخن از او پوشیده دارند -
 ایشانرا منع نکند - و با بزرگتران مجلس سخن بکنایت
 نگوید - و آواز با اعتدال بر کشد - نه پست نه بلند - و
 اگر سخن مشکل افتد - به تشبیل روشن گرداند - و بے مضاحت
 به اطناب نگوید - بلکه طریقه ایجاز رسد - و الفاظ غریبه
 و کنایات بعید استعمال نکند - و از فحش و شتم احتراز
 نماید - و اگر احتیاج به تغییر از امری فاحش افتد - به تزیین
 و کنایت ارتقا کند - و از مزایج شنیع که موجب سقوط
 مروت و حدوث استیانت و جالب خف و عداوت باشد -
 اجتناب واجب داند - و در هر مقامی کلام بر وفق
 مقتضای حال راند - و در مکالمه بدست و چشم و آبرو
 اشارت نکند - مگر اشارتی لطیف که مقتضای مقام باشد -
 و خواه بحق خواه باطل اصلاً با اهل مجلس خاصه با بزرگان

و سبب آن بواجب و خلاف نوزرد - و با کسی که مبالغه با کسی
 مفید نباشد - راجح نمکند - و در منظره شرط انصاف نگاه
 دارد - و سخن دقیق با کسی که فهم او بآن نرسد - بگوید - و
 با هر کسی بقدر عقل او سخن کند - چنانچه حضرت رسالت پناه
 صلی الله علیه و سلم فرمود - *سَخِّنْ مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أَيْدِيَكُمْ*
أَنْ تَكَلِمَهُ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عَقُولِهِمْ + و عیسی علیه السلام
 فرمود - *وَلَا تُضَيِّعُوا الْحِكْمَةَ عَنْدَ غَيْرِ أَهْلِهَا تَطْلُوهُمْ* + و
 در محاورت طریق مداومت مزنی دارد - و حرکات و افعال
 و اقوال بیچ کس را محاکات نمکند - و سخن مؤخرش بگوید -
 و چوں پیش بزرگه سخن گوید - ابتدا بچیزه بگوید - که
 بفال مبارک باشد - چوں بقای دولت و دوام سعادت
 و نظایر آن - و از رغبت و نمانی و بهشتان و دوزخ
 شگفتن و شنودن بکلی اجترار واجب داند - و با اهل
 آن مداخلت نمکند - و باید - که شنیدن او از شگفتن بیشتر
 باشد - و از حکیم پرسیدند - که چرا شگفتن تو از شگفتن
 بیش است - گفت - زیرا که مرا دو گوش داده اند - و
 یک زبان - مضمره

یعنی که دو بشنود و یک بپیش گو

آداب حرکت و سکون

در رفتن تعجیل نمکند - که نشان طیش است - و تا آن
 زیاده از حد نکند - که علامت کسل است - و چوں
 مستکبران نخراند - و به شیوه زنان و صفتشان خود را

نمحسباند - و طریقہ اعتدال نگاه دارد - و پیشداد باز پس
 نہ رگردد - کہ آن شیوہ مہمان است - و پیوستہ سر
 در پیش ندارد - کہ آن دلیل غلبہ حزن و فکر است -
 و در مرقوب نیز اعتدال نگاه دارد - و در نشستن پای
 دراز نمکند - و یک پای بر دیگر نهد - و بر زانو
 نہ نشیند - الا در خدمت پادشاہ و استاد و پدر و کسی
 کہ مشایخ ایشان باشد - و سر بر زانو دشت نهد -
 کہ علامت محزون و کسالت باشد - و گردن کج نکند - و
 از حرکات عشت مثل بازی با ریش و دیگر اعضا احتراز
 کند - و انگشت در بینی و دهن نکند - و از مفصل
 انگشت و غیرہ بانگ بیرون نیاورد - و از تشاؤب و تمطی
 اجتناب کند - و آب دهن و بینی چنان نیندازد - کہ
 حاضران مشاہدہ کنند - یا آواز آن بشنوند - و رؤوفانہ
 نیندازد - و بدست و سر آستین و دامن پاک نکند - و
 چوں بہ مجلس رود - فروتر از جایگاه خود و بلندتر از آن
 نشیند - و اگر بزرگ مجلس او باشد - ہر جا کہ نشیند -
 جائز بود - چہ صدر آغشا خواہد بود - و اگر بے وقوف نہ بر
 جای خود نشیند - چوں واقف شود - باز بجای خود آید - و اگر
 بجای خود خالی نیابد - باز گردد - بے آنکہ مضطرب بے کراہتہ بخود
 راہ دہد - و پیش غیر حرم و خدم جزئی و دست برہنہ نکند -
 و از زانو تا ناف بہ پیچ حال برہنہ نسازد - نہ در خلا
 و نہ در ملا - مگر عند الاحتیاج - مثل قضای حاجت و
 غسل و نظائر آن - و در پیش مردم نخسپد - و اصلاً

به پشت باز نیفتد - خاصهٔ رکه در خواب غلط کند - چه
 بایں ہیئت تحفتم سبب زیادتی آں شود - و اگر در میان
 مجلس خواب بر او غلبه کند - اگر تواند برخیزد - و الا
 خواب را به حکایت یا فکرے یا غیر آں از خود دفع
 کند - و اگر با جماعت باشد - و ایشان خواب کنند - یا
 موافقت کند - یا بیرون آید - و حاصل آنکه بر وجه
 مطلوب کند - که مزوم را ازو نفرت و زحمت نباشد - و
 اگر بعضی این عادات بر او ثقیل نماید - تاثل کند - که
 ملامت که بر اشد آں مترتب شود - شیع تر و ثقیل تر
 از تحمل مشقت است در کسب آں *

لمعه پنجم در رعایت حقوق پدران و مادران

پس من بعد از رعایت عقل و نقل مشکر منعم واجب است -
 و بعد از نعم الهی هیچ نعمت در حق فرزندان پس من
 نعمت پدر و مادر نیست - چه پدر سبب صورتی وجود
 اوست - و بعد از آں وسیله تربیت او به تهیه اغذیه
 و ایسه و ضروریات - که سبب بقای او و جلوگیری بکمال
 نشو و نماست - و باز واسطهٔ حصول کمالات نفسانی او
 پس آداب و هنرها و صناعات - و بازاری مشقت و تعب
 جمیع اشباب دنیوی می نماید - و براسی او ذبیحه سازد -
 و آں را باو از زانی می دارد - بلکه بیشتر او بر خود

می نماید - و مادر در سببیت وجود شریک پدر است -
 بآنکه تحمیل مشقت حمل و مقاسات خطر ولادت و آوارج
 طلق کرده - و اول قوتی که سبب حیات فرزند شده -
 خون بدن اوست - و مدتی بدید حفظ و سیاست و نیریزیت
 او نموده - و از فوط شفقت خود را فدای او دارنشته -
 و ازیں رحمت که محبت والدین فرزند را محبت طبعی است -
 و ایشان را در رعایت حقوق فرزندان احتیاج به تکلف
 نیست - بخلاف محبت فرزندان ایشان را - در شرایط امر
 اولاد به احسان بر والدین بیشتر از عکس است - پس
 مقتضای عدالت آن باشد - که پدر والدین را تابع طاعت
 خالق داند - چنانچه در آیات اعجاز غایات و احادیث
 هدایت سمات بجاوسطه از عقیب آن مذکور شده - و چون
 استغنا ساحت الهی از آن متعالی است - که مفلسان
 گوی نیستی در مقابل نعم نامتناهی او بادای شکر
 یا مکافات تواند در آمد - و نهایت اقدام سارکان درین
 راه اعتراف بجز و قصور است - بخلاف پدر و مادر -
 که مجهول احتیاج ایشان ظاهر - پس ازیں وجه حقوق
 ایشان بر رعایت اولی باشد - و بحسب قواعد شریعت نیز
 مبالغه در حق الناس بیشتر از حق الله است - چه حضرت
 حق سبحانه و تعالی بآیه مطلق است - وَ إِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ
 عَنِ الْعَالَمِينَ + قضیه محقق در رعایت حقوق والدین بیه
 ریز تواند بود - اول دوستی خالص بجان - و تعظیم بارخ
 بزمان و ارکان - و امتثال اوامر و نواهی ایشان بقدر

امکان - مادام که موعودی بمُعَصِیْتِ یا قُوْتِ مُضَلَّتِ مُکَلّی نباشد -
 و اگر موعودی به یکے از اینها شود - بر سبیلِ مُجَالَمَتِ مُحَالَفَتِ
 باید کرد - و بر سبیلِ مُجَادَلَتِ - اَلَا در صورتی که شَرَعاً
 و اَرَجِب باشد - اِمَامِ غَزَالِ رَحْمَةُ اللهِ عَلَیْهِ از اکثرِ عَمَلِ نَقْلِ
 فرموده - که در شُبُهَاتِ اطَاعَتِ وَالِدَیْنِ و اَرَجِب است - چ
 جائے مباحات و دُومِ مُسَاعَدَتِ بآایشان در مصالحِ معاش
 پیش از طلبِ بے منت و توقعِ رِعْوَض - مادام که موعودی
 بمُخَدُّورِے نشود و رسومِ اَظْهَارِ خیرِ خَوَاصِّ اِیْشَان در رُسْمِ
 و عَلَانِیَّه - و مُحَافِظَتِ بر وصایای اِیْشَان - خواه در حیاتِ
 اِیْشَان و خواه بعد از وفات - و چوں مُعَقَّقِ پدر را طرفِ رُحْمَاتِ
 رُوحَانِیَّتِ غالب است - و مُعَقَّقِ مادر را طرفِ رُحْمَاتِ
 و اَلْهَذَا تَنْبِیْهِ در حقِ پدران و مَحَبَّتِ اِیْشَان بعد از قُوْتِ
 تَمِیْزِ حَاصِلِ شُود - و حقِ مادران در مبادیِ حالِ مَعْلُومِ گزود -
 و باین سبب مَبِیْلِ اطفالِ بایشان رزیده است - پس ادایِ
 حقِ پدران به اُمُورِے که رُوحَانِیَّتِ بر آں غالب باشد -
 مثلِ اطاعت و دُعا و ثنا اَنْسَبِ باشد - و قَضَائِ حَقِّ
 مادران بِجَسْمَانِیَّاتِ مثلِ بَذْلِ مال و تَرْتِیْبِ اشیایِ معاش -
 و چوں مُعَقَّقِ رُفِیَّتِ است مُقَابِلِ اِیْنِ فُضِیْلِتِ - پس او
 را سه نَدَعِ هم باشد در مُقَابِلِ اَنْوَاعِ ثَلَاثِ - و کسانِ که
 بِمَنْزِلِ وَالِدَیْنِ باشند - چوں اجداد و اعمام و احوال و
 برادرانِ بزرگ و دوستانِ حقیقی - هم مشابِهُ اِیْشَان
 باید داشت - بقدرِ امکانِ مَوَاسَّاتِ بآایشان باید کرد -
 و در حدِیثِ صَحِیحِ است - که رَهْمَتَرِیْنِ نیکو کارِ بها آنست -

که شخص دوستان پدر خود را رعایت نماید - و بویچه که سابقاً ذکر نموده شد - که قربت روحانی نیز معتبر است - با معلم که پدر نفسانی است - همین طریق بلکه زیاده مسلوک باید داشت +

لمعه ششم در سیاستِ خدم

بخدمت عقل خدم - منزله دشت و پای و دیگر جواریج شخص باشد - چه ایشان بکارها اقدام نمایند - که اگر نه ایشان باشد - شخص را به نفس خود متوجه آنها باید شد البته محضه از اعضا که خود در آن اشتغال باید کرد - و اگر نه این طائفه باشد - اسباب راحت منقطع گردد - و از حرکات و ترددات متوالی به هیچ صناعت و فضیلت اقدام نتواند نمود - با آنکه اسباب سقوط وقار و هابت شود - و انواع تعب و مشقت به شخص عائد گردد + پس باید که ایشان را و دایع الهی دانسته شکر و حمد ایشان واجب داند - و با ایشان طریق رفی و مدارات مسلوک دارد - و زیاده از حد اعتدال ایشان را کار نفرماید - و اوقات راحت برای ایشان تعیین کند - چه هرگز ایند ایشان را نیز ملال و کلال و ضعیف باشد - و دواعی طبیعت در حالت مرکون - و ملاحظه باید کرد - که در بحر فطرت میان او و ایشان اشتراک است - و شکر آنکه حق تعالی ایشان را مأمور او داشته بجا باید آورد - و بر ایشان بفرمایند چنانچه حضرت صمیم مکارم اخلاق علیه الصلوٰۃ و التحیات

مِنَ الْمَلِكِ الْخَلَّاقِ فرمود - در ماکول و مَبْنُوس ایشان را
 با خود برابر باید داشت - و چوں کس را برای خدمت
 قبول کند - باید - که اولاً به اِمْعَان نظر ملاحظه حال او
 بکند - و اگر بجزیره درین باب میسر نشود - بفرست
 کیاست را شناساند نماید - و اصحابِ صور متخالفه و تخطیبات
 متفاوت را راغبیت بکند - چه غالباً خلق تابع خلق است -
 و خلاف آن نادر - و حکمای قوس گفته اند - نیکوترین
 چیز از زشت صورت اوست - و در حدیث نبوی است
 اُتِلَبُوا الْخَوَاصَّ عِنْدَ حَسَنِ الْوُجْهِ فرموده - که چوں
 رسول بجای فرستند - باید - که نیکو نام و خوب صورت باشد
 چه حسن صورت اول نفیقه است - که از شخص رسد -
 و در حدیث دیگر است - که همه پیغمبران خوب صورت و
 خوش آواز بوده اند - و باید - که از مغالان چوں احوال
 و اخرج و اقرع و ابرص و نظائر آن اجتناب نماید -
 و چوں امارات کیاست از خادم مشاهده نماید - باد اجتناب
 باشد - چه در اکثر حال حلیت و مکر باری خصلت باشد - و
 جای بسیار باندک عقل درین باب بهتر از عقل بسیار
 با وقاحت است - چه جای بهترین خصلتهاست - و خادم را بکاریکه
 اثر قابلیت آن در او مشاهده و آلات آن او را مساعد
 و طبع او بآن ملائم باشد - مشغول باید کرد - چه هر کس
 را قابلیت کاریست - و همچنینیکه از اسب حراشت نباید - و
 گاو کز و فر را نشاید - از هر کس غیر از آنچه قابلیت آن
 داشته باشد - چنانچه نتوان داشت - و چوں بخادم کارے

مُرجوع کنند - بظهور اندک خطی او را از آن کار معزول
 نباید کرد - چه این فعل مُتَنَهِّکَان و کوتاه بینان است -
 و هر آیین به بعد از عزل او بدلی باید - و نتوان دانست -
 که بدل بهتر از او باشد یا بدتر - و در دل خدم مُقتَر
 باید داشت - که ایشان را جدائی از او به هیچ وجه در حساب
 نیست - تا هم به معرفت نزدیکیتر باشد - و وفا و کرم لائق تر -
 و اسم مُوجب مزید رُحمت ایشان - تا شرط هوا داری و
 جانشیناری - تقدیم رسانند - چه هرگاه که دوام اختلاط
 خود با مخلُوم تصور نماید - خود را در مال و اسباب شریک
 او داند - و نعمت و مُکنت او را نعمت و مُکنت خود
 شناسد - و چوں داند - که علائق ایشان مستحکم نیست -
 و بآئندک چه چه قابل زوال - خدمت او را عاریت شمارد -
 و شرط اِشفاق بجا نیابد - بلکه از براسی روزی مفارقت
 ذخیره جمع کند - و اضل در خدمت آنکه باعث برآں
 محبت باشد - نه ضرورت - تا خدمت عاشقانه کند -
 نه مزدورانه - و بعد از آن باعث رجا باشد - نه خوف -
 تا چوں محتبانه نباشد - براسی مزدورانه باشد نه مطلوبانه -
 چه هرگاه کسی را به تحلیف بر کارے دارند - البته او را
 ذوق باطنی بآن کار نباشد - و بقدر دفع ضرر برآں اقدام
 نماید - و باید - که مصالح خدم را بر مصالح خود مقدم دارد -
 و کوی سازد - که کارها که بایشان مُتعلق است - از سر
 نشاط کنند - نه از روی ملالت و کُزه - و در اصلاح حال
 ایشان مراتب نگاه باید داشت - و ایشان را بظلمت امیدوار

و از قتر خائف باید ساخت - و اگر یکی از ایشان بعد از
 تویر گناه مراجعت نماید - بَعْقُوبَاتِ لَارِقَةِ او را گوشمالی
 باید داد - و بمحززد راین ازو تومید نباید شد - و اگر بتکرار
 تجارب معلوم شود - که قابل اصلاح نیست - او را برودوی
 طرح باید کرد - تا بمجاورت او دیگر خدم فارس نشوئند - و
 بنده از آزاد بخدومت اولی است - چه میل بنده بانقیاد
 و اطاعت و تادب بانحلاق و آداب سید بیشتر است - و
 و هم انقطاع کمتر - و از طبقات خدم و عبید آنکه در او
 عقل و نطق و حیا و جلالت بیشتر باشد - برای خدمت
 نفس تعیین کنند - و آنکه رعفت و کفایت و کسب در او
 بیشتر باشد - برای تجارت - و آنکه قوی تر و بر افعال
 شاقه صبور تر - برای عمارت - و آنکه بیدار تر و بلند آواز تر -
 برای حراست - و اصناف بشدگان سه اند - یکی حُر به طبع -
 و دیگر عبید به طبع - و رسوم عبید به شهوت - و اول را
 بمنزله اولاد تربیت باید کرد - و رسوم را بمنزله دواب و
 مواشی - و رسوم را بقدر ضرورت به دایم مشتهیات نگاه
 باید داشت - و بحسب مضامین کارها فرمود - و از اصناف
 اُمم عرب به نطق و فصاحت و دما ممتاز باشد - و اما
 به جناس طبع و قوت شهوت موصوم - و از ایشان حبشه
 به وفا و ثبات قدم معروف اند - اما به کبر و عدم تحلل
 بموان موصوف - و عجم به عقل و سیاست و لطافت و کیاست
 ممتاز - اما به کجکلت و حرص و نفاق منجاز - و روم به وفا و
 امانت و کفایت موصوم - اما به محلل و نوم موصوم - و هند

تقوتِ حدس و وهم و چشتی و چالاکي موصوم اند - اما بسبب
 محب و حقد و مکر موصوم - و تزک بشجاعت و خودت
 خدمت و محسن منظر مذکور - اما بغدر و فساد و قسادت
 و بے حفاظی مشهور +

مغرب در بعضی لواحق

سمتِ اولی در وصایای افلاطون

مے گوید - خدای را بشناس و حق او زنگاه دار +
 و همیشه بهمتِ خود را بر تعلیم و تعلم مقصور دار و اهل
 علم را بکثرتِ علم را متحال کن - بلکه بلجنبان از شرور و
 فساد اختیار کن + و از حق تعالی چیزی میخواد که زوال
 را بمنفعتِ آل راه باشد - بلکه از و باقیاتِ صالحات طلب
 کن + همیشه بیدار باش - که شرور را اسبابِ بسیار
 اذیت + آنچه نباید کرد - باززدن میخواد + و بدانکه انتقام
 الهی از بنده نه بر طریقِ غضب است - بلکه بطریقِ تادیب
 و تنزیب است + به تمنای حیاتِ بایسته قانع مباش -
 تا موتی شایسته آل مقصم نباشد - و حیات را شایسته
 مشمر - مگر آنکه وسیلهٔ اتساعِ خیر باشد - بخواب و آسایش
 میل کن - الا بعد از آنکه در سه چیز مجاسهٔ نفس
 کرده باشی - یکم آنکه تا ازل کنی - که در آل روز هیچ خطا

از تو واقع شده یا نه - دوم آنکه اندیشه کنی - تا در آن
 روز هیچ خیر انساب نموده یا نه - سوم هیچ عمل به تقصیر
 قوت کرده یا نه + یاد کن که پیش از حیات چه بودی -
 و بعد از آن چه خواهی شد + هیچکس را از یاد ما نمیکن - که
 کارهای عالم در معرض تغییر و زوال است + بد بخت
 آنکس بود - که از تذکر عاقبت غافل بود - و از گناه باز
 نایستد + مزایای خود را از چیزهای که از ذات تو خارج
 باشد - مساز + در ابصار خیر مستحقان موقوف سوال
 ایشان مباش + حکیم مشرک کسی را که به لذت از لذات
 دنیوی شاد شود - یا از مصیبت جزع کند + همیشه یاد
 مرگ کن - و بزرگان عبرت بگیر + حساست مردم از
 بسیاری سخن بے فایده او بود - و از اخبار بجز بیکه از
 پیغمبر رسیده باشند - را شناس - و بدانکه کسی که شر بر کسی
 خواهد - نفس او قبول شر کرده باشد + باز اندیشه کن -
 آنگاه بگو - آنگاه فعل آور + دوست همه کس باش -
 زود بخشم مرو - تا غضب عادت تو نگردد + حاجت
 محتاج بفرما میفکن + ع چه دانی که فردا چه حادث شود؟
 اگر رفتار را معاونت کن - مگر آنکه بخوای بد رفتار
 باشد + تا سخن هر دو خصم فهم نمائی - محکم میان ایشان
 کن + بقول تشا حکیم مباش - بلکه بقول و عمل
 هر دو باش - که رحمت قوی در پس جهان ماند - و
 رحمت عملی بدان جهان رسد و آنجا ماند + اگر در نیکی
 رنجی بری - رنج نماند و نیکی نماند - و اگر از بدی

لذتے بابی۔ لذت نماند۔ و بدی ماند * ازاں روز یاد
 کن کہ ترا آواز دہشد۔ و از آلتِ اجتماع و طلق محروم
 باشی۔ نشنوی۔ و نگوی۔ و نتوانی یاد کرد۔ یقین دال کہ
 متوجہ بجائے شدہ کہ آنجا نہ دوست شناسی نہ دشمن۔
 پس اینجا کسے را بنقصان موصوم مدار۔ و جائے
 خواہی شد کہ خداوندگار و بندہ یکساں باشد۔ پس اینجا
 تکبر مکن۔ توشہ مہیا کن۔ کہ چہ دانی کہ ریحیل کے
 خواہد شد * بدانکہ از عطایای الهی بیچ ریحیل بہتر
 از حکمت نیست۔ و حکیم کسے است۔ کہ فکر و قول
 و عمل او متوافق باشند * نیکی را کمکات کن۔ و بدی
 را در گزار * در بیچ کار از کارهای بزرگ آں عالم
 ملالت منماید۔ و در بیچ وقت تہاؤن مکن۔ و از خیرات
 تجاوز جائز مدار * بیچ سبتہ را در انساب حسہ وسیلہ
 مساز۔ و تزکی اولے بہجت سرورے زاعل مکن۔ کہ
 از سرورے دارم اعراض کردہ باشی * حکمت را دوست
 دار۔ و سخن محکمہ شنو * ہوائے دنیا از خود دور کن۔
 و از آداب سنوڈہ امتناع مکن * در بیچ کار پیش از
 وقت شروع مکن۔ و چوں بکارے مشغول شوی۔ از
 رویہ فہم و بصیرت اشتغال کن۔ ہوا نگری معجب مباش۔
 و از مصائب شکستگی و خواری بخود راہ مرہ * با دوست
 معاملہ چنان مکن۔ کہ بحاکم محتاج شوی * با دشمن معاملہ
 چنان کن۔ کہ اگر بحاکم عرض رود۔ ظفر ترا باشد *
 با بیچ کس سفاہت مکن۔ و با ہمہ کس تواضع کن *

بیچ متواضع را حقیر مشمر + در آنچه خود را مغرور
داری - برادر خود را ملاست مکن + به بطالت شاو مان
مباش - و بر سخت اعتماد مکن - و از فعل نیک پشیمان
مشو - با هیچکس جدال مکن - همیشه ملازم سیرت عدل
و مواظب خیرات باش +

سمت دوم در وصایای ارشطاطالیس

مترجم کتاب سر الاسرار که بامر مأمون خلیفه کتاب
مذکور را از گفت میونانی بعربی نقل کرده - در صدر آن ترجمه
می گوید که چون ارشطاطالیس که وزیر اشکندر و استاد
او بود - بواسطه سیری و ضعف از ملازمت او تخلف
نمود - و اشکندر بر بلا و عجم راستیلا یافت - و در میان ایشان
از باب عقل و کبیاست و اصحاب بخت و شجاعت بسیار
بودند - و در انقاس ایشان خوف و خلیل سنگ بود -
و راستیصال ایشان از قانون عدالت و مروت دور
می نمود - در امر ایشان متعجب شد - و کتابت ارشطاطالیس
نوشت مشحون بقانون تلطف و لطف و در آن اثبات
معنی درج کرد - که بواسطه لغت از دولت مجاوره بپای
جبریت در امور بخاطر راه می یابد - از جمله درین صورت
در حکمات مضائق بے نور تدبیر خاطر مشرق حکیم بیرون
شدن متعذر است - هر وجه که میسر باشد - که سعی در
نظم اسباب ملاقات فرمایند + ارشطاطالیس در جواب
نوشت - که همانا رای فرزند جلیل و سلطان زبیل را

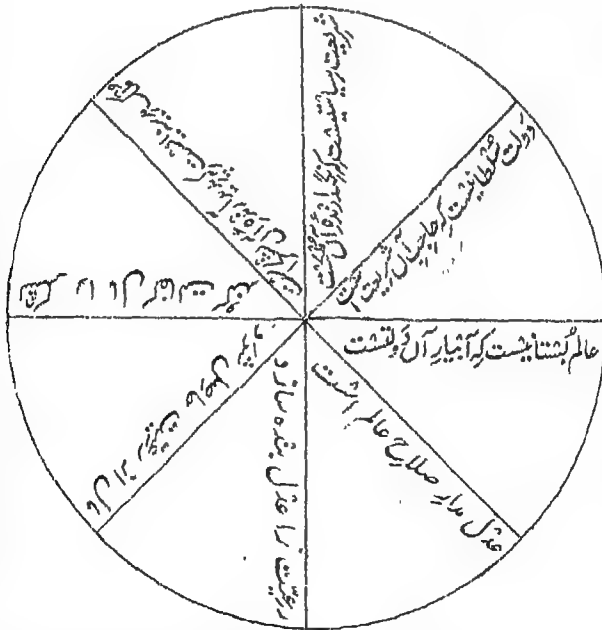
معلوم باشد - که تحلف از خدمت نه بنا بر عدم رغبت
بصحبّت اعلیٰ - بلکه بنا بر پیری و ضعف بنییه و قنوت
قوی است - و چون مصاحبت میسر نیست - درین رساله
دستورے بیان کنم که در جزئیات بآں رُجوع مکنی - و
بآں از صحبت من مشتغلی شوی + انا امرای عجم و فضلاء
ایشان - بدانکه اگر توانی که ایشان را هلاک مکنی - تغییر آب
و هواے ایشان نمیتوان کرد - و هرآینه شنبیه ایشان
پیدا شود - پس چند کن - که ایشان را باخسان بنده
نمود سازی - تا همه مخفی شوند - و از همه بندگان تو
مطیع تر باشند - بعد از آں می گوید - پادشاهان چهار صنف
اند - یکی آنکه با خود و رعیت هر دو سخی باشد - دوم آنکه
با خود سخی باشد - و با رعیت لئیم - رسوم آنکه با رعیت سخی
باشد - و با خود لئیم - چهارم آنکه با خود و رعیت هر دو
لئیم باشد - و رتبه اول بارتفاق محمود است - و رتبه دوم
و چهارم بارتفاق مذموم - و در رتبه رسوم خلاف است -
و محکماے عهد بر آند - که محمود است - و محکماے فرس بر آند -
که محمود نیست - بلکه مذموم است - و سخاوت آنست - که بقدر
حاجت اهل استحقاق برسانی - و هر که ازین مرتبه تجاوز نماید -
و بحد افراط گراید - از سخا بانشراف انحراف یافته باشد - و هر
پادشاهی که بزیادت از آنچه ممکن است او باشد بخشندگی
نماید - البته سبب فساد ملک او شود + اے اسکندر ابا
تو بارها حقیقت ام که اصل در سخا و کرم و بقای ملک
آنست - که طمع در مال مردم مکنی - و از جنایه سخا و

کرم آنکه ستم جائز نداری - و از غیب پویشیده مردم
تفتیش نمکنی - و از افعای که با گسے روی - یاد نمکنی - و
تأمین فضل و احسان بآن است - که نیکان را گرامی داری -
و با مردم گشاده رو باشی - و جواب بحشب مردم بگوئی -
و از خطای جاهلان در گذری - آے اشکندر ! عقل مایه
تدبیرات و آیین کمالات و نقائص است - و اصل همه
فضائل و اول آلاء عقل محبت نام نیک است - چه از
سلطنت و ریاست لذتها مقصود نیست - بلکه مقصود از آن
نام نیک است - چه هر پادشاه که دین را تابع خود دارد -
و استغنائ ناموس الهی کند - ناموس الهی او را بکشد -
آے اشکندر ! باید - که پادشاه بلند همت و صاحب رای
و فصیح و شیرین زبان و بلند آواز باشد - و سخن کم
گوید - و به اراذل نه نشیند - و بچوں بیرون آید - زینت
لایق منصب سلطنت بکار دارد چنانکه از دیگران ممتاز
باشد - و رعایت بازرگانان که از بلاد بعیده بمملکت او
آیند - واجب داند - تا موجب انتشار صیبت جمیل و میل
قلوب و کثرت تردد تجارت شود - و بآن سبب مملکت مشهور
گردد - و باندک مساعدت که بایشان کند - نفع بسیار یابد -
و خنده بسیار نکند - چه کثرت خنده کمیت و وقار را از
دلمانا برد - و حمود پیری و ضعف حرارت غریزی شود -
آے اشکندر ! در شهوت حریص مباش - که آن از خواص
خنازیر است - چه فخر باشد در چیزے که حیوانات خرسیه
در آن بر تو رانج باشند ؟ و افراط در آن مؤدی

بِضَعْفِ بَدَن و تَقْصَانِ عُمْرِ است - و بسبب کسب اخلاق
 زنان + از احوال مشکینان و ضعیفان غافل مباش - و
 تفقیر احوال ایشان واجب داند - که موجب رضای خالق
 و جذب مملوک خلایق است + محبوب و غلات ذخیره کن -
 تا در خشک سال به وصله نشینند + چنان کن که اهل
 صلاح از تو ایمن باشند - و اهل فساد خائف + آه
 انسکندر ! ترا بارها وصیت کرده ام - باز تاکید میکنم -
 که در خون ریختن دیر مباش - که اهلک حیوانات مخصوص
 بحق است - و حقیقت حال بجز علام الغیوب کس را معلوم
 نیست - و شاید که بسبب تهمت که شخصی از آن بری باشد -
 یا او را در اقدام بدان جرم عذر باشد - قتل او روا
 داری - و چه جرمی اضعب ازین باشد ؟ و از هر مفسد
 اکبر یعنی راذربس عکبر السلام بمن رسیده - که چوں مخلوق
 قتل دیگری کند - ملائک آسمان در حضرت باری ناری کنند -
 که فلان بدو تو در قتل بدو دیگر بتو تشبیه کرد - اگر آن
 قتل بقصاص باشد - حضرت حق فرماید - که او را بچشم من
 بحق قصاص گشته - و اگر بظلم باشد - فرماید - لعنت و
 جلال من که خون گشوده را صباح کردم - پس ملائکه در
 هر تشییع و استغفار دعا به بد او کنند - تا زمانه که
 بقصاص رسد - و این بهترین حالی او باشد - و اگر خود
 دیرد - نشان غصب خدا به قاتل باشد - چه بعد از دید
 و عقاب شدید و اصل شود + زکمت عهد کن - و سوگند
 اصلاً یاد کن و چوں یاد کردی - هیچ وجه از آن برنگرد -

کہ مملکت بسے از سلاطین گوناں بشامت سوگند دروغ
 و نقض عهد بفساد انجمید و بر چیزے کہ از تو قوت شود
 تا سفت نمائے۔ کہ شیمہ چنبیاں و ناقصان است و اہل
 مملکت خود را بکسب فنون علوم امر کن۔ و کسے را کہ
 در علم فارغ شده۔ بمزید رعایت و تزیینت مخصوص دار۔
 کہ این خلعت سبب زیادتی محبت تو در دلها شود۔ و
 موجب رونق ملک و بقای ذکر جمیل۔ و پادشاهی یونانیان
 بیاہن ہمیں دو حضرت دوام داشت۔ چہ ایشان رعایا را
 بہ تحصیل علوم امری فرمودند۔ بموتی کہ دختران در خارج
 پدران فرائض و آداب نوامیس و مجملہ اصولی طب و
 نجوم می دانستند و از دست کسی کہ معتد تو نباشد۔
 چیزے مخیر۔ و از محافظت خود غافل مباش و آن قصہ
 را فراموش مکن۔ کہ پادشاہ ہند تخت از برای تو فرستاد۔
 و از مجملہ آن کینیز کہ بود۔ کہ او را از مطلق ولایت برادر
 پرورده نمودند۔ تا طبیعت او قریب با فاعی شدہ بود۔ و
 غرض ایشان از آن قصہ تو بود۔ و من این حال را
 بفراست دریافتم۔ و ترا تنبیہ کردم و آے اشکدر! بیک
 دلیل حکم مکن۔ و چون دلائل متعارض شوند۔ میل بطرف
 احوط کن۔ آے اشکدر! عدل صفاتی از صفات الہی است۔
 و بعدل آسمان و زمین قائم شدہ۔ و بعدل پیغمبران مبعوث
 شدہ اند۔ و عدل صورت عقل است و بعدل مالک قلوب
 و رقاب تو آن شدہ۔ و اہل ہند گفتمہ اند۔ عدل سلطان
 بہتر از خصم زمان است۔ و سلطان عادل انفع است

از مظهر و اہل - و در بعضی احوال بشریانی رفته بود - کہ
 ملک و عدل دو برادر اند - کہ بیچ کدام را از آن دیگر
 راستتر نیست + بعد از آن مے گوید - کہ کیفیت ارتباط
 اسباب نظام عالم بہندہ بگر در صورت دائرہ شریفہ و صبح
 مے گنم - تا صورت توالی و تشابہ ایشان محسوس و مشاہدہ
 گردد - و زہدہ را این کتاب و خلاصہ مطالب آن را این دائرہ
 است - و اگر بقیہ آن بتوفیق استاد مے کافی مے شود +
 صورت دائرہ را این شے +

تذکرہ مصنف

ملا جلال الدین دہلوی فاضلیست در زبان عرب - و
 کاملے است بہ زبان فارس - صاحب تصانیف کثیر المنافع -
 چنانکہ از اس مجملہ یکے ہمیں لوامع الاشراق فی مکارم الاخلاق
 مشہور بہ اخلاق جلالی است - کہ بعد سلطان نصرۃ الدین
 حسن بیگ خان باریز عاصی صاحب عالم و عالمیان سلطان
 طویل ولی عہد شاہ موصوف بسلک تخریر کشیدہ ❖

انتخاب از رُعات میرزا
 غالب۔ رُعات میرزا قاتل
 و انشاء بہارِ عجم
 مکتوبات بخدمت بزرگال
 از رُعات میرزا غالب
 عریضہ اول

جناب عالی ! امروز کہ آدینہ روز سیزدہم از اپریل است۔
 فرصت نامہ نگاری یافتہ ام۔ و عذرِ تفسیر می خواہم +
 زحمت مباد۔ کہ لارڈ ولیم گونڈس بیٹنٹنک بہادر۔ بروہ
 بست و ششم از مارچ بدیں دیار رسیدہ بکوٹھے رسیدنی

فرود آمد - و بعد از دو روز لشکر و بازار لشکر را بدشت
 جمعیت از هم گسست - و مردم را برفتن دستور داد -
 از آن مجتهد بخیارم خاصه به شتمله روان شد - صاحبان رسکڑ
 جا بجا در شهر رحمت اقامت افکندند - مولوی محمد محسن و
 مولوی سید محمد دو شباً روز غنکدو راقم را آرامگاه داشته
 کاشانه در خور گنجینه خویش به همشایگی کوپه رسیدن
 بکرایه گرفتند - و در آنجا فرود آمدند + شاه دهنی با نواب
 عالی جناب نه پیوست + رفیق صاحب رسکڑ بهادر بهمناب
 صاحب رسیدن بهادر به بازگاه خضروی و رسیدن مختاران
 شاهی بمختور گوزنری صورت بست + سپس پنجم ابریل
 صلا بار دادند - و گروه گروه مردم پایه به پایه زمین
 بوسیدند + رسم منع نذر از میان برخاسته بود - و نیز
 پوزشته به سزا قرار نیافته - هر کس درخواست نذر گزرا نید
 و هر کس خواست - همان گوزنش بجای آورد + نخستین بار
 نواب فیض محمد خاں بهادر مرزبان + محجّر با برادران و پسر
 خود سعادت بار اندوخته یک صد و یک اشرفی پیش کشیده
 و به قبول نذر و عطایه خانم الماس نگین پهنر نشاء
 افروخته + دویس بار از جاگیر داران و گز - مثل نواب
 ابرین الدین خاں و اکبر علی خاں و دوندی خاں + زمین
 پس امرای شاهی و عمائد و وکلا و کار گزاران و قترای
 سزکار - بویا باد - که در این هنگامه میر حامد علی خاں
 داماد اعماد الدوله میر فضل علی خاں نیز ملازمت حاصل
 ساخته - و دست اشرفی نذر کرده و به یاقین انگشتی آبرود

یافتہ + دیگر چه نویسم - که مقصود مجز را پس قدر اظهار
نموده است +

عریضه دوم

خداوند رحمت سلامت! جوهری عرض جوهر بے آرمی
کرد - آبرو و عهده وفا بود + هر چند چو من را نسزد
به ملازماں زحمت بے حساب دادن و پا از جادو ادب
فراتر نهادن - اما چه کنم - که چاره مجز را برام ندارم -
بے کسی عذر خواه گشتن من است - ای دل صریح
حق پرستان در اں می نگرم - که ملازماں کس فرستاده اندر جیت
و پیرا لال را محصور بخوانند - و در انجمن بنشانند -
و آنگاه مرا یاد فرمایند - تا بیایم و سر کلاه گفتگو بشایم +
آنچه گفته آید - ما حاصل آں همه حرف و سخن ایں باشد -
که اسد اللہ دام پرست شما و سر رشتہ توانا پیش بدست
شما است - حالیا از اندوه تنگدستی دل ریش و درمانده بکار
خویش است - دستش گیرید و بیک هزار روبروید و دیگر
بکارش آئید - سخن شما ضائع نخواهد رفت - و مسودمند
خواهد بود - ہم بر ایں بیچاره و ہم بر ایں شما + چه
خوش باشد - که ہم را امروز عیار ایں اتفاق نیز گرفته آید -
تا هر چه پس ایں پرده زمان است - روئے نماید + پرزاده
جواد ادب + در یوزه گمر اسد اللہ +

عریضہ سوم

بختِ نیت جنابِ نواب صاحبِ رقبہ و کعبہ دو جہاں
 مدظلہ العالی ! آدابِ کودنش سجا آورده معروض میدارد۔
 بنده امروز آہنگِ ملاقات یکے اند صاحبانِ انگریز دارد۔
 لیکن از آنجا کہ مشکش بیرونِ شہر در چھاؤنی قریب بارغ
 محلدار خان است۔ رہی از سطوتِ آفتاب مُرداد خیلے
 ہراسان است۔ اگر پاکی عنایت گردد۔ در سایہ عطفِ
 رگرمی ارہ رگرمے مدعا تواند گردید۔ مگر ایتناس اینکہ وقتِ
 ملاقات دوپہرِ روز بر آمدہ قرار یافتہ است۔ بہماراں فرماں
 باید داد کہ ہرگاہ آدمِ قلائی بیاید۔ پاکی ہتپایے او ہرند۔
 چہ آل وقت جناب در خیابِ راحت خواہند بود + رزیدہ
 جز تسلیم چہ عرضہ دارد۔ فقیر اسد اللہ +

از انشاء بہارِ عجم

عریضہ چہارم

دشگیر بے دشت و پایاں ! دشتِ دشتیاری کشادہ باد!
 دیر است۔ کہ دشت بُرد سرِ بختِ روزگار دشتِ این بیدشت
 یکدشت شکست۔ پیش آنکہ چوں دشتار دشت بر سر نہاد۔
 دشتے بختبارید۔ و روبروے ہر کہ بدستور دشتوانہ دشت
 بر دشت گشتہ دشتے نہ سپردہ۔ چوں زبردست دشتوان

بالا دشت را دشته داد که دشتگیرے ہر دشتے تواند نمود۔
 دشت پیش آورد۔ اینکہ کارے از دشتم آید۔ ششتر
 دشت دشت بدشت یک دشت است
 دشت دشتی و دشت را دشتور

عریضہ پنجم

عالی جاہ! از نوشتہ کلاب راے دریافت شد۔ کہ ہنگام
 درخواست پاشخ نیاز نامہ بر زبان گرامی رفت۔ کہ اکتوں
 خاکسار را ہاں خدا یگانہ چہ سرکار۔ کہ خامہ گوہرے
 ہنامش ریزد۔ ہرچہ گزردہ دل گردید۔ گناہے نداشت۔
 کہ شایان چنیں سزا باشد۔ آدمم بر اینکہ اگر چہ
 سرزدہ باشد۔ گذشتنی است نہ رگفتنی۔ چہ بزرگان گاہے
 گناہ از خوداں ندیدہ اند + بیت

کم گناہے گناہ من باشد
 پیش آل بخشش از شمار افول

عریضہ ششم

والا جاہ! سائر خداوندی پایندہ باد! نیاز بندگانہ پایانے
 ندارد۔ کہ گزارد۔ ناچار بدل پیورده اند کے از آنچہ نوشتنی
 است۔ بروے خامہ سے سپارد۔ و آل این است۔ کہ
 دی پاسے از روز برآمدہ پیکے رسید از اختر مگر۔ مژدہ
 رسانید۔ کہ از سرکار والا ہمگی کار و بار نام زوم گردید۔
 اکتوں زود رسیدنم باید۔ چوں سامانے ندارم۔ سخت لاچارم۔

اگر کوششِ گرامی بجائے تو آند رسانید - بروے کار آید

مکتوبات بجانب همسرال

از رفعت میرزا غالب

نامهٔ اول که از دہلی بہ برادرِ خود
میرزا علی بخش خاں نوشتہ ہو وند

برادر صاحبِ دہلیان گرامی تر از جان سلامت !
مداری خاں مے رسد و نامہ را مے رساند - آنچه از
کلاسے نا رواے من در آنجا باشد - بوسے و بسپارند -
و نیز آنچه نزدِ متا حقہ برادر و دیعت است - ہم ہنام
رگرفتہ رہمانند و شنبیدہ مے شود - کہ ثواب بدہلی مے آید -
بارے از صدق و کذب را بس خبر رقم کنند - و نیز آنگی
دہید - کہ شما نیز ہمپاے ثواب مے رسید یا نہ ؟ من
آں مے خواہم - کہ اگر خبرِ عزیمتِ ثواب دروغ بودہ باشد -
خود بہ قیروز پور رسم - و شرفِ قدم بوسِ عظمِ عالی مقدار
و مسرتِ دیدارِ شما دریاہم و عمر و دولتِ روزِ افروں
باد !

نامه دومی بنام شیخ امیر الله سرور تخلص

حضرت سلامت! رسیدن دلتواز نامه دل را تنومند و
 شاخ آرزو را برومند ساخت و رگه از تا رسیدن پاسخ
 نامهای خویش می گنید - و از خدا شرم ندارید - من خود
 از جانب شما رنگانی داشتم - که کجایید - و چه در سردارید -
 بارے پزده از روی کای شما بر گر فتم و دانستم - که
 یک چند مرا فراموش کرده بودید - ناگاه و زود جناب مولانا
 شراب علی صاحب بدها بقیه اتفاق افتاد - شنیدید - که غلانی
 از سخت جانی هنوز زنده است - مهر کن و بچندید - خواستید -
 که بنامه یاد آورید - از فراموشی روزگار گذشته اندیشه
 کردید - لاجرم دروغی چند برهم بافتید و آن را دیباچه
 نامه ساختید - بهر حال دیر بمانید! و از دهر جز نیکی
 نه بینید! و به پای می بلند رسید! از حال من پرسیده اید -
 چه گویم - که بگفتن نیوزد - چنانکه گفته اند - **فرو**

شکسته دل تر از آن ساغر یگورینم

که در میان غار آگنی ز دور رہا

خیره سرو آشفته رای - نه زبان سخن رای - و ز دل
 از سراپگی بر جای - چهار سال می گذرد - که منقده
 باجلاس کوشل در پیش است - و دلم از فقره زیم و
 امید ریش - محکم که قطع خصوصیت تواند کرد - بر نیامده -
 و هنگام بپای رسیدن تیره شب نامیدی در نیامده -
 حالیا بر آن سرم - که پخوان مجزو اعظم کوشل اشرف الامرا

لارڈ رقیتم گوندس بیٹینگ بهادر بدیں دیار در آید۔ بہ دانش
در آویزم۔ و داد خواہم۔ و راستہ عالی صدور حکیم اخیر کنم۔
گروہی بر آند۔ کہ نواب عالی جناب بہ دہلی نخواہد آمد۔
و ہم از آن رہ گذرما بہ انجیر خواہد رفت۔ اگر پنجین است۔
بدامن و روزگار من! و آوہ از دورے راہ و درازے
کار من! خواستہ اید۔ کہ نتائج طبع والای شما بشگرم۔
و از سراویدہ مایہ کام و زبان خود بہ شما از مغالہ فرستم۔
فروخت آن سگی؟ و دماغ آن کو؟ آمد آید نواب گوزر و
دیزور اخبار از ہر در۔ ترتیب افراد مقدمہ و تمہید
نگارنش حال۔ سنجیدن اندیشہ مایہ رنگارنگ۔ و سگاییدن
اندازہ بیایں۔ آن مایہ دشتیاری و فطحتی اسی چشم از کسے
ندارم۔ کہ چوں درقہ انشا کردہ باشم۔ نقل آن تواند
بزداشت۔ یا چوں دفترے از بہر نگارستن پریشاں کنم۔
آن اوراق پراگند را فراہم تواند کرد۔ بہر رنگ چند روز
دیگر معاف دارید۔ و تا زمانے کہ بمن پیوندید۔ گاہ گاہ بنام
زنگ زدایے آیینہ و داد باشید۔ اوراق اشعار بہ نظر
انجالی نگریستہ ام۔ و از مجملہ بزرگانے کہ در آن افراد
مذکور اند۔ رمیزد حیدر علی افصح را فرد کامل دیدہ ام۔
روشنے پسندیدہ و طرزے گزیدہ دارد۔ و ہمین است طرز
مکرمی شیخ امام بخش ناسخ و خواجہ حیدر علی آتش و دیگر
تازہ خیالان لکھنؤ و غزلے از آن بزرگوار محسن کردہ اید۔
اما ندانم۔ کہ در محسن مطلق تصرف شماست۔ یا نہ و کاتب۔
چہ در محسن اخیر مضرع اول کہ بہ اسطلاح عمر و ضیا

آں را رنج نامند۔ زحاف بے مزہ واقع شدہ۔ کہ بر
صاحب طبع سلیم نہفتہ نے ماند۔ دانم در اصل مضرع
لہں چھیں خواہد بود۔ فزو

نہ خریدار کا حصہ ہوں نہ حق بائع کا
میں وہ دانہ ہوں کہ گر جائے کف میزاں سے

نامہ سوم بہ یکے از دوستان کلکتہ

کرم گشترا! والا نامہ رسید۔ و نوید فراق دایمہ میرزا
احمد بیگ رسانید ہمے گفت۔ کہ بیہیلی مے آیم۔ وعدہ فراموش
راہ گوداؤند۔ و ناقہ بسر منزل دیگر رائد ہمے گرفتہ۔ کہ خاطر
دوستان عزیز نہ داشت۔ چرا بحال خود سالان خود
نہ پرداخت؟ و سایہ از سرشاں باز گرفت؟ و اے
بے یارے یاراں! و دریغا بے پیرے پسران وے۔
ہر چند از مرگ نتوان نالید۔ و گشتن تار و پود پندار
ہستی را چارہ نتوان کرد۔ لیکن انصاف بالائے طاعت است۔
ہموز ہنگام مزدین میرزا احمد نہ بود۔ چہرا آں قدر صبر
نکرد۔ کہ بہ کلکتہ رسیدے و زوے نظر فروزش دگر بارہ
دیدے؟ چہرا آں مایہ درنگ نوزید۔ کہ حامد علی جوان
گشتے و کارما بہ اندازہ دانش وے رواں گشتے؟ حیف
کہ میں پسرش خود سال است! باشد کہ بحقیقت سرمایہ
پدر دانا و بگزد آوردن زرمایہ پر اگندہ وے توانا نباشد۔
و باشد کہ بچوں آں سرمایہ فراچنگ آرد۔ بباد دہ۔ و بر
فروستان رستم گند۔ و کہیں برادران را ناکام گذارد۔

و هر آینه درین حال ایستاده باید هوشمند و حق شناس -
که گزیده چاره بر آید - و غمخوار عی بے پدر ماندگان نناید -

بیت

مرا باشد از دوز و طغلاں خبر
که در طفلی از سر برقم بر پدر
والله که تیمار آل بیچارگان عین فرض و فرض عین است
هم بر شما و هم بر میرزا ابو انقاسم خاں - یکسے راین
جماعه در نظر باید داشت - و غافل نہ باید بود *

از رُقعات میرزا قنیل

نامه چهارم

نورِ جبین مروت و مَلُکُوتِ عارضِ مَمْنُونِ سَلَامُ اللهِ تَعَالٰی!
رفاقِ خَطُوطِ دیرِ دَورِ که پانزدِ صم شهر حال بود - - بِطالعه
در آمد - پشمار - بجا کزدید - که از محکم حضورِ مَدُورِ نکر دید +
هزارها آفرین بر سلیقه و شعورِ شما ! پاشه ! که مرضی
بزرگانِ شما بر فتنِ صاحبِ به شکوه آباد نہ بود است و
نیست - و حق بجانبِ راین صاحبان است - زیرا که علو
دوستانِ ایشان مُقْتَضِ آن نیست - که فرمانِ ایشان
اطاعتِ عمال میکنند - بیکن نزد من راین اطاعت در اصل
انقیادِ محکم حضور است - و با اطاعتِ عادل چه سروکار -
انحرافِ ازیں معنی بعینِ انحراف از محکم ولی نعمت است -

حالا ہرچہ از حضورِ ایشاد مے شود۔ بجا آرید۔ راین
 رنایت در اصل تزیینت شمایست۔ البتہ در چندے از
 کارِ تحصیلداری آگاہ خواہید شد۔ و پریروز کہ چہار شنبہ
 بود۔ از خدمتِ خاں صاحب مقرر شد۔ زبانے آدم خود
 دیرروز دریافت کرد۔ کہ اسبابِ خاں صاحب ہمہ روانہ
 شدہ بود۔ خود برائے رخصت در خانہ رفتہ بودند۔ کہ
 شاید یک پاس روز برآمدہ خود ہم روانہ شدند۔ یعنی دیرروز
 کہ پنج شنبہ تاریخ پانزدہم بود۔ خاں صاحب مع اخیر از
 لکھنؤ روانہ پرگنہ شدند۔ و دیگر آنکہ من ایں وقت تنگ
 وقت بودم۔ از ایں سبب بہ ماہیں اکتفا و مزیدہ شد۔
 بعد ازیں خطِ طویل خواہد رسید۔ از تفصیلاتِ حضورِ چہ
 عجب کہ وقتِ روانگی خود ہر جا کہ بدولت و اقبال تشریف
 برند شما را نیز در رکابِ خود سرفراز فرماہند۔ زیادہ
 خیریت +

نامہ پنجم

خواجہ نواجگان۔ ذو النجۃ و العلّاء۔ غاریں نہالِ بلاغت
 در زمینِ انشا سَلَّمَ اللہ تعالیٰ! بعدِ اِشتیاقِ کہ مافوقِ
 آں ممتنعور نباشد۔ واضح باد کہ مکتوبِ دل نواز مرثوم
 رشت و یکم شہرِ حالِ بصابتِ آدم جالیبوس زماں بقراط
 دوراں حکیم اعلیٰ خواجہ محمد خاں صاحب رسیدہ نشاط بر
 نشاطِ ارزانی داشت + صاحب من ایں خطِ ہفتم است۔
 کہ بشما نوشتہ مے شود۔ دریں مدتِ ہمگی دو خطِ صاحب

رسیدہ است۔ خط در ڈاک جناب عالی تعلقہ نے شود۔
 من کہ دو سہ خط رسوائے ڈاک فرستادم۔ سبب این است۔
 کہ در خانہ تاج الدین حسین خاں رونشہ بہ ایشان وادم۔
 کہ موقوف عریضہ خود کہ اسعہ غلام حسین خاں صاحب روانہ
 مے نمایند۔ بفرستند + معلوم نیست۔ کہ رسوائے راین دو خط
 ہم خطے بشما رسیدہ یا نہ + اگر البتہ مے رسیدہ ویریں خط
 مے نوشتید۔ لیکن نے دامن۔ آدم خاں صاحب را چہ بلا
 زد۔ کہ خط نرسانید + خلاصہ ترجمہ پنج مسودہ پیشتر
 فرستادہ شد۔ حالا دو مسودہ حال ہم ترجمہ شدہ مے رسد۔
 وہ یا یادہ مرقعہ دیگر ماندہ باشد + پیشتر در خطہ احوال
 دربار رونشہ نمودم۔ خدا داند۔ رسید یا نرسید +

نامہ ششم

منشی صاحب والا قدر سلکم تعالیٰ ! عجب مسودہ
 نوشتہ اید۔ کہ ملا ٹھوڑی باید۔ کہ درس آں از خدمت
 صاحب استفادہ نماید۔ بشرط فرصت در یک روز تماش
 را مے توانم دید۔ و اصلاح کرد۔ لیکن ویریں روزها کہ
 ضیق فرصت است۔ دو سہ روز خواہ کشید + مختصر آنکہ
 غزل عمومے شما مے رسد۔ باید رسانید۔ و دو غزل تو کہ
 دیروز چا ویدہ ام۔ بخدمت فرستادہ شد + نقل آں بزداویدہ
 و راین کاغذ را نگاہ دارید۔ و بر کاغذ جدا گانہ راین دو
 غزل و سہ غزل دیگر کہ پیشتر بخدمت رسیدہ است۔
 رونشہ بگذارید + من از دست میرزا جی ریجات یافتہ نزد

شما می آیم - و این کاغذ و آن کاغذ هر دو را خواهیم گرفت +
و جناب آغا صاحب براس شما وقت شام شیر فالوده درست
کرده اند - شاید دو گهر طی پیش از شام برسد - و احیاناً
اگر بقدر چراغان بفرستند - پس تعجیل در طعام بکار
نخواهند برد - و تقریباً پختن شیر فالوده این شد - که
شب وقت تواضع شما گفتید - که من چیز نخورده ام -
و من در دست شستن اصرار کردم - باز شما گفتید -
که حاجت بدست شستن نیست - قدری از شیر فالوده
خواهم بنوشید - همین حرف باعث دریافت شدن فزونی رغبت
طنج شریف به شیر فالوده گردید + زیاده خیریت +

نامه هفتم

بلاغت آفرین من ! صاحب کلاں بروزر مجله یا دو شنبه
مختصراً خواهد آمد - هنوز مهتم است - تا دوپهر معلوم خواهد شد -
اگر روز دوشنبه قرار می گیرد - محمد جمال باورچی را نزد
شما روانه می کنم - که امروز اسباب ضروری حسب درخواست
خریده و بیاورد - و فردا شام مشغول طنج شود - یا فردا صبح
حاضر شده مواد طنج را سرانجام دهد - و شام بپزد -
و اگر روز جمعه معین شد - این جا هم ضرورت طنج
داعی خواهد شد - درین صورت شخصی از اقربای او یا
پسرش که در طنج مشغول نامبرده باشد - خواهد رسید -
اطلاعاً بظلم آمد +

نامہ ہشتم

خواجہ عالی جناب من ! مجزو دیگر خدمت سے رسد۔
 باید گرفت - و مجزو اول یہ محکم کالاسی بد بریش مالک
 بہ فقیر رو باید کرد - و چہار روپیہ از مرستم گرفتہ دو روپیہ
 بآں زن کور باید رسانید - و دو روپیہ بہ شاہ علی خاں ارباب
 تخلص باید داد + و از خان مغفور باید چہر رسید - کہ خط
 دیروزہ کہ در رام بارہ رمیزا حاجی صاحب بزدہ بودی -
 یہ کہ دادی + زیادہ خیریت + دوائے مذکور گوئی بسیار
 کرد - دو روز مجزوم - امروز نزدیک کردم + آغا رجب
 ایں وقت نشسته اند - یک بہل بہ اتفاق دو کس
 بدوارزدہ روپیہ تا اکبر آباد انفصال یافتہ + ہنہاں دریں
 فکر است - کہ شخص چارمین ہم ہم رساند + اگر امروز
 و فردا ہم رسید - خوب است - و الا ہمیں رہ کس
 اکتفا و زربیدہ براہ سے افتد + چوں ایں کتاب ہنوز ابتداء
 ندارد - لہذا ابواب و فصول آں را بہ موعنی مقیدہ تحریر
 نکرده ام - و ثلثیکہ خطبہ و ہرچہ تنج آں نوشتہ میشود -
 آں وقت سوزنیہا چندان دشوار نیست + زیادہ خیریت +

از انشاء بہارِ عجم

نامہ نہم

جان من ! خواہش نیک یار باد ! آرزو شد میخواست -

کہ اندکے از ہشیار ہے رنجائے دُوری کہ بہ او رُو داد۔
 بر زنگارد۔ خامہ رُو سیاه وید و کاغذ کوتاہ۔ ناچار بدل
 گذاشتہ۔ رنگارنش سرگذشت مے گراید + خوشم بہ را بینکہ
 خوشی نامہائے ایشان پئے ہم رسیدند + گناہ بخشے خود
 کہ آرزو کردہ اند۔ شایستگی شامت۔ وگرنہ دریں ہنگام
 کرا سر آں کہ بر سر چنیں سخن آید + آرمودہ ام۔
 کہ بیک دم ہزار گناہ مے ستم۔ و درے از بخشایش
 نے زخم۔ وای بر من ! و آفریں بر ایشان ! آرموکار
 جہانیاں ہموارہ بہیں دانش دارد ! بخدا ! کہ بستگی
 از آن شائستگی رکزدار نے داشت۔ و تا بزیست نخواہم داشت +
 پچوں ماہے چند بر آمد۔ کہ از خوشدستے خود آگاہ ساختند
 گوئند شکر رنجی رسیدہ بود۔ کہ شنبہ پز خامہ را از شاہراہ
 نامہ رنگاری باز داشت۔ آنگوں کہ پئے بہ رکیبہ بردید۔ و
 تن بہ رنبازدادید۔ رنگارے از خوشحوی ایشان بہ تختہ
 دل رنگاشتہ۔ کہ گاہے ناپدید نتواند شد +

ابیات

از گناہست ہمہ گذر کردم | کینے تو ز دل بدر کردم
 شاد مے باش دیادے آور | دوستان را بہ مؤدد خوشتر

نامہ دوم

خوشی انگور رسید۔ شیریں کام گردانید۔ خوشا میوہ
 کہ پارسیاں از رُوسے بزرگی ریش بابایش داند۔ و تازباں

بہ جان و دل فخر پیش خوانند خوشه اش را خوشیہ پزدویں توان
 خواند۔ اگر از دانهای پزدویں شیریں جان بخش بر آید و ہر
 دانہ اش را گوہر یکتا باید شمرند۔ اگر آب گوہر مستقی
 افزاید و از نزاکت پوستش سواران آب ہموارہ در گرداب
 شرم سرگردان۔ و از رشک شیرہ اش لب شیریں دہن
 ہمیشہ زیر دندان و نامش را اگر بر زبان گردانند۔ زہر
 یابند۔ تا بہ پزدویں چشمش نگزینند۔ هیچ نہ بینند و آویز
 گوش خویان است۔ کہ از زمرود ساختہ آب مزوارید درو
 چہرہ کردہ اند۔ و یا گوہر دل پاکان کہ از ہوا و ہوس
 پزداختہ می ہر خدا درو در آورده اند و درختش کہ
 بار دار است۔ پچوں بار نہد۔ دخترے نراید۔ و آں دختر
 ہوش از سیر جہانے مہاید و خوش گفت آنکہ گفت۔ **بیت**
 تاک را سیراب ساز آے ابر نیساں در بہار
 آب تائے می تواند شد چرا گوہر شود

نامہ باز و ہم

انہاء لغز پُر مغز فرستادو آں رنہاں رسید۔ کام
 جان را شیریں گردانید۔ وہ ! چہ میوہ کہ گلش مولا است
 و بارش انہیا۔ دیدن مانند این شیریں پیکرے ندیدہ۔ و شنیدن
 در بیچ شیرینی راس گوئے مزہ نشنیدہ۔ **ابیات**
 ز سبزی بہر زمرود لب کشادہ | بہار تازہ در سبزی نہادہ
 زہے مخمے بکشت کار کشتہ | کہ زیر پوستش موئے سرشتہ
 برنگ دردمنداں زرد مخصار | نگاہ پختگی سازد نمودار

چو شیریں پیکرش خُجُباں بدیدند زبے خوش چُنته کاسے زرد رُوئے	بصد خواہش لب او را کیبند که دارد دوستش هر تازه رُوئے
بُوَد شیرین و فرهادی نماید	کسے را این سخن بادر نیاید

نامہ دوازدهم

فرد

دُشمن زندگیت موبے سفید رُوئے دُشمن سیاه باید کرد
از داروئے شنیده شد - که نژد شماست - و پیر را جواں
مے سازد - هر چند خواہش راں گوئے دارو در خواست سیاه رُوئے
است - مگر بسُخُن آنکه سیاهی اگر ہمہ گناه است پیراں
بسفید رُوئے مے خزند - و پیدی اگر ہمہ نیکی است بہ موبے
روا ندارند - اگر اندکے برائے دوست فرستاده شو - ہر آیینہ
رُوئے را سیاه نموده ہر موبے را بہ سپاس گذاری گماشته آید +

بیت

پیرانہ سرم سر جوانی دارو
اے تازہ جواں پیٹے خدا بخشے دے

نامہ سیزدهم

بیت

از نامہ تو پیدا ہوئے نوازش آمد
شاید بکثر کارم رہنماں رسیدہ باشی
نامہ دل نواز از جاں رسید - ہر موبے تمہے گزد نوازش

گروید + در مجتبیٰ رهنما نماند که پاس رهنما تواند داشت -
چشم دوخته بودم - در دیدہ نمی آمد - گمان مجرم - کہ
نیافریدہ اند - کہ ستایش گرامی گوهر گوش شنیدن شد -
خواستم - کہ آرزو دیرین بخامه سپارم - از آن شو پیشگامی
رفت - شنید بریدہ رسیدہ - آنکوں دل نے شکنجہ - یا گامے
چند پیش رهند یا دشواری دہند - کہ نمود رسم +

نامہ چہار دہم

فرد

ریامود ز پا پوشت رو بے پا نوازی را
کسے کو پا رند در راہ بخشش از سر سامان
جفت پا پوش کہ از راہ بے پا نوازی برائے پا بند اریے راں
پیر و خاکسارے پا براہ رنماہ بود - از ہنگامان توان
پیشگامی بخشید - چوں رسید - اگر باد پامے خامہ مانند رخش
روزگار بہ ہمہ رشتابی شب و روز گزروش نماید - از کشادگی
میدان رساں آں بخشش بے پایاں گامے نہ سپردہ باشد +

نامہ پانزدہم

از من بر من رهنما تر - نامہ گرامی در ہنگامے کہ
دیدہ در رکین نمود - رسید - برائے کاریکہ فروشتند - بے آنکہ
از آن شو چشمکے رود - پیش رنماہ است - و ہنوارہ ہمیں
آرزو کہ کوششم گرہ از کار بکے کشاید - و کارے از

دشتم آید۔ کہ آفریں و ستایش را شاید + پس از چندے
بخت بکام مے شود۔ رشتائی نگنید +

نامہ شائزوہم

در ہنگامے کہ باد فیروزی از ہر سو مے وزید - و
گلابانگ فرخی و کامرانی بگوش جہاں و جہانیاں مے رسید۔
پیکے باد رفتار مُردو فیروزے فیروز گڑھ رسانید۔ دوکانے
سپاس بدگاہ داور بجا آورده نشاویانے شادی بلند آوازہ
ساخت + کاریکے دریں کارزار از دست آل شیر بیشع
جوانمردی آمد۔ رُوکش کارنامہ رستم و اسفندیار است۔
فیروزی بخش دلیراں پس شکون فرسخ را آغاز کار مے
سنبیدہ گرداناد ! **قطعہ**

خوش کارنامہ ایست کہ آمد بے کار | پس کار از تو آید و مزداں چہیں گنند
یابند دست گر بہ سخن خنجر و کماں | بر دست و بازو مے تو ہزار آفریں گنند

مکتوبات بطرف خرداں

از رُتعاتِ میرزا غالب

رقعہ اول

نورِ دیدو غالب آشفته توا بوسف میرزا کہ چہ گویم از

رفتیش بر من چه رفت - فرا رسیده باشد - که هرزه ره
 بُریدند - و سِرِّجِ ره روی کشیدند - جَدِّ مابعد و خود را
 به فرسخ آباد نیافته باشند - بارے سعادتے که در غنّاساری
 و خدمتگارِ خُو خال فرسخ خال اندوخته اند - مُقَتِ ایشان
 است + میرِ هندی که به جے پُور رفته اند - و یارِ عزیز
 یوسف علی خاں که در بنارس جا دارد - سلاهما به شما
 از مغال می فرستند + کاش بیابید - که تا آں همه که رزوه
 من فراهم است - از من رستانید + نامِ شما به من
 رسیده است - و رابن که من می نویسم - پانچ آن است -
 زَنهار با مردمِ آں شهر میاویزید - و طریح سینه مرزید -
 گفتارِ موزوں که آں را شعر نامند - در هر دِل جاسے
 دیگر - و در هر دیده رنگے دیگر - و سخن سراپاں را
 هر زخمه جھنشی دیگر - و هر ساز آهنگے دیگر دارد - از
 دید و دانست دیگران چشم پوشید - و در افزودن آگاهتے
 خویش کوشید - اسے الله غالب +

از رُقعاتِ میرزا قنیل

رُقعه دُوم

خواجہ امامی صاحبِ سَلَامُ الله تعالی ! درِ بروزِ رُقعه
 رسید - و مضمونِ دریافتِ گردید + البته رُقعاتِ شریکی
 خالی از مزه نیست - برائے اینکه خواننده را ازالِ لذتے

دست دهد - باری طریق نوشته شد - و بیشتر این حرکت
به ایمان عمومی شماست و آدم بر ذکر دیگر - به تاریخ
هفتدهم رسه گهری شب گذشته رکاح بر میر تقی خوانده
خواهد شد - به جناب قبله و کعبه یعنی جداره انجید خود عرض
باید کرد - که بر روز یکشنبه عرستم را برای منند خواهیم فرستاده
پوشیده نماند - که در رکاح زیاده از رسه آدم - که یک
از آن حاجی کربلائی صاحب هستند - خواهند نمود و خلاصه
این که فردای رکاح بر موصوف و زوج اش زعفرانی پوش
خواهند شد - و به تاریخ رشت و دوم رستم ساچی به عمل
خواهد آمد - و فردای آن چنانندی - و رشت و چهارم یعنی
شب رشت و پنجم مجلس عروسی مرتب خواهد شد +

مرقعہ رسوم

بلند دشتگاه من سلامت ! ازین غزل شما معلوم شد -
که طبیعت شما موزوں و مناسب با فن شعر است - لیکن
بسیار متنوعی این نباید بود - چرا که لذت این بے پیر
آدمی را از تحصیل علوم شریف باز می دارد - کم کم
گفته باشید - مضایقه ندارد - و فنی که قدری عربیت بهم
خواهد رسید - و در صحیح و غلط قوت مجتهد پیدا خواهد شد -
آن وقت تعلیم اسرار این فن بهم به عمل خواهد آمد + این
هر دو خط را حواله میاں امیر محمد که آن شب از بانه
آمده بودند - هرگاه بیایند - باید نمود - یقین است - که
برای گرفتن فرمایش میروا مغل خواهند آمد +

رقعه چهارم

خواجه امامی صاحب سلمکم الله تعالی! دیر روز بهاس خاطر
شما در مقدمه شیخ محمد حسین عرضی بجای معلوم فرستاده
بودم - آنچه دستخط شده است - را هم را از اول
همین گمان بود - لیکن بهاس خاطر شما نوشته شد نوکری
در سرکار ایشان خجسته مشکل است - کسانیکه این سرکار
را ندیده اند - هوس دارند - و آنها که نوکر اند - در فکر
تزلزل بسر می برند - لیکن توقفی که در نزدیک نوکری و
می دهد نه از سبب بر نیامدن تنخواه هشت - در انتظار
بر آمدن تنخواه اول تنخواه دیگر جمع می شود - بچاره این قدر
پول بخانه ندارند - که از تنخواه دشت بردارند +

رقعه پنجم

نستیرین تو بهار انشا پرورداری و عند یلیب شاحسار
بذل طرازی حفظکم الله تعالی! یقین مکی است - که یغور
آدم فقیر به این طرف هم شغل فارسی بطور خود با عمو
شفیق داشته باشید - من هم در دوسه روز می رسم - لیکن
خدا کند - که باران پایسته - گردد و غبار سہل است -
و آقا در کوچه های گنجینه راه رفتن خجسته خواهد بود
آدم بر مطلب - چهار انار و یک ناشپاتی و یک رہی و
چند دانه انگور و چند تا خوبانی و قدری ریشت و کشمش
که از محصور برای من آمده بود - بچشم نزد شافریستاده شد -

باید که بطور مناسب میانبر خود را حصه خود بگیرد + زیادہ
خیریت + مکرر آنکه بعد تمام نمودن رقعہ ایک رکابہ کسلہ
کہ سیزده سیدہ دارد - ہم عنایت شد - ایسا ہم مے رسد +

رقعہ ششم

خواجہ امامی صاحب سلمکم اللہ تعالیٰ ! بعد اشتیاق
مخفی ماند - کہ از دیروز در محب ریگستانے افتاده ایم -
کہ بیج ہم نے رسد - امروز مقام است - فردا کوچ -
لیکن مقام امروزہ دریں ارض ذات الزمان بر من ناگوار
است + چنانکہ ماہ بر آمدہ بود - پیادہ گشتند + دیگر آنکہ
چغ رومی بدست ہمیں آدم مے رسد - رگفته پیش خود
نگاہ دارید - و ہر گاہ مردم معلوم ریاید - باید داد کہ بچاہ
بہ مصرف خود در آرد +

رقعہ ہفتم

عزیز از جان من ! پریروز یک خط از شیخ عماد صاحب
شما نوشته در ڈاک رسانیدہ ام - یقین کہ رسیدہ باشد
یا برسد - در ہماں خط سطرے چند برائے شما ہم است -
ملاحظہ خواہید کرد + حالا از طرف عبارت شما خاطر فقیر
جمع است - لیکن اندک خط پیدا باید کرد - کہ رو برائے
تخصیل ہمیں ممکن است - و فتنہ کہ خط پیدا شد - خط
گجا - و بدانید - کہ بہترین علوم و علم تحصیل معاش و
ہم رسانیدن ترغ در امثال و اقراں است - خوشا وقت

فرزند بیکه بزورِ بازو حق والدین ادا نماید - از اظہارِ شہما
 مے بارد - کہ چیزے خواہید شد - بہر حال از فارسی حرف
 زدن دشت بر نخواہید داشت - کہ ایں دولت نصیب ہرکس
 نمے شود - و دیگر چیزے از کتاب حاصل مے توان کرد -
 ایں بغيرِ صحبت دشت نمے دہد - ہرچند مشکل است -
 برائے شہما پُر آسان است - زیرا کہ تشویداتِ شہما ہمہ
 روزمرہ است - آرنجہ در خطوط مے نویسد - ہمیں در
 حرف زدن بکار برید - حالا ہم فارسی شہما قابلِ مذمت
 نیست - ایں قدر ہست - کہ کم حرف مے زنید - و در
 حرف زدن دم بند مے شوید - ایں خوب نیست - روانی از
 ہمہ چیز ہنتر است + امروز دریں جا مقام بود - فردا
 ماہیم و کوچ پیشتر + زیادہ خیریت +

از انشاء بہارِ عجم

رقعہ ہشتم

عزیز من ! از رستم پڑہیز و از آزارِ مزوم گریز کارے است
 سترگ - چہ ہر گاہ رستمکار از زور و رستم در ماندیمش گیرد -
 بیشتر رستم رسیدہ نگذارد - و کمتر بہمانہ دیگر از پا در آرد +
 سببِ تازی کہ آہو گیر گردد دیگر آہوش چوں رہبر گردد

رقعہ نہم

برادر من ! دریں سراے ناپائدار خوابے کمں و آبے

مخواه - کہ دے نیاسائی - و اندکے سیراب نشوی - زلفے بزدار -
 کہ بکار آید - و کارے کن - کہ پیشانی نہ زاید - ہرچہ دیر
 نپاید - و بشتگی را نشاید - جہاں روزه چند - انجام کار
 باخداوند - از ہمہ غشستہ بہ او پیوندد - و دل از ہمہ
 بزداشته بہ او بند +

رقعہ دہم

ناز پرور من ! کاہ پارینہ بزباد دادن از پائے مزدی
 دور است - و از باد فروشی نزدیک - اگر دشتہ باشد - در
 آستین دارند - بروزگار بکار آرند +

رقعہ یازدہم

عزیز القدر ! از نوشتہ کوتوال جہاں آباد دریافت شد -
 کہ تنے چند خانہ بدوش گنہگارے بھ فروش بہ پیرایہ
 دزدیشی آراستہ و سچیدگی و آراستگی پیرااستہ در بازار
 فرود آمدند - و بزبان آرائی و جادو بیانی دل باشندگان
 آں جا بدست آوردند - از پیدا و پنهان ہمہ آگاہ شدند -
 آنگاہ پیشہ خود فرا گرفتند - روز ما بروش مردان خدا
 مے پردازاقتند - و شبہا بدزدی مے ساختند - در اندکے
 اندوختہ مردمان گرفتند - و رفتند - باید کہ پیرے آںہا
 شناختہ گرفتار سازند - اندک نوشتہ را بسیار دانند +

انتخاب از سکندر نامه

خراج خواستن دارا از سکندر و جواب دادن او

<p> ریا تا ز بیداد شویم دست رنج بندیم دل در جهان سال و ماه جهان دام خویش از تو بکسر برد چو باران که بپیمیک مهتیا شود دنیا تا خورشیدم آنچه داریم شاد زینگی بهما بر گزور کرده بگیر از آن گنج کاوود قارون بدست چه بایه ز نهادن برین خاک دل از آن خشت زترین شداد عاد درین باغ رنگین درختی زلفت گدازش سخن زیور تلخ و سخت یکے روز فارغ دل و شاد بهر میخ ناب در جام شاهنشاهی حکیمان همشیار دل پیش او بهر نصیحت گامه از بانگ چنگ </p>	<p> که بیداد نتوان ز بیداد رشت که هم دیو خانه است و هم غول راه بجز ده رفیقند به ساغر برد شود سیل و آنگه بدینا شود درم بر درم چند باید ز نهاد همان گنج ناخویده را خورده بگیر سرانجام در خاک ہیں چون نشست کز و گنج قارون فرو شد بر گل چه آمد بجز مزدون نامراد که ماند از قفای بزرگ دشت چنین گفت کان شاه فیروز دشت بر آورده بود از هوشیاری گئے پڑھے کز و گاہے زنی خردمند مونس خرد خویش او سخن شد بے بر نمطهای تنگ </p>
---	---

بہر مجھ سے کہ شہ سے نشانہ
 درخشاں شدہ سے چوروش و خوش
 دماغ نبوشندگاں سرگراں
 سرشک قدح نالہ از غمخوں
 زہے زخم کز زخم چوں شکر
 درآں بزم آراستہ چوں بہشت
 سکندر جہاں جوے فرخ سریر
 ز دارا در آمد فرخ ستاد
 چو تھنرو پرستان پریش نمود
 چو کرد آفریں بر جہاں پہلواں
 ز دارا درود آوریدش شغفت
 کہ چوں بود کز گوہریش تخت و تاج
 زبونی چہ دبی تو در کار ما
 ہماں رشیم دیرینہ را کار بند
 سکندر ز گزنی چنل بر فروخت
 کہاں گوشہ از پوش خم گرفت
 چنل دید در قاصد راہ سنج
 زباں چوں بگزی بر آشفته شد
 فرو گفت لختہ سخنہای سخت
 رکرا در خرد راے باشد بلند
 زباں کو بگزی صوری کند
 سخن گرد چہ با او زمازہ بود
 چہ خوش گفت فزائیش میں

ہمیش درختے دروے نشانہ
 قح شکر افشان وے نوش بخش
 ز نوش سے و رود راہش گلان
 رواں کردہ از دید ما رود چوں
 شود رود چشکے بدو رود تر
 گل افشان تر از ما از دی بہشت
 رشتہ چہ بر چرخ بدر شمشیر
 سخن گوے روشن دل آزاد
 ہم او را دہم شاہ خود را ستود
 شہیدہ سخن کرد با او رواں
 ندادہ خراج کمن باز مجتہت
 ز دزگاں ما دا گرفتہ خراج
 کہ بزدی سر از خط پرگار ما
 مکن سرکشی تا نیابی گزند
 کہ از آتش دل زبانش بسوخت
 ز تندی بیش گویندہ را دم گرفت
 کہ از جوش دل مغزش آمد سنج
 سخنہای ناگفتنی سحفتہ شد
 کہ گوید خداوند شمشیر و سخت
 بگوید سخنہای نا سودمند
 ز دوری کن خویش دوری کند
 بگفتن ہم از گفتنش بہ بود
 زباں گوشتین است و تیغ آہنیں

که گوید هر آنچه آیدش بر زبان
 گذارش چنین کرد از آن سر نوشت
 ز یونان شدی پیش دارا خراج
 بر سر خایه زر خدا آفرید
 که رینده را تازه کردی نشاط
 خراج کن گشته را یاد کرد
 که نتوان بستد غارت از من شیر
 شد آن مرغ کو خایه زترین نهاد
 بساطی در ملک را تازه گشت
 گله صلیح سازد هجاں گاه جنگ
 بشمشیر با من سخن گوے و بس
 نیارد سر تخت تو زیر من
 جان جهاں بر تو بگذاشتم
 را کن مرا در چنین گوشه
 بهم پنجگی با تو رزم آورم
 بجوش آورم سبینه گزم را
 چه سرا بگردیم در اقصای رنگ
 چه گردن کشاں را سر انداختم
 چه ز نهاریاں چوں فرستد خراج
 سخن چوں زیر مضری آراستن
 بدین پای باید ز من مایه خواست
 خرابی میاور در ایراں زین
 کن ناسپاسی در اں مال و گنج

نماند بخود بر کعبه رفتن
 گذارده پیرے کیانی سرشت
 که دلتیک از گوهر تیغ و تاج
 در اں گوهرین گنج بن ناپدید
 منقش بکے خضر وانی بساط
 چه قاصد زبان تیغ پهلاد کرد
 بدو بانگ زد شهریار رویار
 زمانه دیگر گویند آیین نهاد
 سپهر آں بساط کن در نوشت
 بهم سال گوهر نغزد ز سنگ
 بگردن کشی بر میاور نفیس
 ترا آں کفایت که شمشیر من
 چو من پا رکابی که برداشتم
 تو با آنکه داری چنان توشه
 بر آنم میاور که عزم آورم
 بیک میاورم رزم و آرم را
 مگر شه نداند که در روز جنگ
 بیک تاخن تا کجا تاختم
 کسے کارمغانی دهر طوق و تاج
 ز من مضر باید نه ز خواستن
 بدین پایگاه مرا تا کجا شست
 میفکیز فتنه میفرمود رکب
 ترا مملک آسوده بے داغ و رنج

مشورال محمود کامی ایام را
 ز من آنچه بر نیاید آنرا نخواه
 فرستاده رکیں داستان گوش کرد
 سوتی شاه شد داغ بر دل کشان
 فرو گفت پیغامهای دوششت
 چو دارا جاپ رسکدر بشنید
 به شندی پیک داستان یاد کرد
 که بے رسکدر را چه یارا نمود
 درختی به و گفت اندر آن زهر خند
 فلک زمین چه مظم آشکارا کند
 رسکدر نه خود گر بود کوه قاف
 چنان پیش را به جنگ عقیاب
 سبک قاصدے را بدز گاو او
 یکے گوے و چو گال بقاصد میبرد
 در آموختش راز آن پیشکش
 سوتی روم شد قاصد تیز گام
 ز ره چوں بر آمد بر شاه روم
 سر افکنده در پاییز بشدگی
 تختتیں گرہ کز سخن باز کرد
 که فرماندهاں حاکم جاں شدند
 چه فرماندهاں شاه فرخروز راے
 رسکدر پدارشت کاک عقد نواه
 به پیغامه گرفتار پیادور پیام

قلم در کش اندیشیه خام را
 چنان باش با من که با شاه شاه
 سخنهاے خود را فراموش کرد
 رشتابنده چوں بزی آتش فشان
 کرد سز و جن را دو گشت پشت
 یکے دور باش از جگ بر کشید
 کراں شد بنوشته را نویز زد
 که هم رسکدر نام دارا نمود
 که افسوس بر کار چرخ بلند
 که رسکدر آهنگ دالا کند
 که باشد که با من شود هم مصاف
 کم از قطره دال پیش دریای آب
 فرستاد و شد چشم در راه او
 قاصدے پسر از سنجید نا شمرود
 بدان تعبیه شد دل شاه خوش
 ز دارا پذیرفته با خود پیام
 فرمود زنده شد بهنجو آتش ز موم
 نمودش نشان پرشتندگی
 سخن را بجزوی سر آغاز کرد
 فرستاد گال بنده فرمان شدند
 که فرمان فرمانده آرم بجای
 پیام دوشست آورد از نزد شاه
 پیام آور از بند رکنشاد کام

متاعیکه در مینگو خویش داشت
 چه آورده پیش رسکندر نهاد
 ز چوگان و گوسه اندر آمد نخست
 و گر آنروز ببرد آیدت
 همان عجب نا شمرده نشانده
 رسکندر جهان داور هوشمند
 مثل زد که هر کو گریزد ز پیش
 مگر شد ازان داد چوگان بمن
 همان گوسه را مزد اختر شناس
 چه گوسه زین شاه ما را سپرد
 چه زین گونه کرد آن گذارش گری
 فرو ریخت عجب بصحن سراسه
 بیک لحظه مژغان درو تاختند
 جوابیست گفتا درین رهنمون
 که گر لشکر از عجب انگیخت شاه
 پس آنکه قفیزه سپیدان خورد
 که شه گر کشد لشکر به قیاس
 چه قاصد جواب چنین دید سخت
 به دارا رساند از رسکندر جواب
 بر آشفت ازان بزرگی شاه را
 جهاندار دارا پداں داور
 ز چین و ز غارزم و غزنین و غور
 سپاه بهم کرد چو کوه قاف

بر آورد و بیک فرا پیش داشت
 به پیغام دارا زبان بر گشاد
 که طفلی تو بازی بدین کن درشت
 ز بهمودگی دل بزد آیدت
 کزین بیش خواهم سپه برتر اند
 درین فالها دید فتح بلند
 چوگان کشیدن توان صحرای پیش
 که تا زو کشم ملک بر خویشتن
 بشکل زمین می زند در قیاس
 بدین گوسه خواهم از گوسه بزد
 بنگهد در آمد در آن داور
 طلب کرد مژغان عجب ربا
 زین را ز عجب سپردا افتند
 چه روغن که از عجب آید برون
 مرا مژغ عجب جور آمد سپاه
 پاداش عجب بقاصد سپرد
 سپاه مرا هم بدیشان شناس
 به پشت خر خویش بر پشت رخت
 جوابه مگو بگیر چو زهر ناب
 که صحت قوی دید بد عیاه را
 طلب کرد از ایرانیان داور
 زین آهین شد ز نقل مستور
 همه سنگ فرساده آهن رنگاف

<p>چو عارض شمای رسپ بر گرفت ز جنگی سواران چابک رکاب جاسنجوے چوں وید کز لشکرش رسپا ہے چو آتش سوئے روم رائد به ازمن در آمد چو دریایه میشد زبیں بر زبیں تا باقصایه روم علق در زبیں غشت چوں گنج گم پیله شاه گر آفتابی کند پیا ساقی آن راوق روح بخش من او را خورم دل فوری بود</p>	<p>خروماند عقل از شمشیر و ن شکفت به نهصد هزار آمد اندر حساب ہے موج دریا زبند رکشورش عجا او شد آن بوم را بوم خواند صبا را شد از گورد او پائے گند به جوشید دریا بلر زید بوم ز نعل مستوران پیکانه شمش بهر جا که تابد خرابی کند نکام دلم بر فشان چوں درخش مرا او خورم خاک روزی بود</p>
---	---

تزیب کردن سگدر لشکر راه کرب دارا

<p>چو نیکو متابعت کار آگهی به عالم کسے سر بر آرد بلند به بازی نه پیماید این راه را نیکند از آں آلت از بار خویش میفکن گول گزچه عار آیدت خرس بر گریه ز سختی زمرد گذارند شرح شاهنشاهی که دارا چو لشکر به ازمن کشید نبود آنگه راسگدر از کار او رسیده ز نهاریاں خیل خیل شیعون دارا در آمد ز راه</p>	<p>کزیں نقد عالم مبادا نئی که در کار عالم بود هوشمند نگهندارد از موزد بشگاه را کرد زوئے آسان کند کار خویش که هنگام سرما به کار آیدت که از کارایی میل با خود ببرد چنین داد پزیده را آگهی تو عفتی که آمد رقیامت پدید که آرد رقیامت به پیکار او که طوفاں بدتیا در آورد سیل ز پولاد پوشان زبیں شد سیاه</p>
--	--

پشوپندو گفت بد خواه مست
 برو شاه گر یک شیخوں کند
 رسکندر بخندید و دادش جواب
 ملک را بوقت عینا تافتن
 پشوپندو دیگر آغاز کرد
 که آنرا شمریدن توان در قیاس
 رسکندر بدو گفت یک تیغ تیز
 یکے گزگ را کو بود خشتناک
 رسپ را جواب چنان ارنمده
 خبر گزم تر شد ہے ہرزباں
 رسکندر چو دانست کاس شد منہ
 فرشتاد تا لشکر از ہر دیار
 ز مضرو ز افریخہ و روم و روس
 چو اقبوہ شد لشکر بیکراں
 خبر داد عارض کہ ششصد ہزار
 چو شد ساختہ کار لشکر تمام
 نشستند بیدار مغزان روم
 شہ از کار دارا و پیکار او
 چنین گفت کاین نامور شہزیادہ
 چہ سازیم تہذیبش از صلح و جنگ
 اگر بر نیاریم تیغ از نیام
 وگر تاج و پستانم از تاجور
 کیاں را کے از منگ بیروں سگم

شب و روز غافل شد آنجا کہ ہشت
 ز ملکش ہانا کہ بیروں کند
 کہ پشماں نگہبرد جہاں آفتاب
 بدزدی نشاید ظفر بافتن
 کہ دارا نہ چندان سپہ ساز کرد
 کسانیکہ ہشتند لشکر شناس
 کند چرم صد گاو را ریز ریز
 ز ریشیاری گوسفنداں چہ باک
 پسند آمد از شہزیار بلند
 کہ آمد بروم از دلیہ دماں
 بہ تندی بر آمد ہے ہزقی تیغ
 روانہ شود بر در شہزیار
 شد آراستہ لشکرے چوں عروس
 عدد خواست از نام نام آوراں
 بر آمد دلیران مفرد سوار
 یکے انجمن ساخت بے رود و جام
 بھر ملک نرم کردند موم
 سخن رائد و پیچیدہ کار او
 کہ پشت بر جستن کاژندہ
 کہ آمد باو بیزش ایں کار تنگ
 ہزدی ز ما بر نیارند نام
 بہ بیداد خود ہشتہ باشم کمر
 من راہی رہزنی باکیاں چوں سگم

دترسم که اختر بنیر تیرگی
 چه تذییر باشد درین شمع و راه
 باندیشتر تحوب و راسه صواب
 جهان دیده و پیران بیدار هوش
 پیاوخت گشادند بیکسر زبان
 که سرسبز باد آن همایون درخت
 به تاج و به تختش جهان تازه باد
 همه رای تو هست چو دیو درخت
 ولیکن ز فرمان تو بگذریم
 چنان در دل آید جهان دیده را
 که چو کینه دزد دل کینه خواه
 تو نیز آتش کینه را بر فروز
 تو بسوز نوی خضم بید کمن
 کمن باغ را وقت تو کردن است
 بدیباے این دولت تازه عهد
 بداندیش تو هست بیدادگر
 چه باید بهرا سیدنت زان کس
 قلم در کش آدین بیداد را
 ز خضم تو چو ملک گشت سیر
 تنورے چنین گزم در بند ناں
 گچا شاه را پائے مارا سر است
 تناسے شه را که بر هم زند
 بر آن ختم شد رخصت رهنمون

بداندیش ما را دهد چیرگی
 کرد کار بر ما بگذرد تنباه
 پدید آورید این سخن را جواب
 چو گفتار گوینده کردند گوش
 دغا تازه کردند بر مرزبان
 که نامش بلند است و بخروش سخت
 سر خضم او تاج دروازه باد
 دروشتی چه باید ز ما باز جست
 بجز راه فرمان تو نشیریم
 همه زیر کاین پستیده را
 همه خار و خشت در آید ز راه
 که فروغ نمود آتش کینه سوز
 گچا سر کشد بید با سوز
 نواں را حساب درو کردن است
 عروس جهان را بر آراسه هند
 به هیچد رعیت ز بیداد سر
 که دارد هم از خانه دشمن بے
 کفایت کن از خلق فزاید را
 بخضم افکنی پائے در رنہ دلیر
 ره انجام را گزم تر کن رهن
 دے که کزین داورسی بر نراست
 که ز نهره باشد که این دم زند
 که شه پیشدستی نیارد بخون

نگهدارد آرزوم سخت کجای
 رسد هر چه در محکم راین داور
 بدستور رسته رخصت راشتال
 یکم روز کز گز و دوش روزگار
 بغال همایون بترتیب راه
 رغان تاب شد شاه فرزند جنگ
 ز شمشیر پولاد چو شیر مست
 رسا به چو زنبور پر نقشستر
 ز شاخ باز جشت از درفش بلند
 بوخته که آن وقت سازنده بود
 بس بر تنه از کایانی درفش
 صحرای سمنون به پنجه ایش
 برو اژدها پیگیره از حربه
 زده بر سر از جعد بهریم کلاه
 بفرسنگها نمود پیدا ز دور
 شد آن اژدها با چنین لشکر
 بهال کرد ز آشوب خود گردناک
 ازین گز به گون خاک تا چند
 بهال یک نوال اشت پیچیده سر
 خاک بر بلندی زبیر در مغاک
 نبشته برین هر دو آلوده طشت
 زبیر گر بمضاعت برین آورد
 میفتند برین طشت فریاد کس

محو زیری اول نه بشد رمیان
 ز لشکر کشان یافت آن یادری
 بلشکر کشی گشت همدانستان
 بدست آمدش طالع کامگار
 بفرمود کز جا بچنبد رسا
 رمیان بسته بر کین بدخواه تنگ
 یکشور کشائی کلید به بدشت
 ز غوغای زنبور مسم بیشتر
 که ماند از فریادین رفیر و مند
 فلک دوستان را نوازنده بود
 بمحرق بر زد بهریم بشفش
 بخون چکر یافته پزیرش
 که ریشنده را زو برآمد نصیر
 چو بر قلعه کوه ابر رسا
 عقاب رسب پر و بالش ز نور
 بر سر بر چنان اژدها پیگیره
 ز بهر چه از بهر یک ششت خاک
 بشیری نوال کردنش گز و بند
 درو گاه حوا بود که چکر
 یک طشت نوال شد یک طشت خاک
 ز خون سیاوش بس سرگذشت
 همه خاک در زیر نوال آورد
 که بر بسته شد راه فریاد رس

چو فریاد را بر گلو بسته راه
به ار پروژ خود حصاره گیتی
بیا ساقی آن آتش توبه سوز
بجلیس فروزی دلم خوش بود
گلو بسته به مزه فریاد خواه
بخاموشی خویش کاره گیتی
به آتش گز مغز من بر فروز
که چو شمع بر فروغ آتش بود

رای زدن دارا در کار اسکندر با خاصان خویش

خردمند را خوبی از داد دوست
کسی که بدین ملک خرسند نیست
خرد نیک همسایه شدن است
چو در گویی نادره دامن زنی
درین ره کسی خانه آباد کرد
تو نیز از زنی بار کردن ز دوش
چو دنیا بسزای خویش باش
در پهنای خویش تا روز مرگ
چو پیله ز بزرگ کسای خوردگار
گذارد و پیرای از موبدان
که چو شاه روم آمد آراسته
خبر گرم شد در همه مز و بوم
پسر خاش دارا سر افراشته
جهان را بدین عمرده تو روز بود
پناه خدا این آبار دوست
بزرگ دانا خردمند نیست
که همسایه گویی نادره است
به از دستان خرد کم زنی
که گردن ز در بهمانی آزاد کرد
ز گردن زنان بر نیاری خروش
هم از بود خود شود خود بر تراش
در غمت شو از خویشتن ساز بزرگ
همه تن شد انگشت و نغز کرد باز
گذارش چوین کرد بار خردان
همش تیغ در دشت و هم خواسته
که آمد بر من اشد مانع ز روم
همه آلت داور سی ساخته
که بیدار دارا جهان سوز بود

از دژوم و رکشور بختبارگی
 ز دارا پرستی منیش خاشسته
 چو دارا بے دریا دل آگاه گشت
 ز پیران روشنیول و رای زن
 ز هر کار دانی برای مومنت
 که بدخواه را چوں در آرد شکست
 چه افسوس در آموزد از رهنمون
 چو در جنگ پیروزیش دیده بود
 نکودش در آں کار کس چارو
 چه دانسته بودند کوسرکش است
 سخنها بکس در نیارد بگوش
 بختی در از زنگر شادان
 فرامرز نامی که از فت و مجوز
 به بیعت در آں انجمن گاه بود
 ثنا گفت بر شاه و بر بزم شاه
 مبادا تنی عالم از تمام تو
 گذشته نیاید من از عهد پیش
 که چوں کردی بخشور و آهنگار
 که در طالع ملک ماتا به دیر
 بمون آید از روم گردن کشته
 همه ملک ایران بدست آورد
 جهان گیرد و هم نماند بجای
 مبادا که آن مزد رومی نژاد

ستوه آمدند از رستمکاری
 بهتر رسکدر بسیاراست
 که موج رسکدر ز دریا گذشت
 بر آراشت پنهان بیکه انجمن
 در آں داوری چارو کار مجت
 بد چرخ را چوں کند پایست
 که آید ز کای رسکدر بمون
 ز پیروز جنگیش نرسیده بود
 نچزدش غمی بیج غمخوار
 بسوزندگی گزم چوں آتش است
 در آں کار بودند بکسر خموش
 سرے بود نامی ز نام آوران
 تنش جوشن بود و بازویش گوز
 ز احوال پیشینه آگاه بود
 که آباو باد از تو این بزمگاه
 همان مجتیش دور ز آرام تو
 چنن گفت بامن در اندیشه خویش
 خبر داد ز آں جام گوهر رنگار
 فرود آید اختر ز بالا به زیر
 زنده در هر آتشکده آتشی
 به تخت کیان بر نشست آورد
 سرانجام او هم در آید ز پای
 درین قالب افتد که هرگز مباد

نیارد درین رکشور آرام او
 که مفلس بجا کوشد از بهر گنج
 بیک روم تنها قناعت کند
 بر افشاندن آب ز آتش به است
 نگهدار وزن تراژوی خویش
 بسکاهن باهن رکیس آورد
 جویان استر مغزش آرد بریز
 در آنجا است رایت بر افروشن
 گر این پایه یابد کند سزوی
 بنزد ز آرنش اندر شمار
 که از نوک خارے در آید بخاک
 میس مجرد گر خورده بینی گنی
 که نمود را گفت سر پیش دار
 پخته مزد نگذاشت بر هیچ مزد
 بفریه تریس لقمه آرد رشتاب
 چه بهجامه گردود شود جامه کن
 نباید وگر زهر فروزند خواست
 سهی سوز را باشد از وے گزید
 سخن را ورق در نباید نوشت
 بیاد آیدت پند آموزگار
 در چاره را در کف آرد کلید
 بر اسان شد از کاژ آن پله لغز
 بسر کوچکی داشت آرزوم را

به ار شاه بر یخ زند نام او
 نباید کزو دولت آید بر خ
 فریب فرشتش که طاعت کند
 فریب خوش از خشم ناخوش به است
 مکن تکلیف بر زور بازوے خویش
 بر آتش میاور که رکیس آورد
 اگر ستم شیری بهیفتد ز شیر
 بناموس باید جهان داشتن
 بچون آرش از دعوے همسری
 هر آن جو که با زر بود بهیار
 بسا شیر درنده و ستمناک
 چو با کژوے گرم رکیس گنی
 بدیندیش از آن پیش نیش دار
 جهان آنکس راست کو در نزد
 گزشت چو با شیر خاید کباب
 نه بیگانه گر هست فروزند زن
 چه شد جامه بر قهر فروزند راست
 چو بالا بر آرد رگیا به شد
 ز پیش بزرگان نباید گذشت
 که چو آزموده شود روزگار
 سگ لشکرے کو نصیحت شنید
 شه از پند آن پیر پالوده مغز
 ولیکن بهشت آتش گرم را

شد از غنچه ران زن خشتناک
 رگه بر زرد ابرو بیهوشه را
 دروید چون اژدها در گورن
 که در من چه نرم آهنی دیدم
 نمائی بمن مزدی اهل روم
 بکه بزرگ ساکن غنی باد را
 محققان بازی و کبکال جنگ
 چه بشدم کمر در مصاف کس
 دلیری کند بر من آل نادر
 سرش لیکن آنکه در آید ز خواب
 چو من بر سر خست و افسردم
 نمود خایه مرغ سخت و گراں
 که دانست کیس کوچک خند سال
 به اول قدح در دهن آرد به پیش
 بخود رنگ را رهنمونی کنم
 اگر بخود شود غرقه در زهر مار
 ز زوی حیا خیزد آل دست زور
 بشوراند اورنگ خورشید را
 بتاراج رایدان بر آرد علم
 بشکوه کیان پیش باید نهاد
 سگ ریکشت رویه نازورمند
 ز شیران نمود رویا را نوا
 تهیدشت گر مایه داری کند

به پیچید چوں مار بر روسته خاک
 گشتاد از رگه خشم سربسته را
 بخشه که دور آفتد از سنگ و زن
 که پولاد او را پستیدم
 رو کوره آتش بر آری بموم
 راسانی از بید پولاد را
 سر نازینان در آید بسنگ
 که دارم کمر نشسته چوں او بے
 چو گوید گرازنده با شیر
 که شیر از تنش خجوده باشد کباب
 چه اندیشه باشد ز راسکندرم
 نه چوں چنگ و خالینک آهنگان
 شود با جودگان چنین به سگال
 گذارد مشکوه من و شرم خویش
 که پیش زبوان زبونی غنم
 نخواهد رنگ از وزغ زینهار
 که کشتی بر من راند از آب شور
 تمنا کند جاسه جانشید را
 برد تخت یکشور و جام جم
 قدم در خور خویش باید نهاد
 که شیر زبیاں را رساند گوشت
 نختد زبیں تا نگذاید هوا
 چو لنگشت کو راهواری کند

تو خود نیک دانی که با این شکوه
 بدست غلامان مشتش دهم
 هرگز برے که از سنگ زبونی کنه
 عقابے که از پشته بگیرد گریز
 پیشه که نزد ز روباہ پیر
 به بینی که فردا من پیل زور
 که باشد زبونی خراج آورے
 رشیدنه بر تخت گاہ کیاں
 کرا یارو کز سر گفتگوے
 گلاہ کیاں ہم کیاں را سزد
 من از تنگدستی و گشت کے
 ز رویی تن دروغ راسفندیار
 اگر باز گردد به پیشینہ راہ
 وگر گشتی آرد بدتریا کے من
 چو دریا بتلخی جوابش دهم
 از آب انہو عاصی چٹاں بریم آب
 سنیدندہ پچوں روتستائی نمود
 خر از زبیر زریہ کہ پالاں کشد
 من آل حمید را کرده ام سر بلکہ
 تو آے مغرور سیدہ سال خرد
 نہ چاہک شدہ ایں چاہکی سائق
 چہراغہ بهہرا بر افروختن
 کش مجھ باندازو خودیش پاسے

ز یک طفل رومی نیایم مستوہ
 بچوپ شباںاں شکستش دہم
 خیر پیر با او خرونی کنہ
 گر افتادش ہست گو بر منیر
 بسوزاد مغزش بسزاسام تیر
 سرش چوں سپارم بسیم شتور
 کہ ہمسر نمود با بلند افسرے
 منم تاج بر سر کم بر میاں
 ز من جاسے آہا کنہ مجتہد
 دریں خیز تن گور میاں کے سزد
 چرا تو ہم از خودی شست پے
 بر آورنگ زریں منم یادگار
 برو روز روشن مگردد سیاہ
 سرے بیند افتادہ در پاسے من
 ز خاکش رستانم بآتش دہم
 کہ نارو دگر دشت بر آفتاب
 شکستن بہ از مویائی نمود
 کہ تا رخت خربندہ آساں کشد
 منش باز در گردون آرم کنہ
 ز گشتانچہ مختسرواں باز گرد
 کفہے بکوہے در انداختن
 فلک را جہانداری آموختن
 کہ ہر جوہرے را پریدہ است جلے

قبا کونہ در نچوڑد بالا بُوکو
 ترا ز فترت پیری از جاسے بُوکو
 چو پیری کمن گزود آرزوہ پشت
 ز پیری نمونہ بُوکو پاسے لغز
 ز پیراں دو چیز است بازیب و ساز
 جہاں بر جوانان جنگ آزمایے
 تن ناتواں کئے سواری کند
 سپہ بہ کہ بڑا بُوکو زانیکہ پیر
 بہنگام خود گفت باید سخن
 نچو سیکہ بے گہ نوا بر کشید
 زباں بند کمن تا سراسری بسر
 سر بے زباں کو بجوں تر بُوکو
 زباں بہ کہ او کام داری کند
 زباں را نگہدار در کام خویش
 زباں تراؤ کہ شد راست نام
 چو از کام خود گامے آید بروں
 بسا گفتنیہا کہ باشد ز گفت
 گفتن کسے سو بُوکو سخت کوش
 سخن بہ کہ با صاحب تاج و تخت
 چو زان گوئے جندی بے کرد شاہ
 خطر داشت در کار شاہاں بے
 چو از رکنیہ بر فروزند چتر
 ہمانا کہ پیوندر شد آتش اشت

ہمانا کہ دزدیدہ کالا بُوکو
 کمن گشتنت از سر راسے بُوکو
 ز نیزہ عصا بہ کہ گیرد ہشت
 فراموشکاری در آید بمعز
 یکے در ستوداں یکے در نماز
 رہا کمن فرد کش تو پیرانہ پاسے
 سلاح شکستہ چہ یاری کند
 سیاہی کند چوں رسد تیغ و تبر
 کہ بے وقت بر ناورد نار بون
 سرش را بگہ باز باید بربید
 زباں جھک بہ یا گلو گاہ تر
 بہ امت از زبانی کہ بے سرو کو
 چو کامش رسد کانگاری کند
 نفس بر مزن مجز بہنگام خویش
 از آں شد کہ بیروں نیاید ز کام
 بہر سو کہ مجتہد شو کہ سر زنگوں
 دیگر زباں بایدش باز گفت
 نیوشدہ را در نیاید بگوش
 بگویند سخنے نگویند سخت
 پیشماں شد آں پیرو شد ہند خواہ
 کہ با شاہ خویشی ندارد کسے
 بفروزند خود بر نیارند زہر
 پاتش در ازور دین خوش اشت

نصیحت موافق بود شاه را
 نصیحت گری با خداوند زور
 چه آگاه گشت آن نصیحت گزار
 سخن را دیگر گویند مبنیاد کرد
 که دارایی دور آشکارا نوی
 که باشد رسکندر که آرد رسپاه
 شرایین گلاهِ آسمان دوخته است
 گلشنی که با کوه سازد نبرد
 درخت کدوتان به بس روزگار
 چه گردد ز دلا بزرگ تاک سیر
 کدو نیست او گردن افراشته
 رسن شود پوسد که باشد گیاه
 چه نوزید مشعل در آرد بلاغ
 بهنگام سرسبزه رو باو لنگ
 رگبه ز ابروی خویش برگشته
 بآهستگی کار عالم بر آرد
 چراغ از بگرمی نیفر و خسته
 خمیر آمد و آتش اندر تنور
 شکیب آورد بند را کلیه
 نه نیکوشت شطرنج بد باختن
 بسا رود کن زخم کردن شکست
 تو شاهی قیاس تو افزون گنم
 به تقطیم دارا جهان دیده مرد
 که از رکنر خالی کند راه را
 بود شمشیر افکنده در خاک شور
 که از پند او گزم شد شهریار
 بشیرین زبان شاه را یاد کرد
 مخالف چه باشد که دارا نوی
 ز دارایی دولت رستاند گلاهِ
 ستاره چرخ تو افروخته است
 بسکه توان زو بر آورد کرد
 کند دعوای همنسری با چار
 رسن بسته در گردن آید بزمیر
 ز ساقی رگیاه رسن ساخته
 دیگر بار دوش در آفتد به چاه
 پرواگی پیش میرد چراغ
 چگونگی زهد پاسب پیش پندگ
 که در گوشه بهتر کما را رگبه
 که در کار گرمی نیاید بکار
 نه خود را نه بزوانه را سوخته
 نباشد زنا تا دامن راه دور
 شکینده را کس پیشان ندید
 فرس در تنگ زایل انداختن
 که تا زخم رود آید بدست
 حساب تو با دیگران چو گنم
 بس زری نمط داستان یاد کرد

جاستدار دارای جویشده مفر در آل تشدی و آتش افروختن طلب کرد کاید ز دیوان در بر در بر نویسنده آمد چه باد روان کرد رنگ شب رنگ را یکه نامو نغز پیکر نوشت سخنهای از تیغ پیولاد تر چه شد نامی نغز پرداخته رساند تو نامی مختصران بدو داد نامه چه سر باز کرد بده ساقی آل جام جشید را می که فزوغش شب زار چهر	نشد نرم دل ز آل سخنهای نغز کرد خواست مغز سخن سوختن بکار آورد مشک را بر حیر نوشته آن که دارا برو کرد یاد ببزد آب مانی و از رنگ را بنغزی بکزدار باغ بهشت زبان از سخن سخت مبنیاد تر برو مهر شامه شد ساخته ز دارا به اسکندر آمد دوا در بر آمد و خواندن آغاز کرد شب نیره رخشده جویشده را ستاره عقیقی کند بر پسته
---	--

نامی دارا به اسکندر به تهدید و عتاب

بنام بزرگ ایزد داد بخش خداوند روزی ده و دشگیر فرزند تو کوب تابناک توانا و دانا بهر بودنی از هر زمان روح را بای یکه را چنان تنگی آرد به پیش یکه را بدست افکند کوه عجب نشاید سر از حکم او تافتن نه آسمان گنه کرد که رنج یافت	که ما را ز هر دانش اوداد بخش پناهنده را از درش ناگزیر مستور کن مردم از تیره خاک گنه بخش و پشیمان بخشودنی رخد را در گه گوند پیرایه که نانی نه بیند در ابلان خویش تسجید میبهد کوه سنج مزد او حاکم که توان یافتن نه سینه نمود آن که او گنج یافت
--	--

کند هر چه خواهد بود محکم نیست
 درود خدا باد بر بندۀ
 چه شود است بکین قوم ناخشناس
 بجائے که بد خواه خوبی بود
 بگو دانستنی زد آن شیر مست
 تو آسے رطیل ناپخته و خام ساس
 بهم پنجگی با منت یار کو
 چه کردیم بوسی مار خوبی گنی
 اگر کردی راین محوسے ماراں را
 چنانست دهم مالش از تیغ تیز
 بر خشنده آذر باشتا و نژد
 بروم اندر آیم ز گزور سپاه
 به یزدان که آهرومنش دشمن است
 که از روم و رومی نماند نشان
 ترا آں به آسے سرور رومیان
 گرفتیم همه آهین آری ز روم
 ز رومی چه بر خیزد و لشکرش
 هر آری بخوار باد و ترنگ
 مگر تیر تیرکان بنگاسے من
 سرت کو که سر بخش دارا گنی
 کماں بکشنی پر دیزنی ز تیر
 وگر نه چنانست دهم گوش تیغ
 حذر کن ز خشم چکر جوش من

که جاں دادن و گشتن اورا کبشت
 که انگلده شد با سر انگلده
 گشتند آفرین را به نفرین رقیاس
 تو اجمع نمودن زبونی بود
 که با زیر دشتان مشو زیر دست
 مزن پنج با شیر جنگ آزمای
 سپاهت سجا و سپه دار کو
 که با اژدها جنگ جوی گنی
 وگر نه من و تیغ چوں اژدها
 که یا مرگ خواهی ز من یا گزین
 بخیزد رشید روشن بخیزد بلند
 گنم چشم نور رشید روشن سپاه
 بزد و شست کو خضم آهرومن است
 شوم بر سر هر دو آتش نشان
 که بندی چو پند و بخت رمایان
 در آتشکده ما چه آهین چه موم
 پایست منوراں برم کشورش
 سجا باشدت بزرگ یک بید بزرگ
 بخیزدی که گشتی بغض من
 به ار پیش دارا صدرا گنی
 بزره در نور دوی ز پیوستی حریر
 که دانی تو با پیچی و کمتر ز تیغ
 مباحش این از خواب خود جوش من

بخیزد گوش نقشه زمین زینهار
 در پس شیر گردون جهان چوں گرفت
 توانم که من با تو آئے خام نخبه
 ولیک این مثل راست باشد که شاه
 دیده و حقیق از ما بر رکنه را
 نشاید همه سال گز رکنه دخت
 مزین رخنه در خاندان کهن
 بر آنم میاور که بختیم ز جله
 بختک خدا داده خوسند باش
 بکلائے بیک کتبک در گوش کرد
 بساز انجمن کا بختم آمد فراد
 ندانم که دیهیم بختسوی
 زمانه بکار ساز می کند
 ز خاکس که بر آسمان افگنی
 منم سر درگ سزوراں پاؤ دشت
 طبایح بر اعضاے خود میزنی
 غرور جوانی بر آں آردت
 ز خلافم ز تنها ترا کرد پشت
 مرا زبید از خست و ان عجم
 بسختی کشی سخت چوں آهمنم
 ز باران سجا ترسد آں گز در پیر
 ز دارنده نتوان رسند بخت را
 گر راشفتد یار از جهان رخت بزد

که چند آنکه خستید دود وقت کار
 که خز گوش با ماه گردون گرفت
 غنم بختگی گردوم آرزوم جوے
 زار وقت خوری در آفتد بچاه
 قلم در کش رشیم دیرینه را
 خزد و رخته بیکار باید رفودخت
 تو در رخنه باشی دیرری مکن
 ندارد پر پشه با پیل پاسے
 مکن ز آهنی چنگ شیراں تراش
 بیک خویشتن را فراموش کرد
 فرشته در آسمان کرد باز
 ز فزنی که خواهد گرفتن نوری
 ستاره بجان که بازی سست
 سر و چشم خود را زیاں افگنی
 سر خویشتن را چه باید شکست
 سر تیشه بر پاسے خود میزنی
 که گردون بختشیر من خادوت
 بسا گردن را که گردن شکست
 سر تخت کاؤس و رانگیل جم
 که از پشت شان رویین تنم
 که گز رکنه پوشد بجایه حیر
 نشاید خرید افسر و تخت را
 نسب نامہ خود به بختن رسد

دگر بهمن از پادشاهی گذشت
 بهجز من که دارد گر کارزار
 بهمن خشم شد بازو به بهمنی
 رزاده منم دیگران زیر دست
 در اندازۀ من غلط بود
 خداوند ملکم به پیوند خویش
 پیشبان من شود که چون کار بود
 جوانی من گرچه هشتی دلیر
 دوستی را کن بزمی گراس
 به مندی بفارست برم کشورت
 من از ساکنی بهستم آن کوه شک
 صف لشکرت گر شود دشمنم
 مجتبان مرا تا نه جبهه زبیر
 چه خوانندۀ نامۀ شهریار
 رسکدر لغز نمود کارد یتاب
 در بیه قلمون قلم در گرفت
 جواب بهشت آن چنان دلپسند
 چه سرشته شد نامۀ دل نواز
 در بید آمد و نامۀ را سر کشاد
 فرو خواند نامۀ ز سر تا به بن
 پیا ساقی از بهر دفعه حمار
 از آن مے کرد شادمانی کنم

جهان پادشاهی بمن باز گشت
 دل بهمن و زور راشفندیار
 که راشفندیارم بروی پیش تنی
 نژاد کیان را که آرد شکست
 که بازو به بهمن نه پیمود
 مشو عاصی اندر خداوند خویش
 ندارد پیشانی آنگاه شود
 من گام گشتاخ در کام شیر
 ز جایم مبر تا زمانی بجای
 بخوارش دهم کشوره دیگر
 که در پیش آریسته دارم درنگ
 اگر کو آهمن بود رشک من
 بهمن گویت باز گویم بهمن
 به پزداخت آن نامۀ چو نگار
 سزای بهشت نویسد جواب
 همه نامۀ در گنج و گوهر گرفت
 که بوسید دشتش سپهر بلند
 رسانده را داد تا بزد باز
 ز هر مملکت صد گنج را در کشاد
 بر آورده چو در سخن در سخن
 دوا به دل دزد مندان بسیار
 اگر چند بهرم جوانی کنم

جواب نامہ دارا از اسکندر

سر نامہ نامہ جہاندار پاک
 بلندی دہ آسمان بلند
 جہاں آفریں وز جہاں بے نیاز
 زبیں را بزم دم بر آراست چتر
 نیام زبیں را ز شمشیر آب
 خداوند بے نسبت بندی
 یکے کو نہ مانند ہر یکے است
 قوی محبت از ہر چہ گیری شمار
 مرا و ترا مایہ باید شحشت
 ہر آنچہ آفرید او باسباب نیست
 خرد دانش آموز تعلیم اوست
 پُر از حکمت و حکم او شد جہاں
 فرشتہ و شاں را دریں سادہ دشت
 دل و دیدہ را روشنائی از اوست
 ز فرمان او نیست کس را گزیر
 مرا گر کند در جہاں تاجدار
 تو نیز اے جہاندار فیروز سخت
 خدا دادت را بچہ دشتی کہ ہست
 سپاس خدا کن کہ بر ناسپاس
 سبدا ہر شکاری و بے ہشی
 مرا گر خداوند یاری دہد

بر آرمند و مستنہما ز خاک
 گشایند و دیدہ ہوشمند
 بہنگام بیچاری چارہ ساز
 مکرست رگزدش ز گزداں سپہر
 بر فروخت چوں چشمہ آفتاب
 نہ میری در او نے پراگندگی
 ہمہ ہستی از ملک او اندک است
 بری حاجت از ہر چہ آید بکار
 کہ تا زو بسازیم چیزے دُرست
 بد یافتش عقل را تاب نیست
 دل از داحداران تسلیم اوست
 بحکم آشکارا بہ حکمت رہاں
 از آمدن ہم بدو باز گشت
 مرا و ترا پاوشائی از اوست
 خدا اوست ما بندہ فرمان پذیر
 عجب نیست از بخشش رکز دگار
 نہ از مادر آوردہ تلخ و تحت
 مشو با خدا دادگان چیرہ دشت
 نگوید شنا مزد اینزد شناس
 کسے را ز فرمان او فرومشی
 عجب نیست گر شہزبیری دہد

توانم که گردون فرازی کنم
 به تیغ انسر و گاه خواهم گرفت
 نخواندی ز تار و تیغ جغتید شاه
 فریادوں باں اژدها یاره مزد
 بدارندو آسمان و زمین
 خدائے کزو هر که آگاه نیست
 بر او نیاکان پیشین ما
 بصحیف براهم ایزد شناس
 که گرد دست یابم بر ابرانیاں
 نه آتش گذارم نه آتشکده
 چنین رشیم پاکیزه و راه راست
 بریں مشک خاشاک نثوان فشانده
 کسے راست خوما ز نخل بلند
 به گشتاں گلے راست گردون دراز
 ز گوراں سر افراز گورے بود
 ز شیراں همان شیر خوریز تر
 دو شیر غرشنه است و یک ران گور
 دو پیلده خرمطوم درهم کشاں
 تو مزدی و من مزد وقت مزد
 من آنگه عنان باز بچشم ز راه
 چه پنداشتی در جهان نیست کس
 بهر زیر بزرگستانده ایست
 بهارے چو من محتره بازی مکن

بشتیر با شیر بازی کنم
 بریں اژدها ماه خواهم گرفت
 که آن اژدها بچوں فرو مزد ماه
 هم از قوت اژدهائی چه کرد
 کزو مایه دارد جهان و زمین
 خرد را باں بے خرد راه نیست
 که بودند پیغمبر دین ما
 کزاں دینم پیش یزداں سپاس
 برم دین زشت را از رمیاں
 شود هر دو از دستم آتش زده
 رو ما و رشیم نیاکان ماست
 که بوی خوش مشک پنهان نماند
 که بر نخل خوما رساند کند
 که بوی و رنگ دهد و گنواز
 که با فخلیش دست زورے بود
 که دندان و چنگش بود نیز تر
 کباب آں کسے راست کوراست زور
 ز هر دو یکے مزد خواهد نشان
 مزدی پدید آید از مزد مزد
 که یا سر و هم یا ستانم کلاه
 جهاندار تنها تو باشی و بس
 بهر منزله راه یابنده ایست
 بهر دواز نیرنگ سازی مکن

ز ملک من اطلاع من میدهی
 پیر آب دادن کشاید به میش
 مزین بیش ازین لایف گردن کشتی
 بهیارام و تشدی رها کن ز دست
 همان شیشترے که داری بچنگ
 بهمان پشپن پیر ز نقطه رسپید
 به آسودگی غیش خود میگزار
 یکے داد باغے به بے ترشتر
 زبوں تر ز من صیدے اور بزر
 بشاخے چه باید در آویختن
 تنایے شه آنگه آید بدست
 چه باید غمورے بر آراشتن
 چه بهمن جوانی بر آں آروت
 زنده دیو راهت چه اسفندیار
 چه با دیو دارد سیکماں رششت
 و تنزس از غلط کارے رورگار
 حسابیکه با خود بر انداختی
 عنان بازکش زین تنایے خام
 ز رنگی نه آدمی خوار تر
 بهین تا بهنگام یکس گشتی
 مدارا کن از یکس کشتی باز گرد
 نه من بشتم اول بلوس یکس کمر
 بخوین من لشکرے ساختی

برات سمبیل از یمن میدهی
 که باید درو قظره خون خویش
 که خاکی به گوهر نه از آنشی
 که الماس ز از بهر باید شکست
 نگندار و مستیز با خاره سنگ
 ز طوفان آتش نگندار بید
 جهاجوه را با جزییره چه کار
 ندادش ز باغ آں دگر خوشتر
 که چرنی نخیزد ز پهلوی شیر
 که نثوان ازو میوه ریختن
 که بر رعی دریا نثوان پل بهشت
 نه بر جاسے خویش آرزو خواستن
 که بشد از دماے رسیا زار دت
 که با رستم آئی سوعے کارزار
 کند یاوه انگشتی را ز دست
 که چوں ما بسے را غلط کرد کار
 چنان نیست بازی غلط باختی
 که بهمروز راکس نیارد بدام
 نه از بهربری مردم آزار تر
 چه نون رائدم از رنگی و بهربری
 که مردم نیازارد از نیک مرد
 تو افگندی از سله مار سر
 شبیخون گناں سوعے من تاختی

بدای تا بهم بر زنی جایی من
 مرا نیز بایست بر خاستن
 رسپ راندن از ترف دریا بر من
 تو گر هوشیاری نه من بیخودم
 گر انگشت بر کار تو بخت نور
 جهان گر ترا داد کاره بدست
 ترا تاج یاور مرا تیغ یار
 مزین تکیه بر مشند و تخت خویش
 میس گشاید کوه را سنگ پست
 چو آرد ز پس لوزه ناگه نبرد
 چو دوران عتکی بپایان رسد
 جهان بچون نباشد بجا آمده
 جز این بمانت هیچ درخواست نیست
 بهم سنگی خود مرا بر مشج
 گرم سنگ و آبه دی در جواب
 زیره پوشم از تیغ بازی گنی
 بهر چه آن نمائی تو از گرم و سرد
 میا تا چه داری ز شمشیر و جام
 جاندار چوں نامه را کرد گوش
 فرستاد سرهنگ و تخیل جهنت
 در آورد لشکر به پیکار تنگ
 چو دارا خبر یافت کائن اژدها
 بهنجید مجتهدین با شکوه

رستانی ز من ملک آسای من
 کمر بستن و لشکر آراستن
 گشادن ز شمشیر و زبانه خوں
 همان هوشیارم همان زخردم
 من از هشیاری نیم ریز دور
 مرا نیز دستانه درین کار هشت
 منم تیغ زن گر قوئی تاجدار
 که هر تخت را تخت هشت پیش
 گو سنگ را کوه در آید شکست
 بر آرد آسانی از کوه گرد
 بدو دشت جوینده آسان رسد
 منی و قوئی در میان آمده
 که در یک ترا دو دمن راست نیست
 که از اژدها بهمن آمد به رنج
 چو کوه انگنم سنگ خود را در آب
 کمر بندم از صلح سازی گنی
 پذیرنده ام ز آشتی وز نبرد
 که دارم برین هر دو دستانه تمام
 دماغش ز غمی در آمد بخوش
 رسد نیاید در آن کار صحت
 بر آراسته یک بیک کار جنگ
 نخواهد پس شیر کوه دن را
 چو از زلوله کائید با کوه

زمانه دیو رگینه بکشد باز
خوش آرا نگاه است و خوشبو گل است
کز آشوب شال کوه در لوز بود
تو اس یافتن در زریں استخوان
به پیماے پیمودن باد چند
مگر زریں خرابات یابم خلاص

رسیدند لشکر به لشکر فراز
زین جزیره که از موصول است
مضاف دو هشتاد و در آن مرز بود
هنوز از بجهیند ز آل خضر و آل
بیا ساقی از باده بردار بند
خرابم کن از بادو جام خاص

مضاف کز لون دارا باشکدر وز موصول

همال گردد بر گشتن ماه و هنر
سراپردو این چنین سرسری است
سر رشته بر ما پدیدار نیست
ز دیده که خواهد شدن نا پدید
کر تا ج اقبال بر سر زنده
سخن گفت ز آل پادشاهان پاک
عروس عدن دور به دینار داد
دو پرگار بستند چهل کوف قاف
نقیبان خروشیدن انگبختند
نه در دل سکونت نه در دیده خواب
خرو بشته کوشده رادست و پای
نمودند در پیشدستی درنگ
که شمشیر شال بر نیاید کشید
همال جانب آبی همال آتشی
دل رگینه ور گشت بر رگینه نیز

خرامیدین لاخوردی سپهر
پیشد از کز هنر بازی گری است
دیرین پزده یک رشته بیکار نیست
که داند که فردا چه خواهد رسید
کر تا مرده از خانه بر در زنده
گزارندو نیک و بد نامه خاک
که چون صبح را شاهو چین بار داد
رسیدند لشکر بهجاسه مضاف
خسک بر گزرگاه رگین رختند
بزرگ بر یزک شو بسو در شتاب
ز بسیار لشکر از هر دو جاسه
دو رویه رساندند در جاسه جنگ
مگر در میان صلیک آید پدید
چو بود از جوانی و گردون کشی
پدید آمد از بزدباری ستیز

از آن پس که بر کینه راه یافتند
 در آمد بغرییدن آواز کوس
 شعبهای کینه پیل مشست
 چنان آمد از نای نژ کی خروش
 بر آورد خرمنه - آواز شیر
 طرافت که از مفرعه خاشته
 رواند بر آمد ز راه نبرد
 زین غفقی از یگدگر بر دید
 عیار زین بر هوا راه بشت
 ز پس گزد بر تارک نژک و زین
 فرو رفت و بر رفت راه نبرد
 ز صم ستوران در آن پهن دشت
 چگر تاب شد نقره ای بلند
 ز تاب نفس در هوا بشته میخ
 ز بس عطسرت تیغ بر نهن و خاک
 سپهر ایراں هم از صبح بام
 شختین صف نیمه ساز کرد
 صف میسر هم بر آراشت چشت
 جناح آن چنان بشت در پیشگاه
 ز قلبه که چو کوه پولاد بود
 ز دیگر طرف لشکر آرایه زوم
 سلاح و سلب داد خواهنده را
 چپ و راست آراشت از ترک و تیغ

سر از جشتن رنر بر تافتند
 فلک بر دلمان مژگی داد بوس
 همه شان بر پشت پیلان شکست
 که از نای نژ کاه بر آورد جوش
 دماغ از دم گدا دم گشت سیر
 بروں رفت زین طاق آراشته
 هزارهز در آمد مزدان مزد
 سرافیل صور رقیامت دمید
 عنان سلامت بروں شد ز دشت
 زین آسمان آسمان شد زین
 نیم خون ماهی و بر ماه گرد
 زین شش شد و آسمان گشت هشت
 گلو گیر شد حلقه ای کشت
 جها سوخت از آتش بزد تیغ
 دماغ هوا پڑ شد از چارن پاک
 بر آراشت لشکر بساز تمام
 ز تیغ از دما را دهن باز کرد
 یک کوه غفقی ز پولاد مرست
 که پوشیده شد زو به خورشید ماه
 پناهنده را قلعه آباد بود
 بر آراشت لشکر چه نخلی ز موم
 قوی کرد پشت پناهنده را
 چو آرایش گلبن از اشک میخ

پس و پیش را کرد چوں خاره کوه
 چو از هر دو سو لشکر آراشتند
 سیاست در آمد بگزدن زنی
 ز بس خول که رگزد آمد اندر مخاک
 ز شمشیر بر گشته جائے نبود
 زهنگ خدنگ از رکیب کماں
 کمند از دماغے مسلسل رشک
 ز غریبیدن زنده پیلان مست
 ز بس تیغ بر گردن انداختن
 ز پدر با رپسر یکی بر آراشته
 سئون علم جامه در خون زده
 ز بس خسته تبر پیکان نشان
 چنجان گزم گشت آتش کارزار
 چها بخوے دارا ز قلب رسپاه
 ز دشمن گزائی و قلب آفگنی
 بهر جا که بازو بر افراخته
 نشد بر تنه تا نه پرداختن
 ز بس خون رومی دران توتناز
 وزین سو سکندر بشمشیر تیز
 دو دست آوریده بکوشش بر وں
 دو دستی چنجان میگذازید تیغ
 چو بر فزونی پیل آمدے خنجرش
 چو بر آب دریا غضب رنجه

بر انگشت قلب شریا مشکوه
 یلان سوبسو مرمی خواستند
 ز چشم جهاں دور شد روشنی
 چو گوگرد و سنج آتشین گشت خاک
 که در غار او از دماغے نبود
 نیاسود بر یک ز بهی یک زماں
 دهن باز کرده به تاراج گنج
 رگره در گلوے هزارا شکست
 نیارست کس گردن افراختن
 محابا شد و مهر بر خاشته
 نجات از جهاں نیمه بیرون زده
 شده آبله دست پیکان کشاں
 که از نعل اسبان بر آمد شرار
 بر آشفته چوں شیر نرزه رسپاه
 گشاده بر و بازوے بهمنی
 سر خضم در پایش انداخته
 نزد بر سرے تا نیکنداختن
 هزار اطلس رومی افکند باز
 بر انگشته بر جهاں رشخیز
 بهر دست شمشیر اناس گوں
 کرد خضم را جاں نیاید در تیغ
 فرو رنجه زیر پایش سرش
 ز دریاے آب آتش انگشته

چو شیرے کہ آتش ز دم بر زند
 بدارا نمودند کال شمشیر
 شه آرزم او به که یکتو کنند
 بشکر بگوید که یکتا زگی
 چنان دید دارای دولت صواب
 همه هم گردیده بیکسر زند
 بفرمان فرمانده تاج و تخت
 عنان بیکر کانی بر آگبخشد
 رسکندر چو غوغای بدخواه دید
 بفرمود تا لشکر روم زیر
 دلبندند بر دشمنان راه را
 دو لشکر چو مور و ملخ تاختند
 بشمشیر پولاد و زبر خدنگ
 چو زنبور گیلی کشیدند نیش
 رسکندر در آن داور یگانه سخت
 بیوں بر کس افکند پیل افکند
 یکے زخم زد بر تن پهلوان
 بدربند خفتاں ز زره پاره کرد
 ببردید بازوئے تابنده هور
 بموسے تن شاه رشت از گزند
 براسید ز آل دشمن بے پراس
 بر آن شد که از خضم تابد عنان
 و گر بار کن سخت امیدوار

دژم بادیا را بهم بر زند
 بسا شیرکز مرکب آلود زیر
 کز آن پهلوان پیل پهلوان کند
 برانند بر جنگ او بازی
 که لشکر دجند چو دریای آب
 بیکبارگی بر رسکندر زند
 دجوشید لشکر رکوشید سخت
 دو دستی به تیغ ابد آویختند
 ز خود دشت آرزم کوتاه دید
 بدادن ندارند جان را عزیز
 سخاک اندر آرند بدخواه را
 نبرد جهاں در جهاں ساختند
 گزرگاه بر مور کردند تنگ
 زیریں را بزنبور کردند ریش
 پے افشرد مانند پنج درخت
 سوے پیلن شد چو آهزمنے
 کز آن زخم لایزال پیر و جوان
 حل ہیں کہ پولاد با خاہ کرد
 ولیکن شد آزرده در زیر زور
 نبرد تیغ و بدخواه را سرفکند
 دل خضم را کرد از آنجا قیاس
 رمائی و بد سینه را از رسناں
 پے افشرد بر جاکے خود استوار

چو در فال بیرون ز سینه خویش دید
 قوی کزو بر جنگ بازو سینه خویش
 نیامد لشکر نه خون ریختن
 نبرد آزمایان را بر این سپاه
 زبون گشت روی ز پیکار شال
 دیگر ره نبردی فشردهند پاس
 بناموس رایت همه داشتند
 چو کوه بر آسود رنگی به تاج
 مهر روشن از نیر شب تافته
 دو لشکر بیک جا گروه آمدند
 بارانگاه آمدند از نبرد
 باندیشه از گداز نیز گشت
 دیگر روز کال رویه شسته ترونج
 سپاه از دو سو صف بپاراستند
 بپولاد شمشیر و چرخ کمان
 بغوغای لشکر در آمد رشک
 بداد دو سر بنگ بودند خاص
 نه بیداد دارا به جان آمده
 بر آسول که خوشتر دارا گشتند
 چه ز پیغمبر بازار سوار استند
 که ماهیم خاصان دارا و بس
 نه بیداد او چو سنده آمدیم
 دخیل ایم فردا برو تاختن
 بر اندلس خود دشت خود پیش دید
 بکوشید با همتر از سینه خویش
 ز دشمن بدشمن در آویختن
 گرفتند بر لشکر روم راه
 اجل خواست کردن گرفتار شال
 نرفتند چو کوه آهن ز جاس
 غلبت به بد خواه نگذاشتند
 شمشیر چین فرود آمد از تخت حاج
 چو آریه رومی رودنی بافته
 شدند از حکومت سنده آمدند
 ز تن زخم شستند از رویه گروه
 که فردا بر سر بر چه خواهد گذشت
 چو روحانیان سر بر رویه شستند
 هر بران به شمشیر برخواستند
 بس زوی بازو نمود آسمان
 که دشت از چنان رفت و پازر کبیب
 به اخلاص نزدیک و دور از خلاص
 دل آرزوگی در میان آمده
 برو کین خویش آشکارا گشتند
 به خون از سکنه امان خواستند
 بدار ز ما خاص تر نیست کس
 خوشتر از او هم گروه آمدیم
 ز بیداد او ملک پر دختن

<p>یک ایشب بکوشش نیکندار جاے چه فردا علم در کشد در مصاف ولیکن بشرطیکه بیدشت سرخ ز ما هر یکے را توانگر گنی سکندر باں خواسته عهد بست نشد باورش کآن دو بیداد کیش و لے هر کس آں در بدشت آورد در آں ره که بیداد داد آمدش که خرگوش هر مرز را بے شکفت چه آں عاصیان خداوند گش که بر سرخ شاں کانگاری ده حق نعمت شاه بگذاشتند چه یافت خورشید را دزد برد بزدی گرفتند محتاب را دو لشکر گشاده کمر چوں دو کوه به منزل گیر خویش گشتند باز بیا ساقی از من مرا دور کن سحر کو مرا ره به منزل برد</p>	<p>که فردا مخالف در آید ز پاے خرد ضربت تیغ پندو شکاف ما بر گشاده گنی قفل سرخ به زر کار ما هر دو چوں زر گنی به پیمان در آں خواسته داد و ست گنند این خطا با خداوند خویش کرو خصم خود را شکست آورد کمن دانستای به یاد آمدش سب آں ولایت تواند گرفت خبر یافتند از خداوند مهش به خورشید بدخواه یاری ده پیشت گشتن شاه بدو داشتند بیافوت جستان جهاں پے فشرد که آں برد آں بھر ناب را شدند از نبود آزمائی ستوه به رزم و گر روزه کردند ساز جهاں از سحر لعل پیر نور کن همه دل برند او خیم دل برد</p>
---	--

پیروزی با فتن سکندر بر

دارا و کشته شدن دارا

جهاں گزیده آرامگاه خوش است شتابنده را نفل در آتش است

دو در دارد این بلخ آراشته
 در آ از در بلخ و پنگر تمام
 اگر زیر کی با محله نحو بگیر
 درین دم که داری بشادی بیج
 نه ایم آمده از پنه دل خوشی
 خراں را کس در عروسی نخواهد
 گذارند و نظم این داشتال
 که چون آتش روز روشن گذشت
 شب از ماه بر بشت پیرایه
 طلایه ز لشکر گیر هر دو شاه
 یثاقی بر آمد شدن چون خراس
 بسا محفته کز هیبت پیل مست
 غنوده تن مزدوم از رنج و تاب
 بنیایش گمان هر دو لشکر براز
 مگر کائن درازی نمودی درنگ
 رسگارش چنان شد دو کوشنده را
 چه خوشبید روشن بر آرد عکلاه
 دو خورشید و عنال در عنال آوردند
 باز هم و خوشنودی از یک دیگر
 چه دارا در آن داورى لایه جنت
 سوئے آشتی کس نشد رهنمون
 که را برانی از دهمی نمیش خورد
 چه فردا فشاریم در جنگ پای

درو بند اینی هر دو برخاسته
 ز دیگر در بلخ بیرون خرام
 که باشد بجا ماندنش ناگزیر
 که آینه و رفته بیج است و بیج
 مگر از پی رنج و سخت کشی
 مگر آن زمان کاب و همزم نماند
 سخن راند بر سنت راستال
 پر از دود شد گنبد تیز گشت
 رشکفته بود نور در سایه
 شده پاس دارنده تا صبح گاه
 نیامده دواز از بانگ پاس
 سراییم هر ساعت از خواب جنت
 نظر هر زمانه در آمد ز خواب
 که آه کاشک بودی امشب دراز
 به دیری پدید آمدی روز جنگ
 که ریزند صفرا به جوشنده را
 پدیدار گردد سپید از سیاه
 رو دوستی در میان آوردند
 رتانه و زآن بر نتابند سر
 دل لای زن بود در لایه مست
 نمودند رایش بشمشیر و خوں
 بقادیم گنج ریزد اندر نبرد
 ز رومی نمایم یک تن بجای

بدیں عشوہ دادند شہ را شکیب
 ہماں قاصداں نیز کز وہم جہد
 رسکدر ز دیگر طرف چارہ ساز
 خیال دو سر ہنگ را پیش داشت
 چہیں گفت با پهلوانان روم
 بگوئیم کوشیدنی مزد وار
 اگر دست بزدیم ما رانت ملک
 قیامت کہ پوشیدہ بر پایہ ماست
 ز اندیشہای چہیں ہوں ناک
 چو گیتی در روشنی باز کرد
 باتش بدل گشت مشت شرار
 درآمد بخت پیش دو لشکر چو کوہ
 رفیدوں نسب شاہ بہمن نژاد
 ہمہ ساز لشکر بترتیب جنگ
 ز پولاد صد کوہ بر پایہ کرد
 چو بر میمنہ ساز و رگشت کار
 جناح از ہوا بر زمین بزد میخ
 جہاندار در قلب گہ کرد جاے
 رسکدر کہ تیغ جہاں سوز داشت
 بر انگشت رزمے چو بارنہ میخ
 جناح سپہ را بگردوں کشید
 رگزنایگان را بدانتال کہ خواست
 گردوے کہ پوزنایاں ساخت شال

یکے بر دیری یکے بر رفریب
 کہ بر خون او بستہ بودند عہد
 کہ چوں پایے دارد درآں تزلزل
 چہ رایں خود کہ سر ہنگے خویش داشت
 کہ فردا دریں مرکز سخت بوم
 رگ جاں بکوشش گنیم استوار
 وگر ما شدیم آن دارا ست ملک
 بگو روزے آں روز فرداے ماست
 دو لشکر نمودند با ترس و ہاک
 جہاں بازے دیگر آغاز کرد
 تلخ شد آں سیم گاوزں وار
 کز آں بختش آمد جہاںے سوز
 چو برخاست از اول با تعداد
 بر آراست از جعبہ و بنیم لنگ
 سپاہین او گنج را جاے کرد
 ہماں میسرہ شد چو رویں جہاد
 پس آہنگ شد در زمین چار میخ
 درفش کیا پیش بر سر ہلے
 پٹیاں تیغ از بہر رایں روز داشت
 بگردش ز پیکان و باران ز تیغ
 مہم بارگی بر سر خون کشید
 دلفرمود رفعت شوے دست رشت
 چپ انداز شہ بر چپ انداخت شال

کز ایشان شود ایمنی شاه را
 چو پولاد کوهی شد آں پیکتن
 رسید آسمان را قیامت بگوش
 در آمد برقص از دایه دلیر
 بر افتاد پل لوزه بردشت دایه
 تغییر نهنگان در آمد ز زنبیل
 بدید زهره به پیچید ناف
 ز پس لوزه افتاد در کوه و راغ
 گشاده بدو کوزین دشت و تزلزل
 نگشت ابر باران خود ز دوش
 بجایه نم از ابر خوں آمد
 نبوشنده را داد بر جان پیراس
 بر آورد خوں از دل خار سنگ
 شد از بروج آتش ز پس لاله خوں
 عیاره شد از جان بر خاسته
 رشتاباں شده تیر چهل مار گنج
 چو سیماب کرده گرینا گرین
 تن کوه لوزید بر خویشتن
 ز پس را شده مشتخاں ریز ریز
 ز پزگار گودش فرو ماند لنگ
 نفس را نه راو بر خوں تا خفتن
 سپر بر سپر بسته چوں لاله زار
 نه رویه نهائی نه راو گرین

همان استواران درگاه را
 بقلب اندر خوں داشت با خویشتن
 بر آمد ز قلب دو لشکر خروش
 زلبیره بغیرید چوں تنده شیر
 ز شوریدین ناله کرتاسه
 ز فریاد رویین نم از پشت پیل
 ز بس بانگ شیدور زهره رشکاف
 ز غریب کوس خالی و ماغ
 در آمد به شخراں سر بید بزرگ
 ز بس تیر باران که آمد بخوش
 گر آں تیر باران گنوں آمد
 خروشیب کوس رویینه طاس
 جلاجل زمان از نوا دایه زنگ
 بچینش در آمد دو دریل خوں
 ز پس کو بساطی بد آراسته
 یا نرو در آمد کماں را شکنج
 رستیزنده از تیغ سیماب ریز
 ز پولاد پیکر شکن
 ز بس زخم پولاد خارا رستیز
 ز نوک سناں چو خنجر دولاب رنگ
 ز بس بر دهن ناخج اند خفتن
 سناں در سناں رسته چوں نوک خار
 گریندگان را در آں رستخیز

سواران همه تیر پرزداخته
 در آن مسلخ آدمی زادگان
 بجانبورد خود هر کس گشت شاد
 ندارد کس سوگ در حربگاه
 سخنگو سخن سخت پاکبزه راند
 چو مرگ از یک تن برآرد هلاک
 بمرگ همه شهرزین شهر دور
 بر بس گشته بر گشته مزدان مزد
 بر آن دجله خون بلند آفتاب
 سنان سکندر در آن داوری
 شرارے که شمشیر دارا زنگند
 چو لشکر به لشکر در آمیختند
 پرآگندگی در رسپاه افتاد
 سپه چوں پرآگنده شد صیحه جنگ
 کس از خاصگان پیش دارا نبود
 دوسر هنگ غدار چوں پیل مشت
 زدندش یک زخم پهلوی گداز
 در افتاد دارا بدان زخم تیز
 درخت کیانی در آمد به خاک
 برنج تن نازک از درد و داغ
 گشاده دوسر هنگ شوریده رے
 که آتش ز دشمن بر آیمختیم
 بیک زخم کردیم کارش تباه

گم تیر و گم ترکش انداخته
 زربین گشته کوه از بس افتادگان
 کس از گشتن کس نیامزد یاد
 نه کس مجز قراگند پوشد رسپاه
 که مرگ بانبوه را جشن خواند
 شود شهرے از گزیه اندوهناک
 نگزید کس گو بود نا صبور
 شده راه بر بسته بر ره نوزد
 چو نیلوفر افکنده ذوق بر آب
 سبق برده بر چشم خاوری
 تپش در دل سنگ خارا زنگند
 قیامت ز بگیتی بر آیمختند
 پرزدهش در آرم شه افتاد
 فراخی در آمد به میدان تنگ
 کزو در دل کس همدا را نبود
 بر آن پیلتن بر گشادند دشت
 که از خون زمین گشت چوں لاله زار
 ز بگیتی بر آمد یک مشتخیز
 و غلطید در خون تن زخمناک
 چه خویشی بود باد را با چراغ
 بنزد سکندر گر گشتند جاس
 باقبال شه خون او رختیم
 رسپه دیم جانش بقتراک شاه

پیا تا به زبانی و باور کنی
 چو آمد ز ما آنچه کردیم رای
 بر بخش گنجی که پند رفتیم
 رسکندر چو داشت کای ابلهان
 پشیمان شد از کرده پیمان خویش
 فرو برد اُمید واری ز مرز
 ز نشان جُست کال کشور آرای کس
 دو پیداد پیشه برآه اندرون
 چو در موی قلب دارا رسید
 تن مزناں دید در خاک و خون
 ستمانی افتاده در پای مور
 بازوئی دشمن بر آسوده مار
 بهار فریدون و گلزارِ هم
 نسب نامہ دولت کیقباد
 رسکندر فرود آمد از پشت لور
 ز فرمود تا آن دو سرشک را
 بداری بر جاسی خویش استوار
 ببالین گره خسته آمد فراز
 سر خسته را بر سر ما نهاد
 فرو بسته چشم از تن خواہناک
 چو دارا برویش نظر کرد و دید
 چنین داد دارا بخش و جواب
 را کن که در من رهایی نماند

بخونش شمع بارگی تر کنی
 تو نیز آنچه گفتی بر باد بجای
 وفا کن بپیمانی که خود گفتی
 دلیر اندر بر خون شاهنشاهان
 که برخاستن عصمت از جان خویش
 که بمشال را سر در آید بگذرد
 سجا خواہگه دارد از خون و سحر
 به بیدار خود شاه را بہمنوں
 ز موی رداں ہیچکس را ندید
 گلزار کیانی شد سر رنگوں
 ہماں پشیم کردہ بر پیل زور
 ز رویین دژ افتادہ اسفندیار
 باو خزاں گشتہ تا راج غم
 درق بر ورق سوسو بر باد
 در آمد ببالین آن پیل زور
 دو کڑ زخمی خارج آہنگ را
 خود از جا بچسبید شوریدہ وار
 ز وزیع کیانی گرہ کرد باز
 شب تیرہ بر روز رخشاں نہاد
 بدو گفت برخیز ازین خون و خاک
 بسوز چکر آہ از دل کشید
 کہ بگذارد تا سرزمین من بمخواب
 چراغ مرا روشنائی نہاند

سپهرم بدان گونه پهلوی درید
 تو آس پهلوان کاندی سحر من
 که با اینک پهلوی دیدیم چو میخ
 سر سزورا را را کن ز دشت
 چه دشتی که با ما درازی سنی
 نگه دار دشتت که داراست این
 چو گشت آفتاب مرا روزه زرد
 مبین سزو را در سرافکنگی
 درین بندم از زحمت آزاد کن
 زمین را منم تاج تارک نشین
 را کن که خواب خوشم می برد
 مژداں سیر خفته را از سر بر
 زمان من اینک رسد به گمان
 اگر تاج خواهی مژود از سرم
 چو من زمین ولایت کشادم کمر
 سکندر بنالید کاسه تابعدار
 نخواهم که بر خاک بود سرت
 ولیکن چه سود است کاین کار بود
 اگر تاخیر سر بر افراخته
 دریا بدیا کنوں آدم
 چرا مویکم را نیفتاد ستم
 مگر ناله شاه نشنید می
 بدارای رگینی ودانای راز

که شد در جگر پهلویم نا پدید
 نگه دار پهلوی ز پهلوی من
 بے آید از پهلویم بوی نفع
 تو مشکن که مارا جهاں خود شکست
 بتاج کیان و شنبازی سنی
 نه پنهان چو روز آشکار است این
 نقاب من در کش از لاجورد
 چنان شاه را در چنین بندگی
 با مژزش ایزدی یاد کن
 ملوژاں مرا تا ملوژد زمین
 زمین آب و چرخ آتشم می برد
 که گزودن گزداں بر آرد نفیر
 را کن بکام خودم یک زمان
 یک لحظه بگذار تا بگذرم
 تو خواه افسر از من یتان خواه
 سکندر منم چاکر شهریار
 نه آلوده خوں شدی پیکرت
 ناسف ندارد درین کار شود
 کمر بند او چاکری ساخته
 که تا سینه در تویج خوں آدم
 چرا پئے نکزدم درین راه گم
 نه روزه چنین روز را دیدی
 که دارم بر پهلوی دارا رنیز

ولیکن چو بر شیشه افتاد سنگ
 در بیجا که از نسل راشقند یار
 چه بودی که مزگ آشکارا شدی
 چه سود است مزدن نشاید بزور
 بنزدیک من یک سر موسی شاه
 گر این زخم را چاره دانستی
 مبادا که اورنگ شاهی
 چرخا نعل نگزیم برین تاج و تخت
 مبادا آن گلستان که سلاطین او
 نفیر از جمانی که دارا گذشت
 بچاره گری چون ندارم توان
 چه تدبیر داری و یای تو چیست
 بگو هر چه خواهی که فزماں کنم
 چه دارا شنید آن دم در نواز
 بدو گفت کای بهترین بخت من
 چه پرسی ز جان بجا آمده
 جمان شربت هر یک از رخ سرشت
 ز بے آریم سینه سوزد درو
 چو بختی که در اندر دارد شتاب
 سبوتی که سوراخ باشد محضت
 جمان غارت از هر درے می برد
 نه زو ایمن ایناں که هشتاد نیز
 پس روزی من راستی پیشه کن

کلید در چاره تأید بچنگ
 همین بود بس مملک را یازگار
 رسد در هم آغوش دارا شری
 که پیش از اجل رفت نمون بگور
 گر ارمی تر از صد هزاران گله
 طلب کردی تا توانستی
 ز دارا که دولت بماند زنی
 که دارنده را بر در افتد رخت
 بدین خستگی باشد از خار او
 نه پنهان چو روز آشکارا گذشت
 گنم فوج بر یاد سوز رواں
 امید از که داری و بیت زبکشت
 بچاره گری با تو پیمای گنم
 بخوار بشگرمی دیده را کرد باز
 سزاوار پیرایه تخت من
 محله در سموم خزاں آمده
 بجز شربت ماکه بر رخ زبشت
 قدم تا سرم غرق در یاسی نعل
 لب از آب خالی و تن غرق آب
 بموم و سریشم نگردد درشت
 یکے آورد دیگرے می برد
 نه آنا نیکه رفتند رستند نیز
 تو نیز از چنین روز اندیشه کن

چه هشتی به پند من آموزگار
 نه من به ز بهمن شدم کاژدها
 نه راسفندیار جهانگیر گزود
 چه در نسل ما گشتن آمد شجاعت
 تو سر نیز بادا به شاهنشاهی
 چه درخواستی کاژدوس تو چیست
 سه چیز آژدو دارم اندر نهال
 یکی آنکه بر گشتن بے گناه
 دوم آنکه بر تخت و تاج کباب
 دل خود و پیردازی از شخم رکیب
 سوم آنکه بر زیر دستان من
 همان روشک را که دخت من است
 بهم خواهر خود گفنی سر بلند
 دل روشن از روشک بر متاب
 سکندر پذیرفت زو هر چه گفت
 کبودی و کوری در آمد بچرخ
 درخت کباب را فرو ریخت بار
 چه مهر از جها رهنوبانی برید
 سکندر بر آں شاه فرخ رشاد
 درد دید و بر نه پیشتن نوحه کرد
 چه ژونی دیگر صبح ابلق سوار
 سکندر بفرمود کاژند ساز
 ز جهم زو و گشید سنگ بشت

برین ژوز منشادت ژوزگار
 بخاریدن سر نکودش رها
 که از چشم زخم جهاں جاں بزد
 گشته نسب کرد بر من دُرشت
 که من کرده ام سر ز بالین توی
 بوخته که بر من رباید گریش
 بر آید باقبال شاه جهاں
 تو باشی درین داورى داد خواه
 چه حاکم تو باشی نیاری زیاں
 پیردازی از شخم ما زبیں
 حرم نشکنی در پشستان من
 بدان نازکی دست بچخت من است
 که فرخ محمود گوهر ارغنده
 که با روشنی به محمود آفتاب
 پذیرنده برخاست گوینده محنت
 که بغداد را کزد بے کاخ و کرخ
 کفن دوخت بر دیرع راسفندیار
 شبه ماند و یاقوت شد نا پدید
 شبانگاه بگریخت تا با نداد
 که او را همان زهر بار بشت خورد
 طویلہ رزوں زو برین مزغزار
 برندش بجای شختینه باز
 مہیاش کژدند جای رنشت

چو خلوت گمیش آل چنان ساختند
 ننوشتند را قدر چندان بود
 چو بیرون رود بکهر جان ز تن
 پیرایه که باو در دی
 اگر در پشیمانی و گریه در مغاک
 بسا بارها که شود بخیزد مور
 چنین است زخم این گذرگاه را
 بیکه را در آرد به هنگامه تیر
 مکن زیر این لاجوردی بساط
 که رویت کند کز باده زرد
 گوشتی که در شهر شیراں بود
 چو مرغ از پشته کوچ برکش جناح
 بدن برق دار آتش در چاه
 سمندر چو پروانه آتشرو است
 خوسه بخور میخورد بر جاسی جو
 اگر شاه ملک است و گریه ملک شاه
 که داند که این خاک دیرینه دور
 کس کیسه شد خاک پنهان شکج
 زار از کیسه تو بر آرد خروش
 که داند که این دغچه دام و دد
 چه تیرنگ باد خرداں ساخت است
 فلک نیست یکسان هم آغوش تو
 گشت چرخ فرشته بلندی دهد
 از زحمت خویش بزداختند
 که در خانه کلبه جان بود
 گریزد ز بهنجای خویشتن
 چه بر طاق ایوان چه لب زمی
 چو خاک شوی غایت زیر خاک
 چه در خاک شور افتد از آب شور
 که دارد پادشاه این راه را
 بیکه را ز بهنگامه گوید که خیز
 بلین مهر کز باده گوی نشا
 کبودت کند جامه چرخ لاجورد
 بزرگ خودش خانه ویراں بود
 مشومست راج اندرین مستراح
 جهاں را ز خود واریاں واریاں
 و یک این کمن لنگ و آن خوشرو است
 خرافتاد و جان داد خربنده کو
 همه راه میخ است یا سرخ راه
 بهر فارسی اندر چه دارد ز غور
 که هرگز برون نارد آواز گنج
 سبوسه تو از نرسی آید بپوش
 چه تازیانه دارد از نیک و بد
 چه گزدمکشال را سر انداخت است
 طرازش دورنگ است بر دوش تو
 گشت با دواں دست بندی دهد

شبانگه بتانیت نآرد بیاد
 چه باید درین هفت چشمه خراس
 چو رنخسار از چنبین روزی ز روزه گیر
 ازین دیو مزدوم که دادم و دواند
 پیش گور سز و دشتباناں گم است
 گوژن سگر ازنده در مرغزار
 هماں شیر کو جاس در پیشه کرد
 مگر گوهر مزدومی گشت خرد
 اگر نقش مزدوم ریخانی شکوف
 بچشم اندول مزدومک را گناه
 نظامی بخاموشکاری بیسج
 چو هم رشته محققانی خوش
 بیاموز ازین مثره لاخود
 شبانگه که صد رنگ بندد رنگار
 سحر که یک چشمه یابد کلید
 ریا ساقی آل خون رنگین رز
 می کز نمودم پامی لغزی دهر

گلچیز چو گزول دهر با نداد
 ز بهر جوے چند بزدن رسپاس
 چو هست آب حیواں چه خرما چه شیر
 زهاں شو که همصحنات بد اند
 ز نامزد بهایه ایں مزدوم است
 ز مزدوم گریزد سوبے کوه و غار
 ز بد عنایت مزدوم اندیشه کرد
 که در مزدوماں مزدومها رنمزد
 بگویی که مزدوم چنبین است حروف
 هم از مزدون مزدومی سنگ رسپاه
 بقنار نا غلغنی بر میسج
 فرو نشیب یا پنبه در نه بگوش
 که با شمش شمش است و بازو زرد
 بر آید بصد دشت بچوں نو بهار
 بآیین یک چشمی آید بهرید
 در افکن بمخزم چو آتش بخز
 چو ضخم دماغ دو مغزی دهر

تذکره شیخ نظامی گنجوی مصنف رسنادر نامه

شمش ابو محمد رالیاس گوشت بن مؤید - اصلش از
 تفرش است - که از اعمال ثم شمرده می شود - اما ولادتش
 بگنجه که بیلاد آذر بایجان است - رو داده - وے را از

حکومت نظاسری و یاطقی و مقصطلحات رشی بهتر تمام بود
 تهاجمی محمد گرانمایه را بقناعت و تقوی و عزالت و انزوا
 بسر نموده - چون شهر از غلبه حرص و هوا دشت
 به سینه بسته پیش از باب دنیا نه ایستاده - بلکه سلاطین
 روزگار بوسی تبرک می جستند - چنانچه اکثر مشنویاست
 به اقتباس شاه نظم فرموده - از آن جمله مخزن استمرار
 بنام بگرام شاه واسطه روم - و لیلی مخزن بارشیم مشنوی
 شاه شتر واد - د فخر و شیرین و هفت پیکر هر دو
 به اتابک قول از سلا - و اسکندر نامه که آخری است -
 مظهر شاه ساجقی را به ملک نظم کشیده بود - و سوا
 خمس موصوفه اقبالنامه و غیره با ازوشت - و گویند بهشت
 هزار بیت از قصیده و غزل و قطعه و رباعی و غیره ازو
 یادگار مانده بود - گو حال درویش نیست به نشری پاکیزه
 داد - و هم گویند - که مخترع میبود مروجیه حال مشنوی
 نظامی است - یعنی رانده مشنوی بحمد و نعت و منقبت
 و مناجات و تعریف شعر و سخن و غیره نموده به دانشا گوئی
 رغبت نماید - آورده اند - که نظامی به شعر هشتاد و چهار سالگی
 به ۹۹ ساله پانصد و نود و نه هجری که خود به تاریخ
 اختتام اسکندر نامه هجری گفته - فوت گردید - گویند - که
 سفینه مشنوی اکثر از هفت بحر بیرون می رود - پس از آن
 آوزان و وزن اسکندر نامه فعلن فعلن فعلن فعلن
 مشنوی بارشیم مستقارب مشنوی مقصور یا مخدوف است -

انتخاب از شاهنامه

پژده سپیدین سهراب نام و نشان
سزداران را بهر ادا از بهر

<p>زمانه بر آورد از چرخ سر نشست از بر چرخه نیل رنگ یکه رنقفر خشم روی بر سرش خم اندر خم و روزه کرده رزم بجای که را بر ادا رسیده بدو گفت کز بی نیاید ز رتر سرافشان شود زخم کم آورد چو خواهی که نگزایدت کاستی بکزی مکن راسه و چاره مجوسه سرافراز باشی بهر آئین مناب از ره راستی بیچ روزه بیاداش نیکی ربیابی ز من ربیابی بسے خلعت و خجاسته همان بنده و زندهاں بود جای تو ز من هر چه پژده از ایراں رپاه</p>	<p>چو خورشید بزداشت ز تپش سپر رپوشیده سهراب خفتان جنگ یکه تیغ رنقندی بد اندر برش کندسه به رنقراک بر شصت خم ربیامه یکه گند بالا گزیده رافرمود تا رقت پیشش زچیر نشانه نباید که خم آورد بهر کار در پیش کن راستی سخن هر چه پژده به راست گو چو خواهی که یابی رمائی ز من انرا ایراں هر آنچه پژده بهر گو اگر راست گفتی سراسر سخن رپارم بتو رنق آراشته در ایدونیکه کز بی بود مایه تو چنین داد پاسخ زچیرش که شاه</p>
--	---

بگویم همه هر چه دامن بدوے
 نه ربنی جز از راسنی پیشه ام
 بگیتی به از راسنی پیشه نیست
 بدو گفت کز تو رهبر رسم همه
 همه نامداران آل مژ را
 دلبران و گزدان رابران زمین
 ز بهرام و از رستم نامدار
 یکایک نشانے بمن بر نما
 سراپرده دهر رنگ رنگ
 به پیش اندرون بسته صد زهر پیل
 یکے زرد خورشید پیکر دُرُش
 بقلب سپاه اندرون جای کینت
 بدو گفت کال شاه رابران بود
 و زال پس بدو گفت کز میمنه
 سراپرده بر کشیده سپاه
 بگود اندرش نیمه ز اندازه پیش
 زده پیش او پیل پیکر دُرُش
 چه باشد ز رابرانیاں تا هم او
 چنیں گفت کال کوس خود بود
 سپه دار و از تخم پاژ شاه
 ندارد ابا زخم او شیر تار
 رهبر سپه کال شتر پزده سرای
 یکے شیر پیکر دُرُش بگفتش

بگژی چرا بایدم گفتگوے
 بگژی نیاید خود اندیشه ام
 ز کژی تر بیج اندیشه نیست
 ز گزدگان و ز شاه و رسم
 چه طوس و چه کاوس و گودزرا
 چه گشتهم و چوں گیو با آفرین
 ز هر جت رهبر رسم بمن بر شمار
 اگر سر به تن غلای و جان بجا
 بدو اندرون نیمه پای پلنگ
 یکے تخت بر پیر زده بر سان ریل
 سرش ماو ز ریس غلافش بگفتش
 ز گزدان رابران و را نام چیست
 که بر دگش ریل و شیران بود
 سواران بشیار و پیل و سینه
 رده گزوش اندر رستاده سپاه
 پس پشت پیلان و شیران به پیش
 به نزدش سواران ز رینه کفتش
 بگو تا سچی باشد آرام او
 دُرُش سچی پیل پیکر بود
 سراقاز و لشکر کش و کینه خواه
 جزو گان ز رهبرش پذیرند مساو
 یکے لشکر گشت پیشش بیای
 دُرُش گار دزمیان دُرُش

پس پشتمش اندر سپاہ گراں
 کہ باشد بمن نام او باز گوسے
 چینی گفت کاک فرآزادگان
 سپه کش کوک گاه کینه رد لیر
 کجا پیل با او نکوشد بجنگ
 دگر گفت کاک سبز پزده سرے
 یکے تخت پر مایه اندر مہیاں
 برو بر نشسته یکے پہلوں
 از آنکس کہ بر پاسے پیش برشت
 یکے باره پیش بیالایے او
 بخود هر زمان بر خروشد سے
 بسے پیل بر گشتواندار پیش
 به رابراں نه مزدے به بالایے او
 درفش ریں از دها پیکر است
 کہ باشد بنام آل سوار رد لیر
 بحیر آنگے گفت با خویشتن
 رگویم بدیں نیک دل شیر مزد
 اداں به نباشد کہ پنهان کنم
 بدو گفت کز چیں یکے نیک خواه
 بر پزید نامش رز فروخ بحیر
 دگر بار پزید شہراب ازو
 پاسخ چینی گفت با او بحیر
 بدیں رز مردم من ہاں موزگار
 ہمہ نیزه داران و خوشنواں
 رز کوی میاور تنہای رسوے
 سپہدار گودرز کشوادگان
 دو چل بگور دارد چو پیل و چو شیر
 نہ از دشت برونہ از کہ پلنگ
 بوزگان رابراں به پیش پیلے
 زده پیش او اختر کاویان
 ایا فرود با صفت و یال گواں
 رشتہ بیکسر از او برتر است
 نہ رہیم ہے اسب ہمتایے او
 تو گوئی کہ دزیا رنجوشد سے
 ہے جوشد آن مزد بر جای غیش
 کندے رفرو ہشتہ تا پاسے او
 بر آن نیزه بر شیر ریں سرشت
 کہ ہر دم ہے بر خروشد چو شیر
 کہ گر من نشان گو پیلن
 رز مرستم بر آرد بنا گاہ گزد
 رز گودکشان نام او رفگنم
 به نوی بیاید بنزدیک شاہ
 بگفتا کہ نامش ندانم دوبر
 کہ بارے مرا نام چینی بگوئے
 کہ آسے پر ہنر ہنر شیر گیر
 کجا او بیاید بر شہر بار

پس پشتمش اندر سپاہ گراں
 کہ باشد بمن نام او باز گوسے
 چینی گفت کاک فرآزادگان
 سپه کش کوک گاه کینه رد لیر
 کجا پیل با او نکوشد بجنگ
 دگر گفت کاک سبز پزده سرے
 یکے تخت پر مایه اندر مہیاں
 برو بر نشسته یکے پہلوں
 از آنکس کہ بر پاسے پیش برشت
 یکے باره پیش بیالایے او
 بخود هر زمان بر خروشد سے
 بسے پیل بر گشتواندار پیش
 به رابراں نه مزدے به بالایے او
 درفش ریں از دها پیکر است
 کہ باشد بنام آل سوار رد لیر
 بحیر آنگے گفت با خویشتن
 رگویم بدیں نیک دل شیر مزد
 اداں به نباشد کہ پنهان کنم
 بدو گفت کز چیں یکے نیک خواه
 بر پزید نامش رز فروخ بحیر
 دگر بار پزید شہراب ازو
 پاسخ چینی گفت با او بحیر
 بدیں رز مردم من ہاں موزگار

گمانم که آل چینی این پهلوان است
 غیبی گشت ستراب را دل از آن
 نشان داده بد از پدر مادرش
 همه نام جُشت از دھان بهجیر
 نیشته بسر بر درگر گونہ بود
 قضا چوں ز گزودن فرو هشت پر
 فز آن پس رپتر رسید گز هتال
 سواران پیشار و پیلان بهای
 یکے گزگ پیکر دَرُش از برش
 میان سراپردہ تختہ زده
 ز نامبرایان نام آل مزد چیت
 چوین گفت کال پور کور گز
 ز گو دز زبان هت و هتار است
 سواران داماد مستم بود
 بدو گفت ز آنسو کہ تا بهتہ مشید
 ز دیبایے ردی به پیشش سوار
 پیاده سپهر دار و نیزه درال
 ز دیبا رفود هشتہ زیبا جکیل
 نشسته سپندار بر تخت عاج
 چه نام است او را ز نام آوران
 بدو گفت کو را فراموز خوال
 بدو گفت ستراب کیس درخورد است
 ز هر سو ز بهتر جهاندار شاه

کہ هر گونہ ساز و سلاحش کو است
 کہ جاسه نیامد ز دستم نشان
 ہے دید و دیدہ تہ بد مادرش
 مگر کال سوتها شود رد پذیر
 ز فزای نکاہ نہ ہرگز فرود
 ہمہ زیر کال کور گز دند و کر
 کشیدہ سراپردہ بر کراں
 بر آید ہے نالہ کوتاہے
 باہر اندر آودہ زین سرش
 ستادہ غلامان بہ پیشش رده
 کچا جاسے دارد نژادش ز کیت
 کہ خوانند گزودن و را غیو نیو
 ہر ایرال رسد بردہ ہرہ سر است
 ہر ایرال زین ہنجو او کم بود
 بر آید یکے پردہ بہینم سپیدہ
 رده ہر کشیدہ فزوں از ہزار
 شدہ الجھن لشکر یہ کراں
 غلام ابستادہ رده خیل خیل
 رنہادہ برآں عاج گردیے ساج
 سپتہ نژاد است یا سروان
 کہ فز زقیر شاہ است و تاج گواں
 کہ فز زقیر شاہ است و با افسر است
 زیبا شدہ پیشش رہاں با گلاہ

پیرسید زان زرد پزده سرای
 بگرود اندرش منخ و زرد و بفتش
 درفشه پس پشت پیکر گراز
 چه خوانند او را ز گود نکشاش
 چنین گفت کوراکر از است نام
 بشیوار و از شمع گیو دال
 نشان پدر جشت و با او نکشت
 جهان را چه سازی که خود ساخت بت
 زمانه نمشته دگر گونه داشت
 چو دل بر منی در سرایه رسنچ
 دگر باره پزرسید ازو سرفراز
 از آن پزده سبز و اشپ بلند
 و زان پس بر جبر پشیدش گفت
 مگر از نام چینی رہمانم هست
 بدو گفت ستراب رکیس نیست داد
 کسی که بود پهلوان جهان
 تو گفتی که در لشکر او بهتر است
 بر زمره که کاؤس لشکر کشد
 جهان پهلوان باشدش پیشرو
 چنین داد پاسخ مرا و را بجبر
 شئون رفته باشد بزمستان
 بدو گفت ستراب رکیس بخود بگو
 برایش نشیند جهان پهلوان

درفشه درفشاش به پیشش پیای
 ز هر گویه بر کشیده درفش
 سرش ماه سیمین و بالا دراز
 بگو تا چه داری ازو هم نشان
 که در جنگ شیران ندارد لگام
 که بر دزد و سختی نباشد تکان
 همیداشت آن راشی در زلفت
 جهاندار این کار پزداخت است
 چنان که گذارد بهاید گذاشت
 همه زهر زو بینی و دزد و رنج
 از آن کشت بدیدار او پدرباز
 و زان مزد و آل تاب داده کند
 که از تو سخن را نباید زلفت
 از آن است کوراکر اندام هست
 ز مشتم نکز دی سخن هیچ یاد
 بر میان رسپ در خانه و نهان
 بگو بهان هر مزد و هر شکور است
 بر پیل دامن تخت و افسر کشد
 چه بر خیزد از دشت آواسی نحو
 که شاید مبدان کال گو شیر بگیر
 که هنگام بزم است در گلستان
 که دارد به پشید سوریه جنگ روی
 بر من بر سخته ندید و جوان

مرا تو از غوز بپایاں یکے است
 اگر پنهانوں را نمائی به من
 نژا بلے نیازی و ہم در جہاں
 و را یزد و نیکه را بس راز داری ز من
 سرت را نخواهد ہے تن بجایے
 نہ رہی کہ موبد بخشرو چہ گفت
 سخن گفت ناگفتہ چوں گوہر است
 چو از بند و بنہوند یا بد رہا
 چنین داد پا سحر بجزیرش کہ شاہ
 نبرد کسے جوید اندر جہاں
 اگر خود بہ رہی تو چنگال او
 بدانی کہ از دسے نیاید رہا
 بزخم سرگوزد بسندال شکن
 کسے را کہ مرستم گوید ہم نبرد
 ہم آورد او بر نہی زیل نیست
 نفس زور دارد بصد زور مشد
 چو او خشم بگیرد برود نبرد
 سخا ہم کہ با او بصرا گوید
 ہترایے مرستم بگزد جہاں
 تو با او بشدہ ناشی بہ جنگ
 بگیتی ندیدی تو جنگ آوراں
 چو افراسیاب آل بہ ہمدار چیں
 بشنیر کیں مرستم رہی گشتن

یویم کہ گفتار من اندکے است
 سراقاز باغی بہر انجمن
 کشادہ کنم گفتہا ہے رہاں
 کشادہ بمن بر رہوشی سخن
 رہا چنی کن آفتوں ہیں ہر دو راے
 بدامکہ کہ کشادہ راز از نہفت
 سچا نارہودہ بہ بند اندر است
 چو رخشندہ دھرے گوید بلے بہا
 چو سیر آید از دزد از تاج دگاہ
 کہ او زندہ زیل اندر آرد ز جال
 چنان ہیبت و پیکر دیال او
 نہ دیو نہ شیرو نہ تر از دہا
 بر آرد مار از دو صد انجمن
 سرش ز آسمان اندر آید بگزد
 چو گزد پئے اسب او زیل نیست
 سرش برز است از دوجت بلند
 چنگش چہ شیر و چہ زیل و چہ مزد
 ہم آورد اگر کوہ خارا گوید
 ہمہ آشکار است پیش جہاں
 چو او تیغ ہندی بگیرد بہ چنگ
 کہ گوید با گزہا ہے رگراں
 ابا نامداران توراں زہیں
 رہا رید آتش بر آں انجمن

سید محنت گودرز سرکشوادگان
 بدیں زور و دایں دانش و دایں ہنر
 کہ بانگ پیلے اسب نشینید
 برانی رشتائی ورا ہر زمان
 کہ دزیایے جوشال ریلزرد ز باد
 کہ ددیا بہ آرام جُنباں گود
 ندارد دم آتش تیز پائے
 چو تیغ تپش برکشد آفتاب
 غمیں گشتہ ہرماں ہے بر شمر
 کہ گر من نشان گو شیر رگیر
 چُنیں یال و دایں شتر دانی رشت
 بر انگیزد آں بارو پاسبان
 شود گشتہ رستم پیشگاہ اد
 کہ با او بروے اندر آرد بروے
 رگیر و سر تخت کاؤس شاہ
 بہ از زخمہ دشمن بر او شاد کام
 نگردد رستہ روز و نوح آپ جو
 ہمہ نامداران با آفیں
 کہ باشد ہر جا سر اجمن
 چو بشد ویش شیر آوژن رزم ساز
 ز دشمن بکس جائتانی کنند
 چُنیں دارم از موبد پاک یاد
 سرزگر گیا را موبد تدر و

بدو گفت سہراب آزادگان
 کہ ہتھو توے خواند باید رپلسر
 تو مزدان جنگی سچا دید
 کہ چشمن ز رستم سخن بر زبان
 گرش رہیم آنگاہ آیدت یاد
 از آتش ترابیم چنداں گود
 چو دزیایے سبز اندر آید ز جاسے
 سر تیرگی اندر آید سحاب
 چو بر گفت زینگوئے سہراب گود
 بدو گفت نا کار دیدہ ، رگیر
 رگویم بدیں توک با زور دشت
 ز لشکر کند جنگجو اجمن
 بدیں زور و دایں رشت و دایں یاد
 ز گرداں نیاید کسے جنگجوے
 ز رابراں نباشد کسے کینہ خواہ
 چُنیں گفت موبد کہ مزدون بنام
 اگر من شوم گشتہ بر دشت او
 چو گودرز ہر شاد پتوہ گزین
 چو گویو ہما رگیر لشکر دشمن
 چو ہرام و ہرام گردن فراز
 پس از مرگ من ہزبانی کنند
 نباشد ہر رابراں تن من مباد
 چو تن سرکش از زمین بیچ سرز

ہمہ یامن از مرشنت گفتن اشت
 بہ بیہودہ چیزے ز من خواستن
 بدین سبب نہ خواہی بریدن سرم
 چہ باید گفتوں رنگت آمیختن
 چنانکت آساں نیاید بدست
 بر آرد بہ آوردگ از تو گرد

سہراب گفت این چہ آشتن است
 چہا باید رایں رکنہ آراستن
 کہ آگاہی آں نباشد برم
 بہانہ نہاید بہ نحوں ریختن
 ہنہ پیشتن را ریختن ہی شکست
 نہاید ترا جُست با او نہزد

ماختن سہراب بر نجمہ کاؤس و بر کنڈن مینہا

سر پر دلاں رُود و نمود چشت
 عجب ماند زان گفتہای نہشت
 بہ گفتنش آمد بجای نہشت
 ز ہر گوئیہ کرد بیکار ساز
 نہاد از سر مزوری تاج زر
 یکے تر یک روی بیکر دار باد
 رگراں گزہ را بہنویے دیو بند
 نہشت از بر بارو نیز بیک
 چو کوہ رواں استیش از جا بہشت
 بر آورد بر ریختن ماہ گرد
 رسید او بہ نزدیک کاؤس شاہ
 رسیدند از وسے سران دلیر
 ز ہانویے آں آب دادہ رساں

چو رسید گفتار ہایہ درشت
 نہال کرد زو رویہ چیزے گفت
 ز بالا دوش جنت یک پُشت دست
 بسے کرد اندیشہایہ دراز
 بہ بست از پلے رکنہ آنگہ کر
 بہویشید خفتان و بر سر نہاد
 رگرتش رسان دکان و کمنہ
 ز گشتی بپوش آمدش نحوں درگ
 بہ آوردگ رفت نحوں پیل مست
 بہرول آمد و رایے ناورد کرد
 پیامد ماں تا بہ قلب سپاہ
 بہ رکزدار گوراں ز چنگال شیر
 ز پاؤ رکیب وز دست دغاناں

کس از نامداران راین و سپاه
 و ز آں پس دلیران شدند و آتش
 نشاید رنگه کرد آساں بدوے
 و ز آں پس شرو و شید و شهرآپ گزد
 چندی گفت کاسه شاه آزاد مرد
 چرا کرده نام کاؤس کے
 گر ایس نیزه در مشت و پچاں گتم
 یکے سخت سوگند خوردم بہترم
 کز ایراں خانم یکے نیزه دار
 کہ داری از ایرانیان نیز چنگ
 گچا گید و گودزد و طووس دلیر
 سوار بہاں و مستقیم نامور
 در آیند و مزدی نمایند رہیں
 و بگفت و ہمے بود خاموش بس
 از آں پس و بچینیہ از جائے خویش
 خم آورد و پشت و سنان سنبخ
 سرا پرده یک بہرہ آمد ز پاسے
 غمیں گشت کاؤس د آواز داد
 یکے نزد و مستقیم برید آگهی
 ندارم سوارے ورا ہم نہزد
 بشد طووس و پیغام کاؤس ہزد
 بدو گفت و مستقیم کہ ہر شہزاد
 گئے جنگ بودے گئے ساز ہزوم

نیارشت کزوں بدو در رنگہ
 کہ رانشت گویے گو رہیلین
 کہ یارد شدن پیش او جنگجوے
 ہمے شاہ کاؤس را بر شہزاد
 چگون است کارت بدشت نہزد
 کہ در جنگ شیراں داری تو پئے
 سپاہ ترا جتہ بلے جاں گتم
 ہداں شب کچا گشتہ شد زدمہ زرم
 گتم زدمہ کاؤس کے را بہ دار
 کہ پیش من آید بریں دشت جنگ
 فریبرز کاؤس و گشتیم شیر
 و گر رنگہ گزد پر خاش خر
 و نہں ز رنگہ از پئے ختم و کیس
 از ایراں نداد اینچ پاسخش کس
 بہ نزدیک پرده سرا رفت پیش
 ہزد و شد و بر کند ہشتاد و بیخ
 ز ہر سو بر آمد ورم کرتاے
 کہ آے نامداران فرسخ زرشاد
 کزین نزدیک شد مغز گوداں رتی
 از ایراں نیارد کس را بس کار کرد
 شنیدہ سخن پیش او بر شہزاد
 کہ کردے مرا ناگماں خواستار
 نزدیک ز کاؤس ہز رنج زرم

باغ نمود تا رخسار را زین سگند
 ز نیجه نگ کرد مرستم بدشت
 نهاد از بر رخسار رخشده زین
 ہے بشت با گداز صدام جنگ
 ہے آں بویں راین بدال گفت دود
 بدل گفت راین رزم آهمن است
 بزد دشت و پلو پیشه بتر بیان
 رشتت از بر رخسار و پیمود راه
 بدو گفت ز ایدر مرد پیبشتر
 دوشش ریزد وند با او بهم
 چو سهراب را دید آں یال و شاخ
 بدو گفت ز ایدر بیگ شو شویم
 رختد بد سهراب پیوخاش خر
 بمالید سهراب کف را بکف
 رگفت او مرستم برود تا رویم
 از ایران و توران سخا بیم کس
 به بالا باندی و با رکشت و یال
 به آوردگه مر ترا جاع نیست
 نگ کرد مرستم بدال سر قرار
 بدو گفت نرم اسے جوامزد نرم
 به ریزی بے دیدم آوردگاه
 تبه شد بے دیو بدشت من
 نگ کن مرا تا به ریزی بجنگ

سواران برودها پر از بویں سگند
 ز نه گیو را دید کاندر گزشت
 همگفت گزگیں که پیشاب راین
 به بدگشتواں بر زده طوس جنگ
 تمنن چوازه پزده آوا شنود
 که راین مرشخیر از پیے یک تن است
 بدشت آں کیانی کمر بر میان
 زواره بگهباں گاه و رسپاه
 بمن دار گوش از یلاں بیشتر
 ہے رفت پرخاش جوع و دردم
 برش جوں بر سام جنگی فراخ
 بر آوردگه بر بے آهو شویم
 ز گفت گو پیلین نامور
 به آوردگه رفت از پیش صفت
 بیگ جاعے هر دو دو مزد گویم
 چو من باشم و تو هم آورد بے
 رستم یافت با راین به پتار سال
 ترا خود بیگ مشت من پای نیست
 بدال صفت و جنگ و رکیب دراز
 زین سزد و خشک و هوا نرم و گرم
 بے بر زین پست کردم رسپاه
 ندیدم بداشتو که جودم نیکن
 اگر زنده مانی منرس از جنگ

<p>مرا دید در جنگ دژیا و کوه چہ کردم بشارہ گواہی من است کسانے کہ دیدند رزم مرا ہے رحمت آرد بتو بر ردلم نمائی بترکاں بدیں یال و سفت پو آرد ز مرستم چینی گفتگو بدو گفت کز تو بہرزم سخن یکایک بزادہ مرا یاد دار من ایوں گمان کہ تو مرستی چینی داد پاسخ کہ مرستم نیم کہ او بہتوان است و من کہ نترم</p>	<p>کہ با نامہ اران توداں گروہ بزوی جہاں زیر پایہ من است شمر دند گوئی کہ بزم مرا نخواستہم کہ جانم ز تن بہ مسلم ہر ایراں ندانم ترا بہتر جفت بہنجیبید سہراب را دل بدو ہمہ راستی باید افکند بن ز گفتار جوت مرا شاد دار کہ از فحیمہ نامور نیرمی ہم از فحیمہ سام تیرم نیم نہ با سخت و گاہم نہ با افسرم</p>
--	--

بہر ز مرستم با سہراب

<p>ز آمدن سہراب شد نا امید بر آردوگہ رفت و نیزہ گرفت یکے تنگ میدان فرو ساختند نامہ ایچ بر نیزہ بند و سناں بشمشیر ہندی بر آویختند بزخم اندروں تیغ شد ریز ریز گر گفتند زان پس محمود گراں ز بہر و محمود آمد بہ خم نہ اسپاں فرو سخت بزگشتواں فرو ماندہ استب و دلاور ز کار</p>	<p>بر او نیزہ شد روئے زور سپید ہے ماند از گفت مادر شگفت بکوتاہ نیزہ ہے تاختند بچپ باز بزدند ہر دو رعناں ہے نہ آہن آتش فرو رختند چہ رنہ کہ پیدا کند مرستہ ہے کوختند آں بر آں آں بر آں چہاں باد پایاں و گرداں دشم زہرہ پارہ شد بر میان گواں یکے را نہ بد دست و بازویش یار</p>
--	--

تن از غم پر آب و دماں پر ز خاک
 یک از دیگر رستاده آنگاه دور
 جهان را شکفته ز کردار گشت
 ازین دو یک را بخشید و مهر
 همه بچه را باز داند مشور
 نداند همه مزدوم از رنج و آزار
 بدل گفت در شتم که هرگز نهنگ
 مرا خوار شد جنگ دیو سپید
 ز دست یکم تا سپرده جهان
 بسیری رسانیدم از رود کار
 چو آسوده شد باره هر دو مزد
 بزه بر نهادند هر دو کماں
 زره بود و تختان و بتریاں
 بهم بهتر باران نمودند سخت
 غیب شد دل هر دو از یکدیگر
 تمنن اگر دشت مزدی بهنگ
 بزور از زمین کوه برداشته
 کمر بند ستراب را چاره کرد
 میان جواں را نه بد آگهی
 فرو داشت دشت از کمر بند او
 دو شیر آژن از جنگ سیر آمدند
 دیگر باره ستراب گزید رگراں
 بزور گزد و آورد کشتن به درد

زبان گشته از تشنگی چاک چاک
 بر آن درد باب و پُر از رنج پاور
 شکسته هم از تو هم از تو در شتم
 خرد دور مید مهر نمود و مهر
 چه ماهی به دریاچه در دشت گور
 یکم موشنه را ز خورند باز
 ندیدم که آید بدینسان بجنگ
 ز مزدی شد و امر و دل نا امید
 نه کردی نه نام آورده از جهان
 دو لشکر نظاره بریں کارزار
 ز آزار جنگ و ز نهنگ نبرد
 یکم سانچ زده دیگر تو جواں
 ز ملک و ز پیکان نیامد زیاں
 تو گوئی رفو و سخت بزرگ درخت
 رگرفتند هر دو دواں کمر
 یکمده سیب سنگ را نوین جنگ
 رگراں سنگ را موم رینه اشته
 که از زین رنج نماند اندر نبرد
 رماند از مهر و دشت در شتم رتی
 شکفته رفو ماند از بند او
 تبه گشته و خسته دیر آمدند
 ز زین بر کشید و بر پیشرو راں
 به پیچید و درد از دلیری رنجور

به زخم دلیران نه پایدار
 دو دست سوار از همه بدتر است
 که از خونت آغشته گشت است گل
 جوانی کند سپهر کانا بود
 شگفتی رفو ماند در بیچ و تاب
 چنان تنگ شد بر دلیران زبیر
 دل و جان باندیشد بگذشتند
 پادشاهان که پنجه ربیند پهلنگ
 عیال بارو نیز تنگ را سپرد
 بدستش بس نامور شد ننا
 پراگنده گشتند محمد و یزدگ
 پشیمان شد آه از جگر برکشید
 که کاؤس را بے گماں بر سپید
 خفتان بر و بازو آراسته
 که اندیشتر دل بدانگونه بود
 زبیر لعل کرده بخو تناب را
 چو شیرے که گزرد ز پنجه مشت
 خروشه جو شیر زبیرا بر کشید
 زبیرا سپه جنگ با تو که کرد
 چو گزگ آمدی در میان ربه
 ازین رزم دور اند و هم بیگناه
 کس با تو پیکار و کینه نباشد
 چو پیدا کند تیغ گینبی مروز

رختدید مہرآب گفت آے سوار
 بزیر اندرت ریش گوی خراشت
 مرا رحمت آید بتو بر ز دل
 اگر چه گوی سزد بالا بود
 تهنیت نداد ایچ او را جواب
 پشتی رسید این ازال آل ازین
 که از یکدیگر موی بزرگ گشتند
 تهنیت بتوراں سپه شد بجنگ
 به رایراں سپه رفت مہرآب گزرد
 بزد خویشین را بایراں سپه
 میان سپه اندر آمد چو گزگ
 چو مرستم بنزدیک توراں رسید
 غیب گشت و اندیش کرد و دید
 ازین پر ہتر نزدیک تو خاشته
 به لشکر که خویش تازید رُود
 میان سپه دید مہرآب را
 سر نیزه پر خون و خفتان و جوت
 دژم گشت مرستم چو او را برید
 بدو گفت کاسے تنزک جو تنخوار مزد
 چرا دشت با من نسودی ہمہ
 بدو گفت مہرآب توراں سپه
 تو آہنگ کردی بدیشاں شخت
 بدو گفت مرستم کہ شد تیرہ روز

یہ گشتی رہی تھیں خود اپنا گاہ
 ہمیں دشت ہم دار و ہم منبر است
 اگر آید و تکیہ بازو بشمشیر و تیر
 رہنمائی و روئے ہوا تیرہ گشت
 تو گشتی ز جنگش سرشت آستان
 وگر بارہ زیر اندرش آہن است
 شب تیرہ آمد سوئے لشکرش
 بہ ہوا چنیں گشت کاروز و نور
 شہ را بسر ز آں سوایہ دلیر
 چہ آمد شہ را چہ گشت و چہ کرد
 چہ کرد او ابا لشکر سر بسر
 یکے پیر مزد است بر سان شیر
 اگر گنم از کار آں ناہدار
 دو ہا دوش مانند راہ پیل
 ندانم بگرد جہاں سر بسر
 بدو گشت ہواں کہ فزاین شاہ
 ہمہ کار با سخت و با ساز بود
 بیامد یکے مزد پزخاش جوے
 تو گشتی ز متقی گنوں خاست است
 رعناں باز پیچید و برداشت راہ
 چنیں گشت شہراب کو زین سپاہ
 از ایرانیان من پسے گشتہ ام
 اگر شیر پیش آمدے بے گماں

یہ رہیں ہم تا بر کہہ رگزید سپاہ
 کہ روشن جہاں زیر تیغ اندر است
 چنیں آشنا شد تو ہرگز میر
 ز شہراب گردوں ہوا تیرہ گشت
 بناساید از تاختن یک زمان
 شکی گشت روان است رویش تن است
 رہیاں سوده از جنگ آہن سرش
 بر آمد جہاں کرد پیر جنگ و شور
 کہ یال ہلاں دانست چنگال شیر
 کہ او بود ہمزور من در نبرد
 کہ چوں او ندانم بہ گیشتی وگر
 نگردد ز پیکار و از جنگ سیر
 نہ چندان بود کاید اندر شمار
 بجوشد ز آواز او رود پیل
 کہ بشد گہ کینہ چوں او کمر
 چنیں بد کرد را بدر ٹخنہ سپاہ
 بہ آورد گہ گشتن آغاز بود
 ہمیں لشکر گشتن رہنما روے
 کہ ایں جنگ را یک تن آراست است
 بہایراں سپاہ رفت از ایں جاہگاہ
 نکرد از دلیراں کسے را تباہ
 زین را بچوں چوں گل آغشتہ ام
 درشت چنیں داں ز گردنہ گراں

و لیکن نیامد کسے بخود چه شود
 به پیکال رفو هارم آتش ز ابر
 زره بر تن شال شود ریز ریز
 پدید آید آتش که باشد مشرک
 شام ز گرداں یکے بر زمین
 رباید همه غم ز دل کاشتن
 سخن رائد با گوی گفت و شنید
 چگونگی جنگ اندر آورد پایے
 که دلا گوید هرگز ندیدیم نیو
 ز لشکر بر طوس شد کینه خواه
 چه کردی رفو آمد و بر نشست
 کبردار شیر شایاں بر دمید
 ز نیرو و عفتاد توگ از سرش
 شدند از دلیراں بسے جنگجویے
 بجز پیلکن پایو او نداشت
 رسپه را برو هیچ نگذاشتم
 سپردیم میدان کینه بدوے
 همه تاخت از قلب تا میمنه
 بزر اندر دلاں بود اسبش چلاں
 بر شاه کاؤس بنهاد روے
 بر خویش نزدیک جایش گزید
 ز بالا و بزرش همه کرد یاد
 بدین شیر مژدی و گزیدی ندید

درین بر شما جز نظاره نبود
 به پیشم چه شیر و پلنگ و بز
 چه گرداں مرا روے بینند نیز
 و خودا به پیش است رو ز بزرگ
 بنام خدا یکے جهاں آفرین
 کتوں خوان و مے باید آراشتن
 و ز آں روے مرستم سپاه را بدید
 که اندر ستراب جنگ آزمایے
 چنین گفت با مرستم گزود گویو
 رباید دلاں تا میان سپاه
 که او بود بر زمین و نیزه بدست
 رباید چه با نیزه او را بدید
 خمیده عموے برزد بر برش
 تناید با او رناید روے
 ز گرداں کسے مایه او نداشت
 هم آیدین پیشین نگذاشتم
 به تنها نشد بر برش جنگجویے
 سوارے نشد پیش او یک تن
 ز هر سو همه شد دلاں و دلاں
 نحین گفت مرستم ز گفتار اوے
 چه کاؤس کے پهلواں را بدید
 ز ستراب مرستم زباں بر کشاد
 که کس در جهاں کودکے نرسید

تنفش را زبیں ہر تنابہ ہے
 ہانا کہ وارو رطبری قزو
 ز ہر گوئیہ آرمودیم چند
 بسے گزد را ہر برگم ز زبیں
 ریفتا دم سخت بیونہ او
 چو دیگر کائنات بہ خاک افکنم
 ریختہ ابر زبیں مرآں نازار
 کہ شب سخت تار یک و بے ماہ بود
 بہ کشتی گر اچیم ما اندکے
 بہ کشتی ہے بایدم چارہ کد
 بہ زمین تارایے یزدان ہر چیت
 ہم او آفریدہ چور و ماہ
 تن ہر سگالت گندہ چاک چاک
 ہانم فرادان سر اندہ زبیں
 بریں ترک بد خواہ کم گزردہ راہ
 بر آرد بہ خور رشید نام نرا
 بر آید ہمہ کام نیک خواہ
 پڑم گشتہ او پیش آل انجمن
 چہ اندیشہ جان بدوش رکنہ جوے
 کہ ہر روز چوں گشت ہر ہنواں
 پس آنگہ ز اندیشہ دل را بہشت
 سراسر ہمہ ہرچہ ہر ہر شہر
 کشادہ نیارشت یک تن میاں

ہ بالا رنارہ پساید ہے
 دو بازو و رانش چو ران ہیوں
 بہ تیغ و بہ نیزہ بہ گز و کشد
 سر انجام گفتم کہ من پیش اویں
 گر گفتم دواں کر بندہ او
 ہے خواستہ کش زبیں ہر گنم
 گر او باد جہاں شود کوہسار
 ازو باز گفتم کہ بیگاہ بود
 بدان تا ریکودیم فردا یکے
 ہر فردا پساید ہر شت ہرزد
 بہوشم نہ انم کہ ہر روز بہشت
 کہ اولیست ہر روزی و دنگاہ
 ہر گشت کاؤس یزدان پاک
 من رانش بہ پیش جہاں آفیں
 بدان تا نرا ہر دہد دنگاہ
 گشت تازہ ہر روزہ کام نرا
 ہر وقت مرستم کہ با فرت شاہ
 بہشت یان و ہر خواست پس بہشت
 بہشت گہر خولیش رہنما دوزے
 زوارہ بہ بامہ خلیدہ رواں
 ازو خور دنی ہواست مرستم گشت
 ہمانگہ ہر حال شہر اپ گزد
 رسپہ را دو فرسنگ ہر دہریاں

چنچیں رائد پیش برادر سخن
 به شکیبای من چوں به آلودگاه
 ریاور سپاه و درفش مرا
 چمنی باش در پیش پزوه سر
 گر ایمنیکه پیروز باشم بجنگ
 وگر خود دگر گوئد گردد سخن
 میباید یک تن به آلودگاه
 یکایک سوخته ز آبلشتال شوی
 از او بر کشائی یکایک سخن
 چنچیں بود فرمان برادران پاک
 تو خود سقده گردان دل مادرم
 رگوش که تو دل بمن در بند
 کس اندر جمال جاودانه نمائند
 پسے دیو و شیرو پلنگ و زنگ
 پسے باره و دژ که کردیم پخت
 در مرگ را آن رکود که پالے
 اگر سال گردد خدو از هزار
 نگه کن به جهنم شاه بلند
 به گیتی چو ایشان نه بد شهریار
 مردی ز گردش شب برتر نبود
 زیمان و سام آل دو گردن فراز
 چو گیتی بر ایشان نمائند و گشت
 همه مرگ را ایم پیر و جوان

که بیدار دل باش و نهدی سخن
 روم پیش آن تیرک ناورد خواه
 همان تخت و تزیینه کفش مرا
 چو خود رشید تاباں بر آید ز جاسے
 به آلودگاه بر نیارم درنگ
 تو زاری ساز و نژندی سخن
 مسازید جنتن سوخته رزم راه
 اندر آید بر نزدیک دشمنان شوی
 که زانو نهشتن در آمد به من
 که گردد به دشت جولے هلاک
 چنچیں رائد ایزد قضا بر سرم
 مشو جاودان بهر جانم رزنده
 ز گردو مرا خود بهمان نمائند
 نه شد ز چشم بهنگام جنگ
 نیاورد کس دشت من زیر دشت
 به اشپ اندر آرد بر آید ز جاسے
 بهمن است راه و بهمن است کار
 همان شیر طهورش دیو مینه
 سرانجام رفتند زنی کردگار
 بهر بر بریں گردگاهش رسود
 ز مزدون به گیتی نه بد نشان جواز
 مرا نیز بر ده ربا بد گذشت
 به گیتی نمائند کسے جاودان

چو خورشید گردد بر منشاں بگوسے
 اگر جنگ سازد تو سستی ممکن
 ز شب بزم گفت شہراب بود
 کہ از شاہ گیتی بہر تاب روی
 چنان زد کہ او رائد از بون سخن
 در گریبہ آرامش و خواب بود

گشتی گرفتار شستم و شہراب و سرمای یافتن شستم از او بچارہ

چو خورشید رخشاں بگوشد پیر
 تھنن رہو رشید بیز بیابان
 رہا بد ہاں دشت آلود گاہ
 و زان روی شہراب با انجمن
 بہ ہوماں چنین گفت کال شیرمزد
 ز بالای من نیست بالاش کم
 بر در کشت و یالاش بمانند من
 ز پا و رکبش ہمہ رخن من
 نشانمای مادر رہیام ہمہ
 گمانے برم من کہ اور شستم است
 نباید کہ من بار پدر جنگ جوے
 ز داوار گزوم بسے شرمناک
 نباشد آسید سراچے ردگر
 بہ شاہان گیتی شوم زو سیاہ
 گوید کسے چڑ بہ بد نام من
 سر اسیمہ گزوم از آویختن
 سیہ زانچہ بران رزو ہزد سر
 نشست از بر از دہای دہان
 رہادہ ز آہن بہ سر بر گلہ
 ہمے مے گسارید بارود زن
 کہ با من ہمے گزود اندر ہزد
 بہ رزم اندر ز دل ندارد رزم
 تو گوئی کہ دانندہ بر زد رسن
 رہجند بہ شرم آورد چہر من
 بہ دل ریز لختہ بہتایم ہمے
 کہ چوں او ہزد بہ گیتی کم است
 شوم خیرہ زو اندر آرم بہ روی
 سیہ زو روم از سر بیزہ خاک
 نباید کہ رزم آورم بار پدر
 کہ بر مزداہران و زوران سپاہ
 نباشد بہ ہر دو سرا کام من
 بجز بہ نباشد ز چوں رہجتن

رسید است مرستم بمن چند بار
 چه کزد آل سپید به گزند گراں
 ولیکن ندارد پی و پشش او
 خروش طلایه بر آمد ز دشت
 به آرام گ رفت از تخت بزم
 سر جنگ جویاں بر آمد ز خواب
 سرش پزند رزم دوش پزند بزم
 بجنگ اندروں گزند گاؤ رنگ
 تو گفتی که با او بهم بود شب
 ز پیکار دل بر چه آراستی
 پزن جنگ بیداد را بر زبیں
 به سئ تازہ داریم روی و زرم
 دل از جنگ جستن پیشاں کشیم
 تو با من بساز و بیارے بزم
 ہے آب شرم به چهر آورد
 گئی پیش من گوهر خویش یاد
 گفتند نامت تو با من بگوے
 چو گفتی تو با من شون ہم نزد
 گزید من نامور رستم زابلی
 نکریم هرگز چنبیں گفتگوے
 نگیرم فریب تو زبیں در بکوش
 بگفتی کر بشته دارم رمیاں
 که فرمان و رایے جہانباں بود

بدو گفت ہموال کہ در کا دزار
 شنیدی کہ در جنگ مازندران
 بدیں رخش ماند ہے رخش او
 چو یک ہترہ از ہترہ شب در گذشت
 جانشوے شہراب دل پزند رزم
 به شنگیر چوں بر دید آفتاب
 رہو رشید شہراب خفتان رزم
 رہا نہ خروشاں ہاں دشت جنگ
 ز مرستم رہو رسید خنداں دولاب
 کہ شب چوں ہدی روزه چوں غاشقی
 ز کف بلکن لیں تیر و شمشیر یکیں
 نشینیم ہر دو رہیادہ ہم
 به پیش جہانداہ پیکان کشیم
 ہاں تا کسے دیگر آید به رزم
 دل من ہے بر تو ہر آورد
 ہمانا کہ داری ز گزداں نزاد
 ز نام تو کردم ہے جشتجوے
 ز من نام پنهان نہایت کرد
 مگر پتور دشتان سام بلی
 بدو گفت مرستم کہ آے ناخوے
 ز گفتی برگزین سخن بود دوش
 نہ من کو کم گر تو ہستی جواں
 بکشیم و فرجام کار آن بود

و دیگر که در جای تنگ و نبرد
 بیس گشته ام در فراز و نشیب
 بدو گشت شهراب کاسے مزد پیر
 مرا آرزو بود که بر بیشتر
 کسی کمز تو ماند ستوداں گنده
 و گر هوش تو زیر دشت من است
 ز استبان جنگی فرود آمد
 به بستند بر سنگ است پزد
 چو شیران به کشتی در آویختند
 بزد دشت شهراب چو پیل مست
 که بشو مرستم مرگشت و کشید
 به مرستم در آویخت چو پیل مست
 یکے لفره بزد پراز خشم و یکی
 نشست از بر سینه پیلتن
 بکزدای شیرے که بر گور نر
 یکے خنجر آنگوں به کشید
 نگه کرد و منتم به آواز گفت
 به شهراب گفت آسے پیل شیر گیر
 دیگر گوته رایس باشد آیین ما
 کسی کو به کشتی نبرد آورد
 شخصیں که پیشش زنده بر زمین
 اگر بار دیگرش زهر آورد
 روا باشد از سر کند تو جدا

پزد و هوش بخوبند مزدان مرد
 نیم مزد گفتار زرق و رفیب
 اگر نیست پندے منت جانگیر
 بر آید بهنگام هوش از برت
 بهزد رواں تن به زندهاں گنده
 به فزاین بزدواں بر آدم ز دشت
 به شبنوار بارکتر و خود آمدند
 به رفتند هر دو رواں پز و دزد
 ز تنها غوسے و نمون هے پیختند
 چو شیر دمنده ز جا در بختند
 ز بس زور گفتی زبیں بر دزد
 بر آزدوش از جاسے و بهناد پشت
 بزد مرستم شیر را بر زبیں
 پراز خاک پنگال و دوسے و دهن
 زنده دشت و گور اندر آید بسر
 هے خواست از تن سرش را برید
 که رایس راز باید کشاد از زلفت
 کند افکن و گوز و شمشیر گیر
 جز رایس باشد آرایش دین ما
 سر دهنرے زهر گود آورد
 بزد سرش هر چه باشد به کس
 به افکندش نام شیر آورد
 بریں گوته بر باشد آیین ما

برین چاره از چنگ ز اندام
 و لیر جوان سر بگفتار برین
 یکم از دیرزی دوم از زان
 رها کرد از دست و آمد بدشت
 همه کرد و بگفتار پادشاه نبود
 همه در شد باز هوماں چو گز
 به هوماں بگفت آن گنج رفته بود
 بدو گفت هوماں در بق آید جوان
 در بقیه راین بر و بزد و بالای تو
 بر زری که آورده بودی بدام
 بگفت کن کنز راین پیغمبر کار کرد
 یکم داشتان زد برین شهریار
 بگفت دول از جان او بر گرفت
 به لشکر گنج خویش به تاد روسته
 به هوماں چنین گفت شهریار
 که خود را بیاید بر من به جنگ
 چو برستم ز چنگ دس آزاد گشت
 خیر اما رشتند سویی آپ رواں
 رنج و آفت و در دس و سروتن بگشت
 به زهرم پنا لید بر بے نیاز
 همه خواست بر روی و دشتگاه
 که چو رفت خواهر پسر از برش
 شنیدیم که برستم ز آغاز کار

همه خواست باید ز گشتن رها
 بداد د نبود آن سخن جانگیر
 رسوم از جوانمردیش بے گمان
 بدشت که بر پیشش آید گشت
 از آنکس که با او نبرد آرد
 بیاید و پسر سید از او از نبرد
 سخن هر چه برستم بدو گفته بود
 به سیری روییدی همانا ز جاں
 یکم دراز و بلی پای تو
 رها کردی از دست شد کار خام
 چه آرد به پیش بدشت نبرد
 که دشمن ما از چه نخواست خوار
 پسر اندوه همه اندر بگشت
 به خشم و بر از غم دل از کار او
 که اندیشه از بدل بهاید نشود
 بهیچ به گزشت بر پائین
 لسان یکم کو به بلاد گشت
 چو جاں رفته گویا بهاید رواں
 به پیش جمان آفرین شد گشت
 رینا پیش همه کرد بر چاره ساز
 نبود آگه از بخش خود رشید و ماه
 رنجا بد برودن گناه از سرش
 چنان یافت نیرو ز پزد و دگار

کہ گر سنگ را او بسر بر شد
 از آن زور پیوسته رنجور بود
 بنالید بر رکزدگار جہاں
 کہ لختی نہ زورش ستانند ہے
 بدائشال کہ از پاک یزدان بخواست
 چو باز آن چخال کار پیش آمدش
 بہ یزدان بنالید کاے رکزدگار
 ہماں زور خواہم کز آغاز کار
 برو باز داد آن چخال کش بخواست
 و زان آن سحر شد بجای نہ زد
 سے تاخت شہراب چوں پیل مشت
 گردان و چوں شیر فقرہ زان
 بر آں گوئے مرستم چو او را بدید
 نہ پیکارش اعدا ہا بر گرفت
 چو شہراب باز آمد او را بدید
 چو نزدیک تر شد برو پشگیرید
 چہنیں گفت کاے رشتہ از چنگ شیر
 چرا آمدی باز پیشم بگوے
 ہمانا کہ از جاں تو سیر آمدی
 دو بارت اماں دادم از کا زار
 چہنیں داد پاسخ بدو بیلنن
 نگویند زیں گوئے مزدان مزد
 رسیدنی کہ زیں پیر مزدے دلیر

ہے ہر دو پایش ہرو در شدے
 دل او از آن آرزو دور بود
 بہ زاری ہے آرزو کزد آن
 کہ رفتن بہ رہ بر تواند ہے
 و نیروے آن کوہ پیکر پکاست
 دل از نیم شہراب ریش آمش
 بدیں کار راس بنہ را پاشدار
 مرا دادی اے پاک ہرود دگار
 پیغمبر بود در تن ہر آتش پکاست
 پیر اندیشہ بودش دل و روے زرد
 کندے بہ یادو کمانے بدشت
 سمش چہاں و جہاں را کناں
 عجب ماند در وے ہے پشگیرید
 غیں گشت زو ماند اندر شکفت
 نہ بار جوانی دلش بر دہید
 مرا و را بدان فر و آن زور دید
 چرا آمدی باز نزد دم دلیر
 سوے راستی بخود نداری تو روے
 کہ در جگہ شیراں دلیر آمدی
 بہ پیریت بخشدم اے ناندار
 کہ اے نامور گزد لشکر شکن
 ہمانا جوانی ترا غرہ کرد
 چہ آید بروے تو اے نرہ شیر

ہر آنکہ کہ خشم آورد بخت شوم شود سگ خارہ بکزدار موم

گشتہ شدن سہراب بدشت و شستم

دگر بار انبالہ بختہ سخت
 بہ گشتی رگ رفتن نہادند سر
 سپہدار سہراب آل روز دست
 غیبی گشت و شستم رہا زید چنگ
 خشم آورد بخت دلاور جوان
 دوش بر زمین بر بکزدار شیر
 سبک تیغ تیز از دیال بر کشید
 بہ پیچید از آل پس یکے آہ کرد
 ہر گشت کاہیں بر من از من رسید
 تو زیں بیگناہی کہ راس گوز بخت
 بہ بازی رگویند ہم سال من
 نشان داد مادر مرا از پدر
 ہے بختش تا بہ رہنمش زوے
 در یغا کہ رنجم رہیاد بہ سر
 گنوں گم تو در آب ماہی شوی
 و گر بچوں ستارہ شوی بر سپہر
 بخواد ہم از تو پدر کہیں من
 از آل نامداران کردن کشاں
 کہ سہراب گشت است و افگندہ خواہ
 چو کشید و شستم سرش تیرہ گشت

بسر بر ہے گشت بدخواہ بخت
 رگ رفتند ہر دو دہالی کمر
 تو گشتی کہ پنج بندش بدشت
 رگ رفت آل سرویاں جنگی پندگ
 زمانہ سر آمد نبودش توان
 بدانت کو ہم نامند بزر
 بر بکزدار بیدار دل بر درید
 ز نیک و بد اندیشہ کوتاہ کرد
 زمانہ بدشت تو دادم رکلید
 مرا بر کشید و بہ زودی بخت
 بجا کہ اندر آمد چچیں یال من
 ز ہتر اندر آمد روانم بہ سر
 چچیں جال بدادم بدیں آرزوے
 نمیدم دریں بچ زوے پدر
 و یا بچوں شتب اندر سیاہی شوی
 رہی ز زوے زمین پاک ہتر
 چو رہند کہ شخت است بالین من
 کسے ہم برد سوسے و شستم نشان
 ہے خواست کردن ترا خواہ انتار
 جہاں پیش چشم اندر ش تیرہ گشت

ہے بے تن و تاب و بے توش گشت
 رچہ رسید از آن پس کہ آمد بهوش
 بگو تا چه داری ز مرستم نشان
 کہ مرستم منم مگر هماناد نام
 بزود نقره و خوش آمد بخوش
 چو ستراب مرستم بدانسان بدید
 بدو گفت گرد آنکہ مرستم توئی
 ز ہر گونہ بودم ترا رہنماے
 گنوں بشہ پشماے از جوشتم
 ہ بازوم بر مژدہ خود رنگر
 چو بزخاست آواز کوس از درم
 ہے جانس از رفیق من بخت
 مرا گفت کاریں از پدر یادگار
 گنوں کار گر شد کہ پیکار گشت
 چو پشاد خفتان دال مژدہ دید
 ہے گفت کائے گشتہ بردشت من
 ہے بخت خون و ہے کند موی
 بدو گفت ستراب کیس بدتری است
 ازین خلیفتن گشتن آنکوں چہ سود
 چو خورشید تاباں ز گنبد گذشت
 ز لشکر بیامد ہمیشوار بہیست
 دو اسب اندر آل دشت بر پلے بود
 گو بہیستن را چو بر پشت زیں

بہیقتاد از پا و بے ہوش گشت
 بدو گفت با نالہ و با خروش
 کہ گم باد نامش ز گردن کشاں
 زہیبتاد در ماتم پکور سام
 ہے کند موی و ہے زد خروش
 بہیقتاد و ہوش از سرش بر پدید
 بہشتی مرا خیرہ بر بد مٹوئی
 پنجہید یک ذرہ ہفت ز جاے
 بر منہ ہمیں رایں تن روشتم
 رہیں تا چہ دید رایں پسر از پدر
 بیامد پسر از خون دو رخ مادر م
 تیکے مژدہ بر بازوے من بہشت
 پدر و رہیں تا کہ آید یکار
 پسر پیش چشم پدر خوار گشت
 ہے جامہ بر خلیفتن بر درید
 دلیر و ستودہ بہ ہر اہم
 سرش پیر ز خاک و پیر از آب موی
 بہ آب دو دیدہ نباید برگشت
 چہیں رفت رایں بودنی کار بود
 نہمتن نیامد بہ لشکر ز دشت
 کہ تا اندر آوزد کہ کار چہیست
 پسر از گدہ مرستم و گر جاے بود
 دیدند گذراں در آل دشت کہیں

چنجاں بدگماں شاں کہ او گشتہ شد
 بہ کاؤس کے تاقتہ آگے
 ز لشکر برآمد سراسر خروش
 بفرمود کاؤس تا بوق و کوس
 درآں پس بپشکر چنیں گفت شاه
 بتا زید تا کایہ شہزاد چہیشت
 اگر گشتہ شد مرستم جنگ جوے
 بہاید چو جہشید آوارہ گشت
 بہ انبوه زخمی بہاید زدن
 چو آشوب بزخاست از انجمن
 کہ آنکوں چو روز من اندر گذشت
 ہمہ روز بانی بیاں کن کہ شاه
 کہ البشاں ز بہر من جنگ جوے
 نہاید کہ رہیندہ رہیے بہ راہ
 بسے روز را دادہ بودم نوید
 رہیستم اگر زندہ رہیستم پدید
 چہ داشتیم آئے پہلو نامور
 دریں روز دیر سے بہ بند من است
 بسے زو نشان تو چہ رسیدہ ام
 جزاں بود پشکر سگھڑاے او
 چو گشتیم ز گفتارہ او نا امید
 رہییں تا کدام است از ایرانیان
 نشانے کہ ہمہ دادہ مادر مرا

سیر نامداراں ہمہ گشتہ شد
 کہ تحت ہی شد ز مرستم رہی
 برآمد زمانہ یکایک بہ جوش
 دیدند و آمد رہبہمدار طوس
 کز ایدر ہیوئے سوئے روزگاہ
 کہ بہ شہزاد ایراں بہاید رہیشت
 از ایراں کہ یار دشندن پیش اوے
 کہ دہنیم سر جملہ در کوه و دشت
 بدیں رزم گہ بہر نشاید مہدن
 چنیں گفت شہزاد با رہیشتن
 ہمہ کار گزکاں دیگر گونہ گشت
 سوئے جنگ توراں نراندہ سپاہ
 سوئے مزید ایراں رہادندہ سوے
 مکن جز بہ یکی در ایشان نگاہ
 بسے کردہ بودم ز ہر در امید
 بہ گیتی خانم یکے تا بخور
 کہ باشد روانم بدشت پدید
 ز گفتارہ ختم کنندہ من است
 ہمہ ہمہ خیال تو در دیدہ ام
 از دوازہ ماند نہی جائے او
 شدم لاجرم بہرہ روز سپید
 نہاید کہ آید بہ جاننش زبیاں
 بدیدم نہ ہمہ دیدہ باور مرا

چنینم رنوشته شد اختر به سر
 چو بترق آمدم رفتم آنگوین چو باد
 ز سخی جبرستم رفو بشت دم
 رشتت از بر رخس مرستم چو گزد
 بپایم به پیش رسپ با خروش
 چو دیدم رابیر ایناں روجی او
 رشتایش رگرقتند بر رکزدگار
 چو زان گونه دیدم بر خاک سر
 به پوزیش رگرقتند کیس کارچیت
 رگفت آں رگفت که بخود کرده بود
 همه بر رگرقتند با او خروش
 چنین گفت با سرفرازان که من
 شفا جنگ تزدکاں مجوئید کس
 زواره رپیام به رپیستن
 چو مرستم برادر برآں گونه دید
 پیشاں منم من ز رکزدایر خویش
 دیدم چکر گلره بگویم خواں
 پس را رگفتیم به بیرانه سر
 رفرستاد نزدیک هوماں پیام
 نگهاده آں لشکر آنگوین گوئی
 که با تو مرا رود پیکار نیست
 برادرش را گفت پس رشتاواں
 تو با او برو تا لب خشک آب

که من گشته گزدم بدست پدر
 به مینو مگر رینیت باز شاد
 پز آتش دل و دیدگاں پز نه نم
 پز از خوین دل و لب پز از باد سرد
 دل از کزده خویش پز دزد خویش
 همه بر رنهاده بر خاک رو
 که او زنده باز آمد از کارزار
 دیدم همه جامه و خسته بر
 ترا دل بیس گونه از بهر رکیست
 رگرمی پس را که آزرده بود
 خاتم آں زماں باره پشمار هوش
 نه دل دارم از روز گوئی نه تن
 که مایس بد که من کردم از روز پس
 دیدم بر و جامه و خسته تن
 رگفت آنچه از بهر گشته شنید
 رشتانم مکافات ز اندازه پیش
 رگزیده بر او چرخ تا جاوداں
 بریده پز و رینخ آں نامور
 که شمشیر کیس ماند اندر رپیام
 نگه کن بدیشاں مگر نشوئی
 هماں پیش ازین جای گفتار نیست
 که بر گزد آے گزو روشن رواں
 من بر کس بهیچ گونه رشتاب

زواره ریباد هم اندر زماں
 به پاسخ چنین گفت هومان گردد
 برچرخ رستیزند و بد گماں
 نشان پدر جشت و پا او نگفت
 بمارا بس بد از شوخی او رسید
 زواره ریباد بر پیلتن
 ز کار برچرخ بر بد گماں
 نهمتن ز گفتار او خبره گشت
 بنزد برچرخ آمد از دست کیس
 یکے خنجر آهکوں بر کشید
 بوزگاں به پوزش فراز آمدند
 جو بر گشت زان جا بنگه پنهان
 بوزگاں بر رفتند با او بهم
 همه لشکر اند بهر آن از جمند
 که در زمان رایش کار یزدان گند
 یکے دشنه بر گرفت مرستم بدشت
 بوزگاں برو اندر آویختند
 بدو گفت گودرز اکنون چه شود
 تو بر خویشتن گر گشتی صد گزند
 اگر مانده باشد مراو را زماں
 و گر زبیر جاناں جوای رفتنیت
 شکاریم یکسر همه پیش مرگ
 چو آیدش هنگام بیرون گشتند

به هومان سخن گفت از پنهان
 که بنمود شهراب را دشتبرد
 که سیداشت راز رسته بهر زماں
 روانش به بیداشی بگود جفت
 ریباد مراو را سران تن برید
 ز هومان سخن راند و از اعجن
 که شهراب را زو سرآمد زماں
 جاناں پیش پیشم اندرش تیره گشت
 ز گریبانش بر گرفت و زد بر زبیر
 سرش را همه خواست از تن برید
 برچرخ از سر مرگ باز داشتند
 ریباد بر خسته هومان جواں
 چو طوس و چو گودرز و چو گشت
 زباں بر کشادند یکسر ز پند
 مگر کیس غماں بر تو آسان گند
 که از تن بر برد سر خویشتن بدشت
 ز مژگاں همه خون ولی ریختند
 گراز روی گیتی بر آری تو دود
 چه آسای آید بدان از جمند
 بماند به گیتی تو یا او رمان
 بنگه کن به گیتی که جادید سببت
 سر زبیر تاج و سر زبیر تنگ
 و زان پس ندانیم تا چو گشتند

ہراگند گانیم اگر ہنرہ است
بے خویشتن را رہا بد رگریست

دراز است راہش اگر کوتہ است
ز مرگ لے رہنمہ بے اندوہ کیست

نوشدارو خواستن مرستم از کاؤس برائے شہراب و ندادن او آل را

کہ اے گزود با نام روشن روال
یگولیش کہ ما را چہ آمد بہ سر
دریدم کہ مرستم هماناد دیر
یکے رنجہ کن دل بہ ہتیار من
سچا خشتگاں را سکند تن مرستم
سزود گز فرشتی ہم آئوں نو پے
چو من پیش تخت تو کہتر شود
بہ کاؤس کیسہ پیامش بہاد
کرہ بیشتر آب نزدیک من
کہ ہشتش بے نزد من آردے
وہم زندہ ماند بل پیلتن
ہلاک آورد بے گماں مرا
گر او تنہا بار است پس طوس چہیت
نہ سازیم ہاداش او چو بہ بد
کہ سوگند نچو دے بہ تلج و بہ تخت
سرت بر سر دار پہچاں سکتم
بدل فرو موز و بدال ہال و شاخ

بہ گودرز گفت آں زماں پہنلوں
پیامے ز من سوے کاؤس ہر
بہ دشمنہ رجگر گاہ پویر رویر
گرت ہیچ یاد است کردار من
ازاں نوشدارو کہ در گنج گفت
بہ نزدیک من با یکے جامے
مگر کو بہ سخت تو بہتر شود
پیامد رہنمہ سبکدار بہاد
بدو گفت کاؤس کز پیلتن
سچا ہم کہ او را بد آید بروے
دیکن اگر داروے نوش من
گند پشت مرستم بہ نرود نرا
شنیدی کہ او گفت کاؤس کیست
اگر یک زماں زو بمن بد رسد
ہماں نیز شہراب برگشتہ سخت
بدیں نیزہ ات گفت پہچاں سکتم
سچا گنجہ اندر جہان فراخ

کجا باشد او پیش تختم به پائے
 نخواستیم به نیکی سوئے او زنگاه
 به دوشنام چندی مرا بر مژمزد
 چو فروزنده او زنده باشد مرا
 ستهنای ستهراب نشینید
 کز راپرانیال سر بر مژم هزار
 اگر ماند او زنده اندر جلال
 کس دشنم خویشتن به زود
 چو بشنید گودرز برگشت زود
 بدو گفت خوبه بد شهریار
 به تندی به گیتی درایار نیست
 ثرا رفت باید به زویک یا او
 رفز مود رستم که تا پیشکار
 جواں را بر آں جامه زر زنگار
 گو به یلتن سر سوئے راه کرد
 که ستهراب شد زیر جهان فراخ

کجا راند او زبر فرت همارے
 اگر تلج بخش است و گر زرم خواه
 به پیش سپه آبرویم بر بزد
 یکے خاک باشد بدست اندر
 نه مزد بزرگ جهاں دید
 گنم زنده کاؤس کے را به دار
 به چند از وے کہان و جہاں
 به گیتی دروں نام بد گشترد
 بر مژم آمد بکردار دود
 درختے است خنطل همیشه به بار
 ہماں رنج کس را خریدار نیست
 کہ روشن گئی جان ناریک او
 یکے جامہ آمد برش پیر زنگار
 رنجو باند و آمد بر شہزیار
 کس آمد پیش زود آگاہ کرد
 ہے از تو تا موت خواهد نہ کاخ

زاری کردن رستم بر ستهراب و بزدن تا موتش بزابلستان نزد زال و رودابه

ہے زد بہ برینہ ہے کند موی
 رنارید و مژگاں ہم بر رنہا
 بجایے گلہ خاک بر سر رنہاد

چو بشنید رستم خراب شد رويے
 بدر جشت و بر زد یکے سرود باد
 پیادہ شد از اسب رستم چو باد

بزرگان لشکر ہمہ پہنچناں
 ہمہ گفتند نادر اسے نیرودہ جوان
 نہ پندید پو تو نیزه خورشید و ماه
 کر آدراس پیش کاہد مرا
 نیمبرہ بچا نادر سام سوار
 بریدنا دو دستم سزادار ہشت
 کہ فوز نہ ستراپ دادم بیاد
 نہ سام نریمان و گزاشپ بگود
 چو من نیست در گرد و گیہاں یکے
 چہ گویم چہ آگ فتود مادرش
 چہ گویم چہ گشتش بے گناہ
 گداہیں پندرایں پچیں کار کرد
 بہ گیتی کہ گشت است فوز نہ را
 پدرش آں گر آخایہ تر پہنلوں
 کہ ہوشتم بہ کہینہ بر او دست یافت
 بریں ششم سام نفیس کنند
 کہ دارلشت کاریں کودک از بخت
 بہ بیشک آیدش راسے و ساز و سپاہ
 رلفرمود تا دیبہ ششرواں
 ہمہ آردو گاہ و شہر آمدش
 از آں دست بزد و تابوت اوے
 بہ پزودہ سرا اندر آتش زدند
 جہاں نیمہ و دیبہ رنگ رنگ
 غزلوان و گردبان و زاری گناں
 سراقزاد از ششم پہنلوں
 نہ جوشن نہ خود نہ سخت و گلاہ
 کہ فوز نہ گشتم بہ پیراں سرا
 سوے مادر از ششم نادر
 چو از خاک نیزہ مبادم رشت
 کہ چوں او گوے نادرے نہ زاد
 بزدی مخوں بود و گردان بنو
 بزدی ہدم پیش او کودکے
 چگونہ فرستم کسے را برش
 چہا رزد کردم بر او بر سیاہ
 سزادرم آنوں بہ گشتار سزد
 دلیر و جوان و خردمند را
 چہ گوید بداں دخت پاک جواں
 بہ دشنہ چگہ گاہ او بر شکافت
 مرا نام بے دخت و بے دیں کنند
 بدیں سال گزود پو سزد بلند
 بمن بر کند روز روشن سیاہ
 کشیدند بر سوے چوگر جواں
 یکے تنگ تابوت بہر آمدش
 سوے نیمہ خویش بہاد روے
 ہمہ لشکرش خاک بر سر زدند
 ہمہ تحت پر مایہ تریں پندگ

بزرگان لشکر ہمہ پہنچناں
 ہمہ گفتند نادر اسے نیرودہ جوان
 نہ پندید پو تو نیزه خورشید و ماه
 کر آدراس پیش کاہد مرا
 نیمبرہ بچا نادر سام سوار
 بریدنا دو دستم سزادار ہشت
 کہ فوز نہ ستراپ دادم بیاد
 نہ سام نریمان و گزاشپ بگود
 چو من نیست در گرد و گیہاں یکے
 چہ گویم چہ آگ فتود مادرش
 چہ گویم چہ گشتش بے گناہ
 گداہیں پندرایں پچیں کار کرد
 بہ گیتی کہ گشت است فوز نہ را
 پدرش آں گر آخایہ تر پہنلوں
 کہ ہوشتم بہ کہینہ بر او دست یافت
 بریں ششم سام نفیس کنند
 کہ دارلشت کاریں کودک از بخت
 بہ بیشک آیدش راسے و ساز و سپاہ
 رلفرمود تا دیبہ ششرواں
 ہمہ آردو گاہ و شہر آمدش
 از آں دست بزد و تابوت اوے
 بہ پزودہ سرا اندر آتش زدند
 جہاں نیمہ و دیبہ رنگ رنگ

بر آتش نہادند برخاست غو
 جہاں چوں تو دیگر نہ بیند سوار
 در بلیغ آں ہمہ مردی و یلایے تو
 در بلیغ ایں غم و حسرت جاں گسل
 ز کو پیش فراواں کند زایل زر
 چہ گویند گزردان و گزردن کشاں
 از بیں چوں بہ ایشان رسد آگهی
 بدیں کار پوزش چہ پیش آدم
 ہے ریخت خون و ہے کد خاک
 ہمہ پہنوا نازن کاؤس شاہ
 زبان مجرگاں پتر از پند بود
 چہین است گردوار چرخ بلکہ
 چہ شاداں نشینند کسے با کلاہ
 چرا زہر باید ہے بر جہاں
 یکے دائرہ آمدہ چنبری
 نہ ہر پاوشاہ و نہ ہر بشہ را
 جہاں سرگذشت است از ہر کسے
 چہ اندیشہ بود گزود دراز
 اگر چرخ را ہست از بیں آگهی
 چہناں داں کہ زیں گزودش آگاہ نیست
 بدیں رفتن آنکوں نباید برگشت
 ز شہراب چوں شد خرنزو شاہ
 بہ مرتسم چہین گفت کاؤس کسے
 ہے کرد زاری جہاندار گوی
 بہ مردی و گردی گوی کا زار
 در بلیغ آں صبح و ہوز و بالاسے تو
 ز مادر جدا وز پدر داغ دل
 ہماں نیز رود اپتر پتر ہنسز
 چہ ز بپشاں شود نژد ایشان نشان
 کہ بر کدم از باغ سوز سہی
 کہ دل شاں بہ گفتار عویش آدم
 بہ تن جامہ خوشروی کردہ چاک
 ز شستہ بر خاک با او بہ راہ
 تھن بہ درد از چکر بند بود
 بہ دشتہ کلاہ و بہ دہر کھنہ
 بہ خیم کھنہش رباہ ز گاہ
 چہ باید خرامید با ہمنماں
 افراداں دریں دائرہ داوی
 ز شاسد نہ ناداں نہ دانندہ را
 چہین گونہ گوں بازی آدمی
 ہے گشت باید سوسے خاک باز
 ہمانا کہ گشت است مغزش نہی
 بہ چون و چرا سوسے او راہ نیست
 ندانیم فرجام ایں کار چہ نیست
 رباہ بہ نزدیک او با سپاہ
 کہ از کوہ انہر ز تا بزرگ نے

ہے بڑو خواہد بہ گردوش پسر
 یکے زود سازد یکے دیر تر
 دل و جاں بدیں رفتہ خروشد کن
 اگر آسمان بر زمین بر زنی
 نیابی ہمہ رفتہ را باز جاسے
 من از دور دیدم بر و یال او
 ز غمتم بہ نازکاں نمائد ہے
 زمانہ بر اینگشتش با سپاہ
 چہ سازی و دربان این کار چیست
 بدو گفت مرستم کہ او خود گذشت
 ز توران سرانند چندی ز چین
 زوارہ سپہ را گذارد بہ راہ
 بدو گفت شاہ اے گو ناجوے
 گر ایشان بہ من چند بد کردہ اند
 ولیکن چو رائے تو با جنگ نیست
 دل من ز درد تو شد پُر ز درد
 ہجیر دلاور رہیاد ز راہ
 و ز آل جاگیر شاہ لشکر برانند
 بدان تا زوارہ رہیاد ز راہ
 زوارہ رہیاد سپیدہ دواں
 بڑیدہ دم باد پایاں ہزار
 بڑیدہ سمند سرفراز دم
 سپہ پیش تاوت سے رائند

نباید گلشن بدیں خاک رہر
 سر انجام بر مرگ باشد گذر
 ہمہ گوش شوے خردمند کن
 و گر آتش اندر جہاں در زنی
 روانش کن داں دیگر سراے
 چنان بڑو و بالا و گویاں او
 ز تحم بڑوگاں رہماند ہے
 کہ راہر بہ دشت تو گزود تباہ
 بر این رفتہ تا چند خواہی گر نیست
 نشست بہت ہوماں بدیں پشن دشت
 از ایشان بہ دل در مدار یکے
 بہ نیزوے یزدان و فرمان شاہ
 ازین رزم اندوہت آمد بہ زوے
 و گر دود از ایراں بر آوردہ اند
 مرا نیز با جنگ آہنگ نیست
 نخواہم از ایشان بہ یکے یاد کرد
 چہیں گفت کز پیش رفت آل سپاہ
 بہ ایراں خراسید و مرستم رہماند
 بدو آگہی آورد ز آل سپاہ
 سپہ رائد مرستم ہم اندر زمان
 پُر از خاک سر بہتہراں نامدار
 دریدہ ہمہ کوس رویینہ خم
 بڑوگاں بہ سر خاک پشاندند

پس آنگہ سوئے زابلستان کشید
 ہمہ ریشستان پیش باز آمدند
 چو تابوت را دید دشتان سام
 تهنتن پیاده ہے رفت پیش
 گشتا دھند گزداں سراسر کمر
 ہمہ رخ کبود و ہمہ جامہ چاک
 رگرفتند تابوت او سر بزیر
 تهنتن بہ زاری بہ پیش پدر
 بدو گفت پشگر کہ سام سوار
 بہارید دشتان ز دو دیدہ خو
 تهنتن ہے گفت کاسے نامدار
 ہے گفت زال رایت کار شگفت
 نشانے شد اندر میان رحماں
 ہے گفت و موگاں پُر از آب کلا
 چو آمد تهنتن بہ ایوان خویش
 چو روداہ تابوت سہراب دید
 بداں تنگ تابوت خفتمہ جاں
 بہ زاری ہے مویہ آغاز کرد
 کہ آے پهنواں زادہ بچہ شیر
 ہے گفت زار آے گو سرفراز
 بہ مادر نگوئی ہے راز خویش
 بہ روز جوانی بہ زنداں شدی
 نگوئی چہ آمدت پیش از پدر

چو آگاہی از کسے بہ دشتان رسیدہ
 بہ سرخ و بہ درد و گداز آمدند
 فرود آمد از اسب زریں لگام
 دیدہ ہمہ جامہ دل کزدہ ریش
 ہمہ پیش تابوت بر خاک سر
 بہ سر برفشاندہ بر این سوگ خاک
 در بلخ آں چنناں نامدار دید
 ز تابوت زرد و زرد بر کرد سر
 بدیں تنگ تابوت خفت ہشت زار
 بہارید با داور رہنمون
 تو رفتی و من ماندہ ام خوار و زار
 کہ سہراب گز ز رگاں بر گرفت
 نہ زاید چخو مادر اندر جہاں
 زباں پُر ز گفتار سہراب کرد
 خروشید و تابوت رہنما پیش
 ز چشمش رواں جوئے خوتنا دید
 بہ زاری بگفت آے شیر پهنواں
 ہے بر کشید از چکر آہ سرد
 نہ زاید چہ تو زور سہر دید
 زمانے ز صندوق سر بر فراز
 کہ ہنگام شادی چہ آمدت پیش
 بدیں خانہ مستمندان شدی
 چہا بر دیدت بدینساں چکر

مخافتش ز آیدان یہ کیوں رسید
 بہ پڑدہ دُروں رقت با سوگ و دُرد
 چو رستم چنان دید بگریخت زار
 تو گفتی مگر رستم خیز آمد است
 دگر بارہ تابوت سہراب شیر
 ازاں تختہ بر کند و پیکشاد سر
 تنش را بدان نامداران نمود
 ہر آنکس کہ بودند پیر و جوان
 رہان جہاں جامہ کردند چاک
 ہمہ کاخ تابوت بد سر بسر
 تو گفتی کہ سام است بایال و سفت
 چو دیدند آن مردمان دوسے او
 رہوشید بازش بہ دیباے زرد
 ہے گفت گدھے زترین گنم
 چو من رفتہ باشم نامد بجای
 چہ سازم من اکنون سزاوار او
 یکے دغہ کردش ز ستم ستور
 تراشید تابوتش از عود خام
 یہ گیتی ہمہ بر شد رابن دانست
 جہاں سر بسر پیر ز بیمار گشت
 بہ رستم بریں روز چندہ گذشت
 بہ آخر شکیبائی آورد پیش
 جہاں را بسے ہست زینشاں بیاو

ہے زار بگریخت ہر کاں شنید
 دلش پیر ز دُرد و رخش پیر ز گرد
 بہارید از دیدہ نول در کنار
 کہ دل را ز شادی عزیز آمد است
 بیاورد پیش رہبان دلبر
 کفن زو جدا کرد پیش پیر
 تو گفتی کہ از چرخ بنخواست دود
 زن و مرد گشتہ ہمہ بے توان
 بہ اہر اندر آمد سرگرد و خاک
 غنودہ بہ صندوق در شیر ز
 غمیں شد ز جنگ اندر آمد سخت
 بکزدند ہر کس بہ سرمایے و ہو
 سر تنگ تابوت را سخت کرد
 ز مشک سیہ کردش آگین گنم
 و گرنہ مرا خود جز رابن نیست رای
 کہ ماند ازو در جہاں رنگ و بو
 جہانے ز زاری ہے گشت کور
 بر او بر زدہ بند زترین ستام
 کہ چوں گشت فروزد را پہلوں
 ہر آنکس کہ بشنید غنچہ ار گشت
 بگزد دلش نازمانی نگشت
 کہ جز آن نے دید ہجاء غمیں
 بسے داغ بر جان ہر کس نہاد

<p>کرکا در جہاں ہست ہوش و خرد چو رایہ انبیاں زیں خیر یافتند وزاں روئے ہموای بہ توران رسید ازو ماندہ بد شاہ توران شکست غریب آمد از شہر توران زیں</p>	<p>سجا او فریب زمانہ خورد بر آں آتش غم سے تافتند پگشت او بہ افراسیاب آتجہ دید وزاں کار اندازہ اندر گرفت کہ سہراب شد کشتہ بردشت بکین</p>
---	---

آگسی یافتن مادر سہراب از کشتہ کشیدن

<p>خبر زو بہ شاہ سمنگان رسید بہ مادر خبر شد کہ سہراب گرہ خروشید و جو رشید و جامہ درید بزد چنگ و بذرید پیرانش آورد با لگب غریب و خروش خرو بزد ناخن دو دیدہ بکند مرآں زلفت چوں تاب دادہ کند رواں گشتہ از روئے او بجوئے خوں ہمہ خاک تیرہ بہ سر برنگند بہ سر برنگند آتش و بر فروخت ہے گفت کاسے جان مادر گنوں غریب و اسیر و نژند و نزار دو چشم بہ رہ بود گفتم مگر گام چنان بود گفتم گنوں پدر را ہے جشتی و یافتی چہ دانستم اے پور کاید خبر</p>	<p>ہمہ جامہ بر خویشتن بردید ز تیغ پدر خستہ گشت و دہمہ بہ زاری بر آں کودک نا رسید دورخشاں شد آں نعل زیبا تنش زماں تا زماں زو ہمیرفت ہوش بر آورد بالا در آتش رنگند بہ انگشت پیچید و از بون بکند زماں تا زماں اندر آمد رنگوں بہ دندان ز بانوسے خود گوشت کند ہمہ موئے مشکیں بہ آتش بسوخت سجائی سرشتہ بہ خاک و بہ خوں بچاک اندروں آں تن نامدار ز سہراب و مرستم ربایم خبر بگشتی بگزید جہاں اندروں گنوں بآمدن تیز بہشتافتی کہ مرستم بہ خنجر در بیت جگر</p>
--	---

از آن بجز و بالا و بازوے تو
 که برید مرتسم به برنده تیغ
 به رخشده رُوز و شبان دراز
 کفن بر تن پاک او خفته گشت
 که خواهد بدن مرا غم گسار
 رکا خوانم اکنون بجای تو پیش
 بنجاک اندرون ماند از کاخ و باغ
 بجای پیر گورت آمد به راه
 رخشقی بنجاک اندرون زار و خوار
 جگر گاه بسمین تو بر دید
 ندای بر او بر نکرده پیش یاد
 ز بهر چه نامد همه هادرت
 پُر از دزد و بیکار و رنج و زحیر
 که گشتی به گزودان بگیتی سمر
 تُرا با من آس پور رخنه خسته
 نکرده جگر گاهت آس پور باز
 همه زد کف دشت بر خوب رُوی
 به خنجر جگر گاه تو یار گشت
 که ز آن گزیه درخون همی گشت غرق
 همه خلق را چشم پُر ژاله کرد
 همه خلق را دل بر او بردخت
 تو گشتی همه خونش افسرده گشت
 بر آن پور گشته رسکانش گر گشت

در بخت نیامد از آن رُوی تو
 وز آن گزده گاهش نیامد ز رنج
 به پُزورده دوم تنش را به ناز
 کنون آن بخون اندرون غرق گشت
 گنوں من رکا گیرم اندر کنار
 رکا گویم این دزد و بیکار خویش
 در بخت و جان و چشم و چراغ
 پیر جشتی آس گزود لشکر پناه
 از امید نومید گشتی تو زار
 از آن پیش کو دشنه را بر کشید
 چرا آن نشانے که مادرت داد
 نشان داده بُد از پیر مادرت
 گنوں مادرت ماند به تو اسیر
 چرا نامدم با تو اندر سفر
 مرا مرتسم از دور رشناختی
 بیدار خفته تیغ آن سرفراز
 همی گشت و می گشت و می گشت
 همه گشت مادرت بیچاره گشت
 ز هر سو بر او انجمن گشت خلق
 ز بس که همه شیون و ناله کرد
 بریں گون بهشت بهشتاد پست
 بهشتاد بر خاک چو موده گشت
 به هوش آمد و باز نالاش گرفت

زِ خُون او ہے کز دل آبل را
 سرِ اشپ او را به بر در گرفت
 گئے بوسہ زد بر سرش کہ بہ گئے
 زِ خُون مژہ خاک را کز دل
 بیاورد آں جامعِ شانوار
 بیاورد خفتان و درخ و کماں
 بہ سر بر ہے زد گر آں گزرا
 بیاورد آں جوش و خود او
 بیاورد زین و لگام و سپر
 کشدش بیاورد ہفتاد یار
 ہے تیغِ شہاب را بر کشید
 بہ درویش داداں ہم خواستہ
 در کاخ بر بست و تختش بکند
 فرو ہشت جائے کہ بہ جلے بزم
 در خانہا را سیہ کزد پاک
 دہر شید پس جامعِ زینگوں
 بہ روز و بہ شب ہوید کزد و گرینیت
 سر انجام ہم در غم او دہرود
 چنیں گفت بہرام شیریں سخن
 نہ راہد ہے ماند خواہی دراز
 چنیں است رشیم سراے کہن
 بتو داد یک روز توبت پدہر
 چنیں است و رازش نیامد پدہر

بہ پیش آورد اشپ شہاب را
 بماندہ جہانے در و در گرفت
 زِ خُون زیرِ شمش ہے راند جوے
 ہے رُوسے مالید بر شیم و نعل
 گرفتش چہ فرزند اندر کنار
 ہماں بہرہ و تیغ و گزیرِ گر آں
 ہے یاد کزد آں بر و بوز را
 ہے گفت کاے شیر پر خاش جو
 لگام و سپر را ہے زد بہ سر
 بہ پیش خود اندر رنگدش دراز
 فش و دم اشپش ز بہنہ برید
 زر و سیم و اسبان آراستہ
 زِ بالا بر آورد و پشتش بکند
 از آں بزم گر رفتہ بودش بہ بزم
 زِ کاخ و روانش بر آورد خاک
 ہماں زینگوں غرق گشتہ بخون
 پس از مرگِ شہاب سالے پر بہشت
 روانش بشد سوے شہاب گزود
 کہ با مُردگان آشنائی سخن
 بسیچیدہ باش و درنگے مساز
 سرش بیچ پیدا نہ بہنہ زِ بون
 سزد گر ترا توبت آید بہ سر
 نیابی بہ خیرہ چہ جوئی رکبید

دیر بسته را کس نداند گشاد	بدان ریخ مقرر تو گردد بباد
دل اندر سراسر سپنجی میند	رسپنجی نباشد بے سودمند
بدین داشتن من سخن ساختم	وگر بر سیاوش روبرو ساختم

تذکره فردوسی مصنف شاهنامه

حکیم ابو القاسم فردوسی و هُوَ حسنُ بنِ اشراق بنِ شرف‌شاه طوسی قریب ششصد به موطوس واقع خراسان تولد شده - پدرش نزد حاکم موطوس بخدمت باغبانی مأمور بود - حالش مفصل بکتاب اُردو کورس جماعت رسوم و احوال سکول رحمت تزویم یافته - مجلس این است - که کتاب شاهنامه ترجمه پاستان نامه است - که بحکم یزد و مجزو ساسانی از عهد کیومرث تا مجلوس خسرو فراهم شده بود - و وزن شاهنامه همان وزن اسکندر نامه است - گویند که این کتاب مصححوی بر شخصت هزار شعر به عرصه سی سال بمقتضی شهود جلوه نمود - و نیز فردوسی قریب هشتاد سال بود +

EDUCATION DEPARTMENT,
PUNJAB.

PERSIAN SELECTIONS.
FOR SECONDARY SCHOOLS.

LAHORE:
RAI SAHIB M. GULAB SINGH & SONS,
MUFID-I-'AM PRESS.

Edition. 10,000 *Copies.* *Price* 0-3-10.

CALL No. { 19150.1 } ACC. No. 1912
 AUTHOR _____
 TITLE _____

19150.1

1912

سرکاری

Date	No.	Date	No.	TIME

MAULANA AZAD LIBRARY

ALIGARH MUSLIM UNIVERSITY

RULES:—

1. The book must be returned on the date stamped above.
2. A fine of **Re. 1-00** per volume per day shall be charged for text-books and **10 Paise** per volume per day for general books kept over - due.

